

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Вген Маланюк: Гомін гір . . .	659	Мирослав Гоца: Слово живе і	
Дорій Клен: Крізь праосінь . . .	690	мертве	724
Сергій Кушніренко: Оклик . . .	695	Дм. Донцов: Авіронове насіння .	731
Бернард Шов: Свята Іванна . . .	696	О. В.: Мертвецький Великдень .	752
Гр. Філарет Колесса: Поезії Ів.		Гнат Вовгур: Про тутешніх . . .	771
Франка складені за ритміч-		Г. Р.: Індуські чуда	771
ними взірцями українських		М. Л.: З пресового фільму . . .	760
народніх пісень	711	Бібліографія	762
Севолод Заморський: Як жи-		Від Адміністрації	766
вуть, організуються і пра-			
цюють американські українці?	716		

ВІСНИК V
ВІСНИК 10

ТОМ IV
ЖОВТЕНЬ

1937

Адреса редакції й адміністрації ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500371.

Відновляйте передплату

НА

ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1937 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата виносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ виносить половину.

АДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Дм. Донцов

НАША ДОБА І ЛІТЕРАТУРА

СТ. 136. ЦІНА 4 зл.

Збірник статей: 1. Криза нашої літератури 2. Росія чи Європа 3. Роздвоєні душі 4. Естетика декадансу 5. Мистецтво для мистецтва чи для життя і інші.

Вже вийшло 3 ч. Квартальника Вістника за 1937 р.

Націоналізм в Бельгії

(Лев Дегрель)

Ціна книжки 1.50

З нагоди 20-х роковин революції на Великій Україні

в другій половині жовтня вийде 4-е число *Квартальника Вістника* зі

спогадами одного з активних діячів великої доби

ц. 1.50 зл.

Евген Маланюк

Гомін гір

I

Прудка ріка. Тисячолітня рінь.
На гострих скелях — письменá камінні
Росте під древнім сонцем мудра тінь
Верхів, завмерлих в зелені нетлінній.

Співає нурт — тисячолітній спів!
Помислити — ніщо тут не змінилось.
Проходили народи. Гнів гремів.
Гучала кров і важко серце билось.

Але миналось. І спускались знов
Над мирний вечір лагідні отари,
І квітла ось, як папороть, любов,
І верховинський місяць сіяв чари...

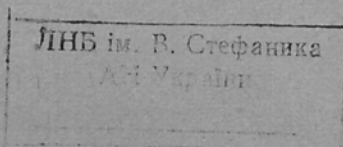
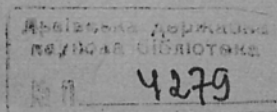
Тож поки час, пий тишу і чебрець —
Протиотруту всім твоїм отрутам.
Це тільки — перехід, а не кінець,
Це — молодість кінчається над Прутом.

II

Катрі Гриневичевій

Тут спізнені черешні. Дика рожа
Ще квітне, хоч на ділах — вже жнива.
Країно рідна, знову ти нова
І я оттут, як гість із Запорожжа.

Смерека, ялівець, густа трава
Та Прут шумить. Його не затрівожать
Ні хащі, ні камінні роздорожжа,
Ні людські тіні, ні земні слова.

Від полонини віє прохолода.
Чим вище, тим трудніш безкрилий крок
Людини. Та за теж яка свобода

В цих хвилях гір, в срібних нитках річок!
Ще трохи — й майже степовий, невпинний
Ось в груди вдарить вітер — з України.

Камінь Довбуша 1937

Юрій Клен

Крізь праосінь

Вечірня похолодь мені у серце віє.
Цей рік був — як осінній ліс,
Де ледве пахне ще шальвія
І небо дивиться крізь прозолоть беріз.

Моя осіння туга, лагідна і ніжна,
Крізь срібло згаслих вечорів
Пливе, як лебідь білосніжний
У смутку тихому покинутих ставків.

*

* *

Я заздрю дубові гиллястому,
Що на узліссі гордо зріс,
І в книгу спогадів я кластиму
Листки пощерблених беріз.

І зачароване природою,
Яка згасає в осени,
Вже серце дише сном і вродою
Прийдешньої весни...

*

* *

Закутай лямпу шовковим папером,
Лягай на м'яких килимах.
Дивись у сині очі тим химерам,
Що притаїлись по кутках.

І вже ростуть до хмар стрільчасті вежі,
Де щастя дзвонами гуло,
А потім від піщаних узбережжів,
Не вдержане, крізь негусті мережі
Водою в безвість потекло.

*
* *
*

Суворе море в холоді рокоче,
І клапті піни на руках.
Як перебути нам зимові ночі
І вовчу студінь у степах?

Складаймо в полі радісне багаття
З берези мрій, з омели снів,
— І враз залопотить, немов латаття,
Над нами полумя років.

* *

Бють дзигарі дванадцятую годину,
І подушка обличчя холодить.
Ось за поріг ступлю: невловна мить —
І в царство мрій мережаних полину.

І враз безмірним стане тихий овид.
Душа в осіннє озеро ввійде,
І пряжа, та, що вересень пряде,
Враз перетвориться в блакитний сновид.

*
* *

Морозяні, прозорі ранки.
Над полем сонна благодать.
Розкриті настіж двері ганку,
І ще не хочуть айстри завядати.

Як вийдеш — паморозь на травах,
Неначе срібна сивина,
А із гаїв мідяно-ржавих
Така дзвінка доноситься луна...

*
* *

Над серцем стомленим несуться хмари,
І вітер рве намети золоті.
Ліси, ліси горять, немов пожари,
І затишно у синій самоті.

Мій дух гойдається пожовклим буком.
Прудкі копита топчуть будяки.
І тільки серце числить рівним стуком
Години, тижні і роки.

*
* *

Багрянний вересень проливсь дощами
Над полем, лісом і ставком

І над моїми згаслими літами,
Що в сніп лягли, підкошені серпом.

О змийте все з душі, осінні зливи!
Лиш чисте срібло в ній лишіть.
Хай знов воно колись у день щасливий,
Мов паморозь, в промінню заблищить.

* * *

День, відганяючи мару ночей,
Шпичастим променем клени поранив,
І вересень нам при кінці алей
Насипав повні пригоршні каштанів.

Мов хлопчик, я ці гарні круглячки
В кишенях радісно несу додому,
Щоб у пасьянсі давнішні роки
Не розкладати картами нікому.

* * *

Вже золотими плямами розквітли
Стрункі берези в сосняках,
І по оголених гаях
Розлила осінь так багато світла,

— Мов щастя, перед смертю надто щедре,
Щоб нашвидко, за кілька днів
Позбутися своїх скарбів,
Спорожнює над нами повні ведра.

* * *

Здери березову кору
І серце нею дбайливо закутай.
Хай надворі гуде вітрами лютий,
Вонож муркоче: „Ще не вмру!”

Сповите в цей пахучий саван,
Куди вплело проміння ясні сні,
Воно, немов у бганнях златоглаву,
Хай продрімає до весни.

* * *

Он крутиться листками зжовклими
Прозора пріосінь берез.
Над вечір так раптово змовкли ми,
Схиливши очі до терез,

Де шáльками урівноважені
Всі наші радощі і сум.
І серце, вже красою вражене,
Пє по́рами осінній шум.

*
* * *

З дахів течуть дзвінкі струмки
І кидають мені у вікна перли.
Співають реквієм роки
Над долею моєю, що роздерли

Вітри й розвіяли в степах.
Он там висять шматки, що серпень кинув,
І зашкарубли на кущах
Сухого глоду і шипшини.

*
* * *

Вже сонце інеєм шершавих голок
Неначе мохом поросло,
І місяці, дзвінкі, як скло,
Вдягають ночі у бронзовий холод.

О, вашим чарам лиш на мить піддамся
— І вже розквітли ви в очах,
Залізні ночі у лісах,
Що їх виспівував спянілий Гамсун!

*
* * *

Мечами дощ січе невинні трави.
Хапає кінь губами вохку млу,
І теплий мох вдягає пні коряві.
Вже не синіти в прозолоті склу.

Так як засяє все в красі поранній,
Коли озера вкриє перший лід!
А там від вітру і морозу п'яне,
Те сонце, що викохувало глід,
Спливе на скутий паморозю схід.

*
* * *

Уже вином налились дні серпневі,
І яблука достигли запашні.
Ночуй в садку, у теплім курені,
Де над тобою шелест комишевий,

І слухай, як у тишу неживу,
Немов родившись із глибин сузірних,

У перебоях павз нерівномірних
Дозрілий овоч падає в траву.

* * *

Вже сніп у полі споловів,
І став гіркішим дух полинний,
І червоніють кетяги калини
На взліссі літніх вечорів.

Зберу я зілля всі і трави,
Що не зівяли ще в гаях,
І буду слухати, як по дощах
Росте в душі осіння павідь.

* * *

Розвісив вітер багрянлиці
За звечорілим сосняком,
І вже в коралях із брусниць
Гуляє осінь за ставком.

Моя душа блакитний килим
До неї стеле по воді:
„Ходи, тут ми наметом схилим
Дерева сонні і руді”.

Як їй любов свою освідчу?
В одежах з золота і сна
Вона простує крізь сторіччя
Така незмінна і ясна!

* * *

Запахло вже навохченим корінням,
Грибами й листями прив'язими
У лісі, де нераз блукали ми,
Віддавши день дозвіллю і марінням.

І сльози, що наплакали ми нишком.
Ще дітваками в синім вересі,
Давно розлив блакитний вересень
У мисочки спрагнілим сиріжкам.

До дна допито радощі і горе.
Життя красу явило знов очам.
І день спадає стиглим овочем
В мої долоні, знесені в простори.

Сергій Кушніренко

Оклик

(братові Дмитрові)

Брате мій! Скільки днів, скільки літ гнітучих,
Скільки цінностей зіла потвора часу!...
Тепер вже розбитою бурею в кручах
Нашим нервам вищать...

І гризе пережите, щемить десь в душі
І вертає назад, мов нескінчений сон...
То прогонами хмар в синь осінню біжить,
То губиться в дзвоні...

Згадай: десь за містом криваві вагони,
Горобців табуні на іржавих осях...
Рум'янок, полин, лобода і колосся...
І дикий гомін...

Згадай: ряд тополь і солодкий дим з вишні,
Крик ворон, розпанахані їхні гнізда...
Чи-ж зможеш відчути настрої колишні
В цю дійсність залізну?...

Чи зможеш любити, як колись ми любили
Гранати, набої, одрізи, штилети?...
Не чую, мій друже, й не знаю — де ти,
Невже у могилі?...

Невже більшовицькою долею в полі
Закинуто в землю голодний кістяк
І тільки вітри десь біжать над тобою
Та клоняться — маки?...

Бернард Шов

С В Я Т А І В А Н Н А

(переклала з англійського Ганна Чикаленко)

(Зміст розділів, що в попередніх книжках: Іванну, дівчину з Дом Ремі, на її жадання, припроваджують до дофіна Карла, що ледви тримається перед інвазією армією англійського короля. Маючи — як вона каже — доручення від Бога спасти Францію, Іванна з'єднує собі дофіна і армію, приходить на відсіч Орлеанові і допроваджує до коронації Карла в Реймсі. Духова і душевна вищість Дівчини над її оточенням збуджує заздрість і нехоть до неї при дворі і в деяких церковних колах. Єпископ Кошон готовий віддати її в руки інквізиції і англійців, як слугу диявола. Відступає від неї і Карл, втомлений війною, який гадає, що по коронації, не потребує більше Дівчини).

Архієпископ виходить з ризниці і приєднується до гурту, стаючи між Карлом і Синою Бородою.

КАРЛ Владико, Дівчина хоче розпочинати війну.

АРХІЄПІСКОП А хіба ми припиняли війну? Хіба ми помирилися?

КАРЛ Ні, я так не думаю. Але задовольнімся тим, що ми зробили. Зробім договір. Наше щастя занадто велике, щоб могло довго тревати: саме тепер маємо нагоду спинитися, поки щастя нас не зрадило.

ІВАННА Щастя! Бог був по наших боці, а ви називаєте се щастям! І хочете припинити війну, поки англійці ще топчуть святу землю коханої Франції!

АРХІЄПІСКОП *(суворо)* Дівчино, король звернувся до мене, не до тебе. Ти забуваєшся. Ти дуже часто забуваєшся.

ІВАННА *(незлякано, навіть гостро)* То скажіть ви йому, що немає Божої волі на те, щоб він зняв руку з плуга.

АРХІЄПІСКОП Якщо я не поводжуся з Божим іменем так вільно, як ти, то се тому, що я толкую Його святу волю, маючи за собою авторитет святої Церкви і мого священничого стану. Спочатку, коли ти прийшла, ти поважала їх і не посмілаб говорити так, як тепер говориш. Ти прийшла прикрашена чеснотами покорі і тому, що Бог благословив твоє діло, ти запламувала себе гріхом зарозумілості. Стара грецька трагедія відбувається поміж нами: се кара гордині.

КАРЛ Авжеж, вона думає, що знає все краще, ніж хто інший.

ІВАННА *(засмучена, але наївно не в стані бачити, яке вражіння вона робить)* Бо я таки знаю краще, ніж,

здається, хто інший зпоміж вас. І я не горда: я тільки тоді говорю, коли певна того, що моя правда.

СИНЯ БОРОДА і КАРЛ *(разом)* Га-га! Якраз так!

АРХІЕПІСКОП Звідки ти знаєш, що твоя правда?

ІВАННА Я завжди знаю. Мої голоси...

КАРЛ О, твої голоси, твої голоси. Чому я не чую голосів? Я король, а не ти.

ІВАННА Вони промовляють і до вас, але ви їх не чуєте. Ви не сиділи вечорами в полі і не прислухалися до них. Ви, коли почуєте вечірні дзвони, то перехреститесь тай годі; а якби ви молилися цілим серцем та прислухалися до відгомону дзвонів у повітрі, коли вони вже перестали дзвонити, то ви почулиб голоси так само, як і я. *(Раптом одвертається від нього.)* Але яких голосів вам ще потрібно, щоб почути те, що кожен коваль вам може сказати: куй залізо, поки горяче? Кажу вам, ми мусимо кинутися на відсіч Комп'єню так, як ми зробили з Орлеаном. Тоді Париж відчинить нам свої брами, або коли й ні, то ми пробемося крізь ворота. Чого варта велика корона без вашої столиці?

ЛЯ ГІР Те саме й я кажу. Ми пробемося крізь них, мов розпечена на червоно куля крізь масло. Що ти на се, Безбатьченку?

ДІНУА Якби всі наші гарматні кулі були такі горячі, як твоя голова, а до того ще якби ми їх мали подостатком, то запевне звоювалиб цілий світ. Загонистість і завзятість — добрі підручні на війні, але злі полководці: кожен раз, як ми на них покладалися, вони спроваджували нас в руки англійців. Ми ніколи не знаємо, коли нас побито: се наша велика хиба.

ІВАННА Ви ніколи не знаєте, коли ви переможці, а се ще гірша помилка. Мені доведеться подбати, щоб ви взяли дзеркала з собою в бій, щоб переконатися, що англійці вам не повідтинали носи. Ви сиділиб і досі обложені в Орлеані, ви і ваша військова рада, якби я не переконала вас до нападу. Завжди треба самому нападати і витримати так довго, аж ворог спиниться перший. Ви не знаєте, як починати бій і не знаєте, що робити з вашими гарматами. А я знаю.

Сідає долі, підобгавши під себе ноги.

ДІНУА Ми знаємо, що ти про нас думаєш, генерал Іванно.

ІВАННА Про то байдуже, Дінуа. Скажи їм, що ти про мене думаєш.

ДІНУА Я думаю, що Бог був по твоїм боці, бо я не забув, як вітер змінився, коли ти прийшла й як ти дала нам духу. Присягаюся, ніколи не заперечуватиму, що тоді ми перемогли під твоїм знаком. Але, як вояк,

я тобі скажу, що Бог не може бути щоденним харчем на війні, ні воякам, ані Дівчині. Бог вихопить тебе часом з пащі смерті, якщо ти варта того, і поставить тебе на ноги. Але се й все: раз на ногах, треба битися з цілої сили й снаги. Бо Вінже мусить бути справедливим і до твого ворога, сього не забувай. Отже в Орлеані Він нас поставив на ноги завдяки тобі і та слава допомогла нам відтоді в кількох добрих боях аж до коронування. Але, коли ми на сій підставі, покладатимемо й надалі всю надію на Бога, замість того, щоб самим щось робити, то нас побють і добре нам буде так!

ІВАННА Але...

ДІНУА Цить! Я не скінчив. Нехай ніхто з вас не думає, що всі сі перемоги далися нам без військового провідництва. Королю Карле, у ваших маніфестах ви й словом не згадали про мою працю в сім поході: я на те не нарікаю, бо нарід бігтиме за Дівчиною та її чудесами, а не за Безбатьченком та його тяжкою працею, щоб здобути військо для неї та прохарчувати його. Але я знаю, докладно, скільки Бог зробив для нас через Дівчину, а скільки Він полишив мойому власному дотепові. І я кажу тобі, що твоя коротенька годинка чудес вже скінчилася і що відтепер, той, хто гратиме у війну краще, той і виграє — коли щастя буде на його боці.

ІВАННА Ага! Коли! Якщо та якби! То тож бо й є, що якби! Якби не Біг, хтоб нам поміг! *(Швидко встає)* А я кажу тобі, Безбатьченку, так, як ви воюєте, то се підочого, бо ваші лицарі нездатні до справжніх боїв. Війна, то забавка для них, як всякі інші забавки; вони складають правила: що вільно і чого невільно; навантажують зброю на себе й на своїх бідних коней, щоб захистити себе від стріл. А як впаде такий з коня, то не може сам підвестися, мусить чекати на свого чуру, щоб той його підвів, аби він міг умовитися про свій викуп з тим, хто його скинув з коня... Невже ти не бачиш, що се все минулося, віджило? Що pomoже панцир проти пороху? А хочби навіть і помагав, невже ти думаєш, що люди, які бються за Францію та за Бога, будуть спинятися і торгуватися про викуп, як більшість ваших лицарів робить, що з того й живуть? Ні, вони битимуться, щоб бути переможцями і, йдучи до бою, віддати своє життя Богові з рук в руки, як се роблю я. Прості люди се розуміють, вони не мають грошей на панцирі, ані на те, щоб платити викупи: напіводягнені вони йдуть за мною і в рів, і по драбині, і через мур. Їхне гасло: «мое життя або твоє і, Боже, захисти мое право!» Хитай собі головою, Дінуа, а Синя Борода нехай крутить собі свою цапину борідку та морщить носа

до мене, але пригадайте собі той день, коли ваші лицарі та капітани відмовилися йти за мною до наступу на англійців в Орлеані! Ви зачинили браму, щоб замкнути мене, а міщани і простий нарід пішли за мною, виламали ворота і показали вам, як треба битися насправжки.

СИНЯ БОРОДА (*діткнений*) Мало тобі того, що ти папа Іванна, ти мусиш ще бути Цезарем та Александром.

АРХІЕПИСКОП Гордий може впасти, Іванно.

ІВАННА Байдуже, чи се гордість, чи ні; важно, чи є в сім правда і сенс?

ЛЯ ГІР Правда є. Половина нас боїться, щоб їм не порозбивали їхні гарні носи, а друга половина йде на війну, щоб могли повикупати заставлені маетки. Дінуа, нехай буде по її: хоч вона всього й не знає, зате береться за справу так, як слід. Військова справа тепер не та, що була і часто той, хто найменше в ній тямить, осягає чогось путнього.

ДІНУА Я то все знаю. Я проваджу війну не на старий зразок: я навчивсь дечого під Аженкур, Пуатіє та Кресі. Я знаю, скільки людських голов кожен мій виступ коштуватиме і коли виступ вартий тої ціни, я роблю його і плачу кошти. Але Іванна ніколи не рахується з коштами: вона йде наперед і покладається на Бога, думаючи, що має Бога в кишені. Досі вона мала щастя і перемога була з нею. Але я знаю Іванну: я передбачаю, як одного дня вона піде наперед, маючи лиш десять мужа проти сотні. Тоді вона здивується, побачивши, що Бог на боці численніших полків. Вона дістанеться в неволю ворогові, а той, щасливий, що її візьме в полон, дістане шіснадцять тисяч фунтів від графа Уоріка.

ІВАННА (*приємно вражена*) Шіснадцять тисяч фунтів! Та невже, хлопче, вони стільки юфірували за мене? Та стільки грошей і на світі немає.

ДІНУА В Англії є. А тепер скажіть мені, всі ви, хто з вас зведе палець, щоб ратувати Іванну, як англійці візьмуть її? Насамперед я відповім за військо. Та в той день, коли «годдам» або бургундець стягне її з коня і не впаде на місці неживий; в той день, як її замкнуть у в'язницю, а грати й замки не розлетяться від діткнення янгола святого Петра; в той день, як ворог довідається, що її можна вразити так само, як мене; що вона не більш непереможна, аніж я, не буде вона для нас варта життя одного юдніського вояка, і я не ризикуватиму тим життям, хоч я дуже дорожу нею, як військовим товаришом.

ІВАННА Я тобі не докоряю, Дінуа, твоя правда: я не варта життя й одного вояка, коли Бог допустить, щоб ворог переміг мене. Але Франція може знайде, що

я варта викупу, з огляду, на все те, що Бог зробив для неї через мене.

КАРЛ Кажу тобі, що в мене немає грошей, а се коронування, до якого прийшло лише завдяки тобі, коштувало мене останнього шеляга, якого лиш міг позичити.

ІВАННА Церква заможніша за вас. Я шукатиму захисту у Церкви.

АРХІЕПИСКОП Жінко, вони волочитимуть тебе вулицями і сплять, як відьму.

ІВАННА (*підбігає до нього*) О, владико, не кажіть сього. Сеж неможливо. Я відьма!

АРХІЕПИСКОП Петро Кошон знає своє діло. Парижський університет спалив жінку за те, що казала, що ти робиш добре і згідно з Божою волею.

ІВАННА (*збентежена*) Але чому? Який в тому глузд? Я роблю все згідно з Божою волею. Вони не могли спалити жінку за те, що казала правду.

АРХІЕПИСКОП Вони спалили її.

ІВАННА Алеж ви знаєте, що вона казала правду. Ви не допустите, щоб вони мене спалили.

АРХІЕПИСКОП Якже я зможу недопустити?

ІВАННА Ви звернетесь до них в імені Церкви. Ви великий князь Церкви. Ваше благословення захистить мене скрізь, куди я не пішлаб.

АРХІЕПИСКОП Я не маю для тебе благословення, як довго ти горда і неслухняна.

ІВАННА О, нащо ви таке все говорите? Я не горда і не неслухняна. Я бідна дівчина і така неосвічена, що не розріжняю А від Б. Як я можу бути гордою? І як ви можете говорити, що я неслухняна, коли я завжди слухаю голосів, бо вони йдуть від Бога.

АРХІЕПИСКОП Голос Божий на землі то є голос Войовничої Церкви, а ті голоси, які тобі вчуваються, то лиш відгомін твоєї власної упертості.

ІВАННА Неправда.

АРХІЕПИСКОП (*спалахнувши гнівом*) Ти кажеш архієпископові в його соборі, що він бреше і всеж настоює на тому, що ти не горда, що ти слухняна.

ІВАННА Я ніколи не казала, що ви брешете. То ви самі до певної міри сказали, що мої голоси брешуть. Хіба вони коли брехали? Якже ви їм не вірите? Навіть колиб вони були лиш відгомоном мого власного здорового розуму, хібаж правда не завжди на їхньому боці? А ваші земні поради, хібаж вони не завжди помилялися?

АРХІЕПИСКОП (*обурено*) Навчати тебе — страта часу.

КАРЛ Завжди виходить на одно: її правда, а решта всі помиляються.

АРХІЕПИСКОП Нехай се буде тобі останньою пересто-

рогою: коли ти згинеш через те, що ставиш власний суд понад науки твоїх духовних провідників, то Церква відречеться від тебе і полишить тебе твоїй долі, що ти її сама накликала на себе через свою упертість. Безбатьченню казав тобі: якщо ти ставитимеш свою самовпевненість у військових справах понад поради твоїх начальників...

ДІНУА (*перебиваючи*) Сказавши зовсім точно: якщо ти спробуєш прийти на відсіч залозі в Компієні, не маючи тої численної переваги, що в Орлеані...

АРХІЕПІСКОП Військо відцурається тебе і не ратуватиме тебе. А Його Величність король сказав тобі, що корона не має грошей давати викуп за тебе.

КАРЛ Ані шеляга.

АРХІЕПІСКОП Ти стоїш сама самісінька, покладаючися на свою самовпевненість, своє нецтво, свою вперту зарозумілість, свою безбожність, прикриваючи всі ті гріхи покровом уповання на Бога. Як ти вийдеш з тих дверей на денне світло, натовп людей вітатиме тебе; вони приведуть до тебе своїх дітей, своїх хорих, щоб ти їх сцїлила, вони цілуватимуть тобі руки і ноги і робитимуть все, що зможуть, бідні прості душечки, щоб завернути тобі голову, щоб довести тебе до божевільної самовпевненості, яка доведе тебе до згуби. Але, не дивлячися на те, ти все стоятимеш сама, вони не зможуть тебе вратувати. Ми, і лише ми стоїмо між тобою і кострищем, на якому наші вороги спалили ту нещасну жінку в Парижі.

ІВАННА (*звівши очі до неба*) Я маю кращих друзів і кращі поради, аніж ваші.

АРХІЕПІСКОП Я бачу, що промовляю надаремне до затвердлого серця. Ти відкидаєш нашу оборону і рішучо хочеш настроїти нас всіх проти себе. Надалі отже дбай сама за себе і як тобі се не вдасться — хай Бог змилосердиться над твоєю душею.

ДІНУА Се дійсна правда, Іванно, стережися.

ІВАННА Де ви всі булиб тепер, якби я вважала на такі правди? Від ніюдного з вас я не сподіваюся помочі, ані поради. Так, я сама одна на світі. Я завжди була сама одна. Батько мій звелів був моїм братам втопити мене, коли я не зостанусь доглядати наші вівці, тим часом, як Франція стікала кровю. Хай Франція гине, аби тільки наші ягнята були цілі. Я ж думала, що Франція матиме приятелів при дворі короля Франції, а знайшла самих вовків, що гризуться за кусні її бідного пошматованого тіла. Я думала, Бог матиме друзів скрізь, бо Він друг кожного; в моїй невинності я вірила, що ви, ті, що тепер відрікаєтесь від мене, станете міцними

вежами, щоб захищати мене від лиха. Та я тепер стала мудріша, а мудрість нікому не шкодить. Не думайте, що ви залякаєте мене, кажучи, що я стою сама одна. Франція стоїть сама одна. Бог — сам один. А що моя самотність, порівнюючи з самотою мого рідного краю та мого Бога? Я бачу, тепер, що самотність Бога — то Його сила: чим Він бувби, якби слухав ваших дрібних, заздрих порад? Отже, нехай моя самотність теж стане мені моєю силою; найкраще бути на самоті з Богом — Він не відмовить мені своєї приязні, ні своєї поради, ані любови. З Його силою я посмію, я посмію, аж до смерти. Я піду тепер до простого народу, нехай любов в його очах потішить мене за ненависть у ваших. Ви всі будете раді дивитися, як мене палитимуть, але якщо я перейду через вогонь, то тим ввійду в серця народу навіки вічні. І нехай, Бог буде зі мною!

Відходить. Вони всі дивляться якийсь час їй вслід в похурій мовчанці. Тоді Синя Борода крутить борідку.

СИНЯ БОРОДА Знаєте. Ся жінка просто неможлива. Я проти неї нічого не маю, справді ні: але, що ви зробите з такою вдачею?

ДІНУА Хай Бог мені буде судією: якби вона впала в Люару, я скочивби у воду в повнім озброєнні, щоб виловити її. Але як вона наробить дурниць в Компієні і попаде в полон, я буду примушений полишити її на її власну долю.

ЛЯ ГІР То краще прикуйте мене ланцюгом, бо я можу кинути за нею в саме пекло, коли її дух спалахує в ній так, як ось тепер.

АРХІЕПІСКОП Вона мене теж збиває з правильної думки: вибухи її мають в собі небезпечну силу. Але під ногами в неї розкривається безодня і, на добре, чи на зле, — ми не можемо її від неї одвернути.

КАРЛ Якби вона тільки сиділа тихо, або пішла собі додому!

Ідуть пригнічені слідом за нею.

СЦЕНА VI

Руан, 30-го квітня 1431 року. Велика кам'яна саля в замку, приготована для судової розправи, тільки не для суду присяглих, а для єпископського суду при участі інквізиції: тому на підвищенні стоять поруч два крісла для суддів — єпископа та інквізітора. Від них тупим кутом, розходяться стільці для каноніків, докторів права та богословії і домініканських ченців, які братимуть участь у розправі, як асесори. В кутку стіл і стільці для писарів, також важкий дерев'яний простий ослин для обвинуваченої. Все се —

у внутрішнім куті салі; зовнішній бік салі відкривається рядом луків на подвіря. Саля суфу захищена від непогоди заслонами та параванами.

Як дивитись вздовж великої салі від середини внутрішньої стіни — крісла суддів та стіл писарів будуть праворуч, місце для обвинуваченої — ліворуч. Праворуч і ліворуч в стінах двері з луками. Гарний соняшний квітневий ранок.

Уорік входить крізь лукові двері по тім боці, де крісла суддів, слідом за ним його паж.

ПАЖ (сміливо) Припускаю, Вашій Милості відомо, що нам тут немає чого робити. Се церковний суд, а ми лиш світська влада.

УОРИК Сей факт мені відомий. Може вашій зухвалости буде довподоби знайти мені єпископа Бове і дати йому зрозуміти, що він може перемовитись зі мною словом, коли хоче, отут перед початком судової розправи.

ПАЖ (відходячи) Добре, мільорде.

УОРИК Та не забудь і поведься чемно. Не називай його увічі Побожним Петром.

ПАЖ Ні, мільорде. Я буду чемним до нього, бо як введуть Дівчину, побожному Петрові доведеться скоштувати перцю.

Кошон входить крізь ті самі двері з домініканським ченцем та каноніком: останній несе сувій паперу.

ПАЖ Його Всечесність єпископ Бове і ще двох чесних панів.

УОРИК Вийди звідси і пильнуй, щоб нам ніхто не перешкодив.

ПАЖ Добре, мільорде (зникає недбалою ходою).

КОШОН Бажаю вашій милості доброго ранку.

УОРИК Добридень, владико. Чи я вже мав коли приємність зустріти ваших приятелів? Здається, що ні.

КОШОН (представляє ченця, праворуч від себе) Се, мільорде, брат Іван Леметр, чину Св. Домініка. Він виступає, як відпоручник головного інквізітора, дослідника єретицьких злочинств у Франції. Брате Іване — граф Уорік.

УОРИК Особливо радий вас бачити, всечесний отче. У нас в Англії, на жаль, немає інквізітора, а він нам дуже здавсяб, особливо у таких саме випадках, як отсе.

Інквізітор поблажливо всміхається і вклоняється. Се лагідний старенький пан, але має очевидні запаси авторитету й твердості.

КОШОН (представляючи каноніка, ліворуч від себе) Сей отець — канонік Іван Д'Естіве з капітули з Байе, він виступає як позовник.

УОРИК Позовник?

КОШОН В цивільному суді його називалиб прокуратором.

УОРИК Ага, так, так. Дуже радий познайомитись з вами, отче каноніку Д'Естіве.

Д'Естіве вклоняється. (Він ще молодий, середнього віку, з гарними манерами, але під зовнішнім полиском видно хитрого лиса).

УОРИК Чи можу запитати, як далеко зайшла судова розправа? Отже уже понад дев'ять місяців минуло, відколи бургундці взяли Дівчину в полон під Комп'єнем. Якраз чотири місяці, відколи я купив її від бургундців за кругленьку суму грошей виключно для того, щоб передати її в руки справедливости. Майже три місяці минуло, відколи я передав її вам, владико, як особу, яка стягнула на себе підозріння в ересі. Чи дозволено мені буде завважити вам, що ви забрали собі за багато часу, щоб переконатись в такій дуже простій справі? Чи сей суд ніколи не скінчиться?

ІНКВІЗИТОР *(усміхаючись)* Він ще не починався, мільорде.

УОРИК Ще не починався! Та ви вже одинацять тижнів тільки ним і займаєтеся!

КОШОН Ми не сиділи без діла, мільорде. Ми зробили дівчині п'ятнадцять допитів. Шість прилюдних і дев'ять приватних.

ІНКВІЗИТОР *(весь час поблажливо усміхаючись)* Бачите, мільорде, я був присутнім лише при двох допитах. Досі їх провадив сам єпископський суд, а не Святий Уряд. Я ось тільки саме тепер постановив прилучитись, себто прилучити Святу Інквізицію, до єпископського суду. Перш взагалі я не вважав сю справу за справу ереси. Я мав її за справу політичну, а Дівчину за військову бранку. Але, присутний при двох допитах, я мушу тепер погодитися з тим, що се, здається, один з найповажніших випадків ереси, за мого досвіду. Тому то тепер усе в порядку і ми розпочинаємо судову розправу сьогодні рано. *(Іде до крісел для суддів).*

КОШОН В сій хвилині, якщо се догідно вашій милости.

УОРИК *(ласкаво)* Ну, се добрі новини, панове. Я не пробуватиму затаїти від вас, що нам почав уриватися терпець.

КОШОН Се я зрозумів з погроз ваших вояків, які нахвлялися утопити всіх тих з нас, хто був за Дівчину.

УОРИК Та невже! У всякім разі їхні наміри не торкалися вас, владико.

КОШОН *(гостро)* Сподіваюсь, що ні. Я твердо постановив, що Дівчину поставлять перед справедливий суд. Справедливість Церкви, мільорде, не є кумедія.

ІНКВІЗИТОР *(повертаючись)* З власного досвіду скажу: ніколи ще не було більш справедливого допиту, мільорде. Дівчина не потребує адвокатів боронити її: її судити-

муть її найвірніші друзі, які всі горяче бажають вратувати її душу від згуби.

Д'ЕСТІВЕ Пане, я прокуратор і моїм тяжким обов'язком було обвинувачувати Дівчину, але, повірте мені, я сьогодні покинувби обвинувачення і поспішивби їй на оборону, якби не знав, що до неї приставлено мужів, красномовних і переконуючих, які значно перевисшують мене вченістю й побожністю, аби вони обговорили з нею і вияснили їй небезпеку, на яку наражається, і те, як легко вона може уникнути її. *(Вибухаючи раптом судовою реторикою, що викликає несмак Кошона та інквізітора, які досі слухали його з прихильною увагою)* Люди насмілювались казати, нібито нами кермує зненависть, але Бог свідком, що се брехня. Чи ми брали її на тортури? Ні. Чи ми перестали умовляти її, благати її змилосердитися над собою, повернутися на лоно її Церкви, як заблудша, але улюблена дитина? Чи ми...

КОШОН *(перебиваючи його, сухо)* Стережіться, отче каноніку. Усе, що ви кажете, є правда, але якщо ви переконаєте його милість, графа Уоріка, щоб повірив вам, то я не відповідатиму за ваше життя і ледви за мое власне.

УОРИК *(відмахується, але ні в яким разі не заперечує)* О, владико, ви занадто суворо судите нас, бідних англійців. Але ми запевне не поділяємо ваших побожних намірів урятувати Дівчину. І справді, я скажу вам тепер одверто, що її смерть є політичною необхідністю, на що, на жаль, я не маю ради. Якщо Церква пустить її...

КОШОН *(гордо і погрожуючи)* Якщо Церква пустить її, горе тому, хто хоч пальцем діткнеться її, хочби то був і сам цісар! Церква не підлягає політичній необхідності, мільорде.

ІНКВІЗІТОР *(лагідно вмішуючись)* Вам нема чого турбуватися за вислід, мільорде. В сій справі маєте непереможного союзника, якому далеко більш залежить на тім, щоб її спалили, аніж вам.

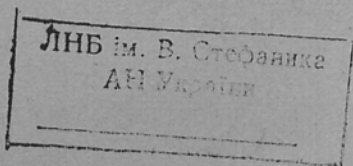
УОРИК Хтож се той вигідний союзник, смію вас спитати?

ІНКВІЗІТОР Дівчина сама. Хіба що затулите їй рота, бо якжеж инакше запобігти, щоб вона, що раз, як відкриє його, не засудила сама себе?

Д'ЕСТІВЕ Дійсна правда, мільорде. У мене чуб стає догори на голові, коли чую, як таке молоде створіння вимовляє такі блюзнірства.

УОРИК Гаразд! В кождім разі робіть все, що можете для неї, якщо ви цілком переконані, що всі ваші заходи будуть нідоного. *(Глянувши гостро на Кошона)* Мені було б прикро обійтися без благословення Церкви.

КОШОН *(з цинічним подивом, змішаним з погордою)* А

люди кажуть, що англійці лицеміри! Ви боретесь за вашу справу, мільорде, навіть наражаючи на згубу вашу душу. Хоч я й подивляю таку посвяту, проте сам не зважуюся йти так далеко. Я боюсь вічної згуби.

УОРИК Якби ми чогось боялись, владико, то ніколи не моглиб правити Англією. Отже прислати вам ваших людей?

КОШОН Так. Ваша Милість буде ласкава відійти і дозволити зібратися судові.

Уорік повертається на закаблуках і виходить на подвір'я. Кошон займає одно з крісел для суддів. Д'Естівє сідає до столу писарів і переглядає свій сувій паперу.

КОШОН *(уміщуючись вигідніше в кріслі)* Нуї драбиж оті англійські шляхтичі!

ІНКВІЗИТОР *(сідаючи в друге крісло ліворуч Кошона)* Кожда світська влада робить з людей драбів. Вони не вимуштровані до своєї роботи і не мають за собою апостольської традиції. Наші власні шляхтичі не кращі.

Асесори єпископські поспішно входять до салі, наперед них англійський священник де Стогембер та канонік де Курсель, молодий священник, років 30. Писарі сідають до столу, залишаючи проти Д'Естівє порожній стілець. Де-хто з асесорів сідає, інші стоять розмовляючи, дожидаючи поки розправа не почнеться формально. Стогембер, ображений і впертий, не хоче сідати на своє місце, так само, як і канонік де Курсель, що стоїть праворуч від нього.

КОШОН Добридень пан-отче де Стогембер. *(До Інквізитора)* Капелян кардинала Англії.

СВЯЩЕННИК *(простує його)* Вінчестерського кардинала, владико. Я хочу внести протест, владико.

КОШОН Ви їх вносите чимало.

СВЯЩЕННИК Я не сам один, мене осьде підтримує пан-отець де Курсель, парижський канонік: він приєднується до мого протесту.

КОШОН Ну, в чімже річ?

СВЯЩЕННИК *(невдоволено)* Говорить ви, пан-отче де Курсель, бо я видко не користаю з довіря владики. *(Сідає коло Кошона праворуч від нього і невдоволено бурчить).*

КУРСЕЛЬ Владико, ми, з великою затратою часу і праці, зложили проти Дівчини обвинувачення на шістьдесят чотири точки. Тепер довідуємося, що його скорочено, навіть не спитавшись нас.

ІНКВІЗИТОР Пан-отче де Курсель, се моя вина. Я був повний подиву до ревности, яка знайшла вислов у ваших шістьдесят чотирьох точках, але при обвинуваченню в ереси, як також і в інших справах, — чого досить, того досить. Крім того, вам треба памятати, що решта членів суду не такі глибокі й високомудрі, як вас двох і дещо з ва-

шої глибокої вченості може здатися їм великою нісенітницею. Тому мені здалося кращим скоротити ваші шістьдесять чотири точки до дванадцяти...

КУРСЕЛЬ *(ніби громом вражений)* До дванадцяти!!!

ІНКВІЗИТОР Дванадцять, повірте мені, цілком вистане для вашої цілі.

СВЯЩЕННИК Але деякі з найважливіших точок зведено майже на ніщо. Наприклад, Дівчина сама заявила, що святі Маргарита і Катерина та святий Архангел Михаїл розмовляли до неї по французькому. Сеж дуже поважна точка.

ІНКВІЗИТОР Ви, без сумніву, думаєте, що вони повинні були говорити по латині?

КОШОН Ні, він думає, що вони мали говорити по англійськи.

СВЯЩЕННИК Цілком природно, владико.

ІНКВІЗИТОР Добре, через те, що ми всі тут, як я се думаю, погодилися на тому, що голоси Дівчини були голоси злих духів, які спокушали її на її згубу, то було б не дуже вічливим супроти вас, пан-отче Стогембер, або супроти англійського короля, допустити, що англійська мова є рідною мовою діавола. Отже залишім се. Ми не зовсім занедбали се питання в дванадцяти точках. Прощу, панове, зайняти ваші місця і приступім до діла.

Всі, що ще не зайняли свого місця сідають.

СВЯЩЕННИК Ну, то я протестую. Се все.

КУРСЕЛЬ Мені здається дуже прикрим, що вся наша праця зведена на нівець. Се лиш зайвий приклад того діявольського впливу, який ся жінка має на суд. *(Сідає на своє місце праворуч від священника).*

КОШОН Чи ви хочете натякнути на те, що я стою під діявольським впливом?

КУРСЕЛЬ Я нінащо не натякаю, владико, але мені здається що тут існує змова затушувати той факт, що Дівчина вкрала коня у єпископа Сенлійського.

КОШОН *(ледви стримуючи роздратовання)* Се не поліційний суд. Невже ми мусимо гаяти час на такі дурниці?

КУРСЕЛЬ *(підводиться, вражений)* Владико, то ви називаєте єпископського коня дурницею?

ІНКВІЗИТОР *(лаєдно)* Пан-отче де Курсель, Дівчина заявила на своє оправдання, що вона заплатила добру ціну за єпископського коня, а що ті гроші до нього не дійшли, то не через її вину. Тому, що се цілком правдоподібно, Дівчину можна легко виправдати за сю точку.

КУРСЕЛЬ Авжеж, якби се був звичайний кінь. Але єпископський кінь? Як можна виправдати її за се? *(Сідає збентежений і збитий з пантелику).*

ІНКВІЗИТОР Я звертаю вашу шановну увагу на те, що коли ми, обвинувачуючи Дівчину, настоюватимемо на

сих дрібязкових провинах, в яких нам може доведеться оправдати її, вона зможе вислизнути нам із головного обвинувачення в ересі, хоч досі вона, здається, сама настоює на своїй вині. Тому я прошу вас, коли Дівчину приведуть сюди, не згадувати нічого про сі крадіжки коней, про танки з сільськими дівчатами навколо зачарованих дерев, ні про прощі до чудодійних криниць, ані про багато іншого такого, що ви пильно досліджували до мого приїзду сюди. В цілій Франції не знайдете сільської дівчини, якій не можна булоб довести таких обвинувачень: вони всі заводять танки довкола зачарованих дерев та моляться коло чудодійних криниць. Деякі з них вкралиб коня і в самого папи, якби трапилась нагода. Ересь, панове, ересь є та провина, за яку ми будемо судити. Відшукувати і винищувати ересь — се мое особливе завдання. Я тут присутній як інквізітор, а не як звичайний суддя. Отже тримайтеся ереси, панове, і залишіть решту.

КОШОН Я можу додати, що ми посилали в її село, щоб зібрати відомости про неї. Отже проти неї немає нічого поважного.

СВЯЩЕННИК, КУРСЕЛЬ *(разом підводяться і кричать)*

Нічого поважного, владико? Як! Зачароване дерево не...

КОШОН *(тратить терпець)* Тихо, панове, або говоріть по одинці.

Курсель, затурканий падає на своє крісло.

СВЯЩЕННИК *(сідєє на своє місце, невдоволено)* Се якраз те саме, що Дівчина нам казала в п'ятницю.

КОШОН Булоб добре, якби ви послухались її поради, пане добродію. Якщо я кажу: нічого поважного, то я розумію, — нічого, що вважалиб поважним люди, з поглядом досить широким для ведення такого допиту, як отсе. Я погоджуюся з моїм колегою інквізітором, що ми повинні рішати в питанню про ересь.

ЛЯДВЕНІ *(молодий, аскетично виснажений, гарний домініканець, що сидить поруч Курселя праворуч від нього)* Невже еретицтво Дівчини таке шкідливе? Чи не є се скорше простодушність? Богато святих говорили те саме, що й Іванна.

ИНКВІЗИТОР *(залишивши свою лагідність, говорить дуже поважно)* Брате Мартине, якби ви бачили стільки еретицтва, як я ви ніколи не легковажилиб сих річей, колиб навіть вони мали назовні нешкідливі прояви, а навіть були похвального й побожного походження. Ересі починаються звичайно від людей, що під усяким оглядом бувають кращі за своїх сусідів. Тиха й побожна дівчина, або юнак, що послухавсь наказу нашого Господа, роздав свої багатства бідним, узяв на себе убрання

убожества, прийняв життя відречення та послух покори й милосердя, можуть стати основниками ересі, яка зруйнує церкву й державу, якщо вчасно її не викоринити. Протоколи Святої Інквізиції повні оповідань про події, які ми не сміємо довести до відома світу, бо чесні мужі і невинне жіноцтво не будуть в стані їм повірити, а тимчасом вони всі почалися від святенниць та простачків. Я се не раз бачив. Затямте, що я кажу: за жінкою, яка повстає проти жіночого убрання і вбирається у мужеське, так само, як за мужчиною, що скидає кожух і вбирається як Іван Хреститель — з тою самою певністю, як за днем іде ніч, слідом ідуть купи несамовитих жінок та мужчин, які взагалі відмовляються носити якусь одежу. Коли дівчата не йдуть заміж, ані постригаються в черниці, а чоловіки відкидають шлюб і свої похоті возносять до божеського натхнення, то з тоюж самою певністю, як по весні настає літо, починають вони многоженством та многомужеством, а кінчають кровозмішенням. Єресь спочатку здається чимсь невинним, навіть похвальним, а кінчиться такими страхіттями протиприродних гріхів, що найлагідніші з вас повсталиби проти милосердя церкви до них. Двіста років боролася свята інквізиція з тим несамовитим чортівінням і вона знає, що се завжди починається з того, що порожні й темні люди ставлять свій власний осуд понад церкву, і беруть на себе толкування Божої волі. Не впадайте в загальну помилку, беручи сих святош простачків за брехунів та лицемірів. Вони щиро й чесно вірять, що їхнє диявольське натхнення від Бога. Тому вам треба стерегтися природного милосердя. Я сподіваюся, що ви всі милосерді люди: бо якже інакше могли б ви присвятити своє життя нашому лагідному Спасителеві? Ви побачите перед собою молоду дівчину, побожну й чеснотливу, бо я мушу сказати вам, панове, що річі, які оповідають про неї наші англійські друзі, не мають ніякого потвердження, навпаки, багато свідчить за тим, що помилки її всі були з обсягу релігії та милосердя до ближнього, а не гріха й розпусти. Дівчина ся не з тих, в кого згрубілі риси обличчя зраджують жорстоке серце, а зухвалий вигляд і розпустне поводження самі засуджують їх, перше, аніж їх поставлять перед судом. Диявольська пиха, яка довела її до небезпеки, що їй тепер загрожує, не полишила назовні ні сліду. Хоч як вам дивним се здається, вона не полишила сліду в її душі, за винятком тих кількох особливих точок, де виявляється її зарозумілість, так, що ви побачите і диявольську пиху і природну покору поруч одна одної в тій самій душі. Тому стережіться. Борони Боже, аби я вам наказував, щоби

зашкарубіли ваші серця, бо кара її, коли ми її засудимо, буде така жорстока, що ми втрачимо власну надію на милосердя Боже, якби мали в серцях хоч зерно злоти проти неї. Але коли ви ненавидите жорстокість — і якщо хоч один з присутніх не ненавидить її, я наказую йому задля спасення своєї душі залишити сей святий суд, — коли кажу ненавидите жорстокість, то пам'ятайте, що нема нічого найжорстокішого в своїх наслідках, як поблажливість до ереси. Пам'ятайте також, що ні один суд не буває таким жорстоким, як простий люд до того, на кого паде підозріння в ересі. Єретик у руках святої інквізиції забезпечений від насильства; йому за певнено справедливий допит і хочби й винен, а покаючися в гріхах, не зазнає смерті. Життя нечислимим єретиків було врятовано тому, що Святий Уряд перейняв їх з рук народу, тому, що люди самі віддали їх, знаючи, що Святий Уряд розгляне їх справу. Перше, аніж існувала свята інквізиція, та навіть і тепер, коли її урядовці не трапляються на місці, нещасливого бідолахи, якого може зовсім несправедливо, або і з невідомости підозрівають в ересі, побють камінням, розірвуть на шматки, утоплять, спалять у його хаті разом з усіма його невинними дітьми, без суда, без сповіді й покаєння, без похорону, заринуть, як пса, — а таке поступовання протилежне Богові і жорстоке супроти людини. Панове, я з природи так само, як з мого фаху, людина милосерда і хоч діло, яке маю робити може здаватися жорстоким тим, які не знають оскільки більш жорстоким було б лишити се діло незробленим, я пішов би швидше сам у вогонь, якби не знав оскільки те діло справедливе, необхідне і по самій суті своїй милосердне. Я прошу вас приступити з таким переконанням до цієї розправи. Злоба — лиха порадиця: проженіть від себе злобу. Співчуття часом гірший радник — проженіть від себе співчуття. Але не проганяйте від себе милосердя. Пам'ятайте лише, що справедливість іде наперед. Чи ви маєте що сказати, владико, заки розпочнемо процес?

КОШОН Ви сказали за мене і то краще, аніж я сам зміг би сказати. Я не розумію, як людина з здоровим розумом може непогодитись з кожним вашим словом. Я лише додам: Ті ересі, про які ви нам оповідали, страшні, але страхіття їх немов страхіття чуми: лютують якийсь час, а тоді зникають, бо здорові й розумні люди, не дивлячись на ніякі підбурення, не помиряться із наготою, полігамією, кровозмішенням, та іншим таким. Але в наші часи ми зустрічаємо по цілій Європі ересь, яка розповсюджується поміж людей не дурних і не божевільних; навпаки — чим міцніший духом єретик, тим упер-

тіший він. Прихильники цієї ересі не дискредитують її несамовитими вибриками, ані звичайними плотськими похотями, але вони також підносять свій особистий осуд, суд окремої смертної людини, якій властиво помилятися, — проти високої мудрости та досвіду церкви. Могутню будівлю католицької церкви ніколи не підважують нагі, божевільні блазні, ані гріхи Моаба та Аммона, але може статися, що її доведе до руїни, до варваризації й занепаду внутрішня зрада, ся архієресь, яку англійський головнокомандуючий називає протестантством.

АСЕСОРИ (*перешіптуються*) Протестантство? Що се таке? Що єпископ хоче тим сказати? Чи се нова ересь? Англійський головнокомандуючий, він каже... Чи ви коли чули про протестантство?

КОШОН (*далі*) А се мені нагадало... Які заходи поробив граф Уорік для охорони світської влади на випадок, колиб Дівчина не покаялась, а народ давби себе пірвати співчуттям до неї?

СВЯЩЕННИК Про се не бійтесь, владико. Ясновельможний пан граф має вісімсот озброєних вояків на воротах. Вона не прослизне крізь наші англійські пальці, хочби ціле місто було по її боці.

КОШОН (*обурений*) Невже ви не додасте: дай Боже, щоб вона схаменулась і покаялась у своїх гріхах?

СВЯЩЕННИК Се не здається мені послідовним, але я, розуміється, згоджуюся з вами, владико.

КОШОН (*замість відповіді знижує з призирством плечима*) Оголошую засідання суду відкритим.

ІНКВІЗИТОР Введіть обвинувачену.

ЛЯДВЕНІ (*гукає*) Обвинувачена. Введіть її!

(*д. б.*)

Д-р Філярет Колесса

Поезії Ів. Франка, складені за ритмічними взірцями українських народніх пісень (Продовження)

В своїх *Студіях над українськими народніми піснями* Франко звертає пильну увагу на їх віршову будову і тому предметові присвячує навіть окремий XXII розділ *Студій*: *Проба систематики українських пісень XVI в.*

В піснях, що їх витворення кладе Франко на XVII в., розрізняє він ось які 4 ритмічні типи:

1) 12-складовий вірш 6+6, яким зложена значна частина

пісень балядових, козацьких, лірницьких та пісень з родинного життя. Сюди належить також пісня про воеводу Штефана у записі з половини XVI в.: „Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?“.

2) 12-складовий вірш 5+7, що через повторення першої групи переходить у 17-складовий вірш 5+5+7: „Ей постилаб я сім понеділків осмю неділеньку“. (Запис із середини XVII в.). Сим розміром зложені пісні переважно жіночі.

3) 10-складовий вірш 4+6, що ним зложені пісні епічного характеру, подекуди з історичною закраскою, як звідна пісня про Тройзілля: „Ой їхали козаки з обозу“.

4) 8-складовий вірш 4+4, що виступає в піснях південно-слов'янського походження про турецько-татарські відносини: „Ходить турчин по риночку“.

Намічаючи отсю системізацію українських народніх пісень козацької доби за їх ритмічними схемами Франко справедливо зазначає, що „вже з тої схеми видно стежку, якою повинен іти розслід у масі тих напів історичних пісень, щоб дійти до здобутків відповідних до наукових вимогів“. (*Студії* 157).

Свій погляд на ритмічну будову українських народніх пісень, на їх складочислові віршування (*Silbenzählung*) виробив собі Франко під впливом праць Ол. Потебні, що розглядає се питання у вступі до своїх *Объясненій малорусских народнихъ пѣсень* (I 1883) і ще перед тим у розвідці *Малорусская народная пѣсня по списку XVI в.* (1877).

Між иншим зазначає Потебня, що синтактичне групування частей словесної строфи сходиться з укладом фраз у меляодії; се принцип т. зв. „синтактично-музикальної стопи“, що його пізніше розвиває й обґрунтовує Петро Сокальський у монументальній праці „Русская народная музыка“ 1888 р.

На Потебню покликується Франко у своїй розвідці про Шевченкову поему *Перебендя* (Львів 1889), розглядаючи її віршову форму.

В тому звязку годиться згадати й про статтю Франка заміщену в *Україні* I з 1914 р. (ст. 92—98): *До історії коломийкового розміру*, у якій він твердить, що коломийковий вірш витворився з сербського епічного 10-складового вірша 4+6 через повторення першої, т. є 4-складової групи. Усе те показує, як живо й глибоко займала нашого поета ритміка українських народніх пісень; отже й не дивно, що се полишило слід у формі деяких його поетичних творів.

IV

Коли говоримо, що Франко першою більшою збіркою своїх віршів *З вершин і низин* з 1887 р., за якою пішли дальші: *Зів'яле листя* з 1896, *Мій Ізмаразд* з 1898, *Із днів журби* 1900, *врешті Мойсей* з 1905 р., *Semper Tiro* 1906 — створив

епоху в розвитку української поезії, то маємо на думці не тільки ідеологічне збагачення нашої літератури, вироблення й витончення мови й стилю, але також і віршеву форму.

Наслідники Шевченка, не виймаючи й таких талановитих поетів як Куліш, Руданський, Щоголів, підлягли могутньому впливові його поезії: перейняли Шевченків стиль, його манеру, тон народньої пісні, віршеву форму з перевагою коломийкового розміру — одним словом — наслідували Шевченка, що вело подекуди аж до затрати індивідуального обличчя, як се бачимо на сумному прикладі Федьковича. У поетичних творах М. Старицького з 1870-х рр. добуває Франко перші признаки виходу з доби епігонства й наслідування Шевченкової манери (*Михайло Старицький ЛНВ 1902 II*): він, як каже Франко, один з перших „понежав конвенціональну маску мужицького поета“, та „дав спроби нових тонів, нових форм, нового вислову в нашій поезії“.

Куліш щойно в *Хуторній поезії* з 1882 р. еманципується від переможного впливу Шевченка, уводячи нову метрику й строфіку за взірцями європейських — німецьких, англійських та італійських поетів.

Франко вже від перших своїх виступів на літературному полі стає новатором — як поет пориває із згаданим угорі епігонством. Навіть побіжний перегляд його оригінальних поезій та перекладів з чужих літератур, західно-європейських і слов'янських, показує, яку велику обнову приносив він для української поезії також під оглядом віршевої форми, яку різноманітність метрів і строфіки зумів опанувати й перещепити на український ґрунт. Спершу Франко неначе свідомо уникає народно-пісенних розмірів, особливож звulгаризованого наслідниками Шевченка коломийкового розміру.

Всеж таки в своїй багатій поетичній творчості не поминув він віршевих форм, перейнятих з народніх пісень. Се замітне особливо в другому жмутку *Зів'ялого листя*; може тому, що в сій ліричній драмі відтворює поет трагедію власного життя, власних переживань, які силою контрасту наводили спомини щасливих літ молодости з відгомонам материного співу. Сюди належать ось які зразки:

- 1) Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша ива,
Ой між усіма дівчатоньками
Лиш одна міні мила.

Кінцева строфа:

Широке море, велике море,
Що й кінця не видати,
Та в моім серці ще більше горе:
Я на вік її втратив. (*Зів'яле листя* 1896, 46)

Се 17-складовий вірш 5+5+7, що зовсім підходить під

розмір і мелодію записаної від Франка пісні у збірнику К. л. Квітки *Укр. нар. мелодії*, ч. 526:

Мудрому бути, | мудрому бути,
З кременю вогню дуги,
Ще мудрішому, | ще хитрішому, —
За дівчину забути. (Квітка: *Етн. Зб.* II ч. 526)

На пісенну форму Франкової поезії вказує повторювання 5-складової групи. Пісні в такому ж розмірі влітає Франко також до оповідання *Лесишина челядь*:

Зайшло сонінко | за віконінко,
Як промінне коло;
Вийди, миленька, | вийди, серденько,
Промов до мене слово.
...Шуміли верби | в Поповій Дебри
Тай лозове прута,
Люблю тя, дівча, | люблю, серденько,
Про людей не возьму тя.

(*В погі чола* ст. 6, 11). Мелодію подає Квітка *Етн. Зб.* II ч. 538.

2) Ой ти дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня. (*З. Л.* 47)

В сій поезії помічається чергування 10- і 11-складових віршів (5+5) і (6+5). Розмір такий же, як у нар. пісні записаній від Франка:

Ой орле, орле, | сивий соколе,
Ой ци був ти, ци ні | в моїй стороні.
(Квітка: *Етн. Зб.* II ч. 520)

Порівняння на початку сії Франкової поезії нагадує нар. пісню:

Ой горіху, горіху, ти горіхове зерня,
Любив я дівчину, тепер йду до восьма,
сам не знаю, ци сі верну.

3) Червона калино, чого в лузі гнешся?
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?

4-та строфа:

Та в гору не пнуся, бо сили не маю,
Бо сили не маю,
Червоні ягідки до долу схиляю,
До долу схиляю. (*З. Л.* 48)

Се 12-складовий вірш 6+6 з повторюванням другої 6-складової групи, що стрічається в кількох записаних від Франка піснях:

Журю я ся журю, | як вечір так рано (2)
На моїм серденьку | веселости мало,
Гей, веселости мало! (Квітка: *Етн. Зб.* II ч. 514)
Бескиде зелений, | в три ряди саджений,
Гей, в три ряди саджений. (Лисенко: *Зб. у. п.* IV ч. 35)

Одна з тих пісень починається навіть таким самим заспівом, як Франкова поезія:

Червона калино, чого в лузі стоїш? Чого в лузі стоїш?
(Квітка: *Етн. Зб.* II ч. 517)

Нема сумніву, що ся пісня піддала Франкові основний мотив до записання згаданої поезії; що поет зложив її під мелодію наведеної народної пісні, на се вказують повторення другої половини кожного вірша.

В ходовицькому варіанті сеї пісні (*Етн. Зб. XI 74*) знаходимо ось які вірші:

- Стала-м тай думаю, | як зацвисти маю,
Цвилабим зелено, | всі мя люде знають,
Червоні ягідки | з гільом обломають.
4) Ой ти дубочку | кучерявий,
Ой, а хтож тебе | скучерявив?
Скучерявили | густі лози,
Підмили корінь | дрібні сльози. (*З. Л. 49*)

Отся поезія зложена 9-складовим віршом 5+4, не тільки розміром, але й заспівом дуже близько підходить до записаної від Франка народньої пісні (*Квітка: Етн. Зб. II ч. 513*), що в придніпрянському варіанті починається ось якими строфами:

- Ой вербо, вербо кучерява!
Хтож тобі, вербо кучері звив?
Хтож тобі, вербо кучері звив,
Хтож тобі, вербо корінь підмив?
Підмила корінь бистра вода,
Кучері звила густа лоза.
(Хведоровський: *Збірн. укр. пісень* Одеса 1903 ч. 3)

І як у народній пісні переведено паралелю між кучерявою вербою й нещасливою долею жінки за нелюбом-паницею, так і з поезії Франка виходить порівняння кучерявого дуба, підмитого сльозами, з життям, зломаним нещасливою любовю. Все те показує, що Франко, складаючи свою поезію мав на думці згадану народню пісню.

Такий самий розмір 5+4 виявляє й одна з ранніх поезій Франка:

- Дівчина встала | рано, рано.
Піду я в поле, | мамо, мамо!
(*З вершин і низин* 1893, 85 „Анні П.“)

Замітні тут повторення слів у другій половині вірша, подібно як се буває й у народніх піснях.

- 5) Ой жалю мій, жалю,
Гіркий не помалу!
Упустив я | голубочку.
Та вже не спіймаю. (*З. Л. 51*)

Се улюблена в українських народніх піснях строфа, що складається з двох нерівномірних віршів (6+6), (4+4+6).

Перша строфа сієї поезії дослівно перейнята з народньої пісні такого самого розміру, яку я записав у 1894 р. під Рожнітовом, містечком Долинського пов.:

- Ой вийду я, вийду, на гору високу,
Стану, гляну, подивлюся в долину глибоку.
Соколи літають, сумненько гукають,
Лише мені молодому тяжкий жаль завдають.
Хто хотівби знати, який я жаль маю:
Утратилам соколонька, вже го не спіймаю.
А хоть і спіймаю, то вже не такого,
Що пригорне, приголубить до серденька свого.

Поезія Франка дуже добре підходить під мелодію наведеної пісні, у якій утрата милого, подібно, як у Франковій поезії утрата милої, творить основний мотив і головний зміст. Початковий вірш поезії живо нагадує нар. пісню, записану Лисенком від Франка:

- Жалі мої, жалі. | великі не малі,
Як майова роса | по зеленій траві. (Зб. у. н. IV ч. 35)
6) Отсе тая | стежечка,
Де дівчина йшла,
Що з мойого | сердечка
Щастє унесла. (З. Л. 60)

Отся поезія виявляє також народньо-пісенний склад і підходить під ритмічну схему дуже поширеної народньої пісні, що її варіант записав Квітка від Франка (Етн. Зб. II ч. 512):

Ой летіла | зазуленька | понад море в гай,
Та пустила | сиве пюрье | у тихий Дунай.

Сіялічна схема: 4+4+5.

(д. 6.)

Всеволод Заморський

(Вашінгтон-Нью-Йорк)

Як живуть, організуються і працюють американські українці?

(Вражіння та замітки з XIX Конвенції Українського Народного Союзу, в дні 10—16 травня)

...І враз ми твердию
Взялись видивеать:
Твердию з а м о р я,
Твердию навк,
Твердию сильнішу
І сто й тисячкрать,
Ніж вражі сили...

(Остап Грицай Твердия Заморя
з ювілейної книги УНСоюзу)

Минає вже два роки, як *СС Аквітанія* несла мене по темно-зелених хвилях Атлантику туди, де великим і незнаним майбутнім манила мене земля Джорджа Вашингтона. Куди кликали тисячні мрії про край великих технічних удосконалень, шаленого поступу. Про край, де неначе в старинно-мітичному Вавілоні, зустрічалися різні раси, переварювалися світові культури, де амальгамувалася нова нація: *А м е р и к а!*

Америка! Які почування викликає вона в пересічного європейського інтелігента, який знає її тільки з Марк Твейна,

Бічер Стовна, Едгара По, Люїса Сінклера чи вкінці з масової продукції голівудської кіноматографії...

Чи не представляє вона біблійний Ханаан для винувджілих бідюю мешканців східно-європейських просторів, італійських продавців каштанів, чи вкінці загорілих англо-саксонських „квекерів“? Де вигребується штабами золото й срібло в Кольорадо й Каліфорнії, де ростуть хмародери щогодини, і де prosperity немає кінця?

Вже вражіння з нью-йорського порту, спраженого й розпеченого соняшним спектром, відразу кажуть вам забути про Америку, яку ви пізнали з літератури, кіна чи репортажів... Як розбурханий улий бджіл, клекотить ся метрополія, де ніхто й ніколи не має спочинку, де все вирує двадцятьчотири години на добу.

Напевно „spirit of 1776“ тут найменше має місця. І Вуйко Сем у звіздяному циліндрі ніяк не підходить до сеї многотисячної юрби, яку щохвилини викидають пащі підземних залізниць, які неначе живі артерії, прорізують вздовж і впоперек міліоновий Нью-Йорк. Годі очеркнути одним словом, що собою представляє Нью-Йорк... Східна частина його — се один, огидний базар рас, релігій, вір і мов! Де можна знайти всі, найменші відміни людської породи, з виїмком... американців! З численних „салонів“ (шинків) чи барів не перестає верещати муринський джез, який міліоновими радіо-апаратами розходиться по цілому Нью-Йорку... І „віски“ чи „скач-сода“ по знесенню прогібіції є в повній „просперіті“, і часто вам доводиться бачити десятки п'яниць, що буквально лавами сплять по вулицях з пляшками „віскі“ під головою... Се один з тих гірших продуктів, які внесла Європа Новому Світові...

Але тепер, вже куди краще представляється Нью-Йорк... Колись, коли перші українці почали напливати до Америки (1880-90) було багато гірше, ніж тепер під оглядом гігієни і загальної моралі...

Однак, коли тільки перейдете 4-Авеню на west-side, відразу кидається вам в очі Нью-Йорк хмародерів, де працюють тисячі великих підприємств, де розташовані великі театри як Radio-City чи Roxу, ну й ославлений в цілому світі Рокефелер Сентер... Порівнявши „Іст“ і „Вест“ найкраще бачите оті американські — зрештою не лише американські — суперечности. Багатство й нужда.

Поминаючи все, Америка представляє собою дуже цікавий експеримент під кожним оглядом. Open Country, „край з відчиненими дверми“, як називали Америку, нині саме найбільш зі всіх зачинає двері перед напливом чужинців...

Серед таких обставин, живуть нарівні з другими емігрантами, десятки тисяч українських переселенців з усіх земель України. Прийшли сюди — шукати „кращої долі“... Йшли переважно найбідніші елементи, дуже часто несвідомі своєї на-

ціональної приналежності, подаючи себе за кого тільки було можна, тільки не за тих, ким в дійсності були.

Під впливом американізації, українські емігрантські маси не втратили цілковито, свого національного аспекту, як бачимо в других народів, прим. німців. Згруповані в численних організаціях, братствах, політичних клубах, парохіях — українці видержали хвилі денационалізації та зуміли створити цілий ряд національних установ, як *Український Народний Союз*, пізніше *Український Робітничий Союз*, *Українську Народню Поміч*, *Провидіння*, не вчислюючи політичних чи релігійних організацій.

Український Народний Союз (УНС) — се одна з найбільших асекураційних установ, що її зуміли збудувати українці. Нині вона вже сягає до п'ять мільонів доларів капіталу. Охоплює численні відділи по цілій Америці, веде широко закроєну допомогову акцію не тільки поміж українською еміграцією в Америці, але також допомагає національним потребам в старому краю. Ніодна инша еміграція не може похвалитися такою великою інституцією. Поляки, приміром, далеко численніші від українців. Прибували також значно вчасніше від нас, а їх реноме, завдяки іменам як Косцюшко чи Пуласкі, було широко знане поміж американською публікою. Рівнож, поміж першою польською еміграцією в Америці, був великий відсоток політичних збігців, які вступали в американську армію, адміністрацію і пр., однак сьогодні польський стан посідання в Америці не може знайти такого відповідника, як *УНСоюз*.

За час свого сороклітнього існування, *УНСоюз* був незломним піоніром цілого українського життя в Америці. Його орган *Свобода*, що розходитьсь в тисячах примірників до всіх українських хат, розносив рівнож національну свідомість і патріотизм. Недаром *УНСоюз* називають наші українці батьком, а *Свободу* — провідницею американської України. На своїх сторінках, орган *УНСоюзу* однаково болів над долею Лемківщини, Закарпатя, Буковини чи Києва.

Свобода йшла рівнож до Канади, Бразилії, навіть до Філіпін, які в тих часах вели боротьбу з Америкою. І там, серед українців-вояків, вона робила велике діло освідомлення. І без сумніву, наші останні змагання викликали тут свою реакцію, переорієнтації, кристалізації та зріжничкування політичної думки як в Америці так і в її відношенню до України. *УНСоюз* був першим, що сю надзвичайно складну операцію переходив і то не без великих втрат в грошах та тисячах членів.

В неділю, 9-го травня я беру поїзд до Вашингтону. Се вперше, від мого побуту в Америці, їду звиджувати столицю Злучених Держав Америки.

Була година шоста вечером, коли я прибув до столиці. Хоч се була тільки перша половина травня, однак духота дається порядно відчувати. Цілий Вашингтон ледви дише під тяз

кою атмосферою спеки. Шофери як також „капи“ (популярна назва полісменів) без верхнього одягу, тільки в сорочках з підкоченими рукавами. Публика повільна й зрівноважена, далеко відмінніша від нью-йорської, яка безнастанно гонить за бізнесом, грішми, і навпаки, за грішми й бізнесом, так, що сама говорить про себе: „I don't know where I am going, but I am in a hurry, because I am going“ („Я не знаю, куди йду, однак спішуся, бо йду“).

Але Вашингтон — се столиця. Велика частина мешканців, се урядники федерального уряду, се колісцятка великої державної машини, яка володіє одною з наймогутніших потуг світа...

Задержався в готелі „Рітц“ та впорядкувавши свої речі, спішу на Пенсільвенія Авені, до готелю „Вашінгтон“. Тут і там можна стрінути вже гуртки українців, делегатів, що прибули на конвенцію. Оглядають Вашингтон. Американським звичаєм, делегати обвішані конвенційними відзнаками в українських та американських національних барвах. „Вашінгтон“ вдекорований рівнож двома прапорами: українським і американським. Українським тому, що там завтра відбувається зїзд *УНСоюза*, американським тому, що там стало мешкає заступник президента Злучених Держав, Гарнер.

В кулюарах чи т. зв. Lobby стрічаю вже повно делегатів. З усіх кінців Америки приїхали, як висланники численних відділів *УНСоюза* на XIX конвенцію.

Вже з перших поглядів можна сконстатувати, що зїзд буде дуже бурливий. Сеж йде боротьба за керму найбагатшої української інституції в світі, яка розпоряджає міліоновим маєтком.

Хто бодай в части обзнайомлений з американським політичним життям чи то в законодавчих установах поодинокихстейтів чи то в федеральному парламенті (конгресі), той напевно не обминувся з терміном „лоббі“! Се найбільший аутут чи пак основа демократії щонайменше в Америці... Вся підготовка „біл-ів“ (законопроектів) відбувається в кулюарах, тамжеж рішається тріумф або упадок поодиноких кандидатів.

Конвенція *УНСоюза* провадиться також на взір американської демократії. І нема дива, що вже в неділю, 9-го травня вечером на передодні конвенції, ведеться завзята кулюарна політика.

Серед десятків і соток делегатів зарисовуються три засадничі групи: а) прихильники теперішньої політики *УНСоюзу*, випробований кадр вірних союзовців. Се переважно члени ОДВУ та спомагачі *Свободи й Обезпання Українських Організацій в Америці*, б) Опозиція проти теперішнього уряду *УНСоюзу*, переважно соціялісти-драгоманівці до большевика Бартова з Нью-Йорку включно, які неохотно бачать „фашистівську лінію“ в *Свободі та Союзі*, в) Врешті невелике число неутральних делегатів.

В неділю 9 травня вечером кулюари кипять. Се підготовка до завітрішних виборів президії ХІХ Конвенції, цілого конвенційного апарату, численних комісій і т. д. В бічних саялях збирається т. зв. „кокус“, себто нарада, в якій беруть участь навіть не делегати. На „к о к у с і“ підготовляється генеральну кампанію, яка буде відграватися на великій салі конвенційних нарад.

Делегати також весело забавляються. В готелевих кімнатах „Вашінгтону“ відбуваються т. зв. „парті“ або приияття.

В понеділок, 10-го травня рано, предсідник *УНСоюзу*, Микола Мурашко отвирає офіційально ХІХ Конвенцію, згадуючи про великі ідеали, які збудували *УНСоюз*. Він дальше підчеркує, що основною цілю *УНСоюзу* — є опікуватися інтересами нашої еміграції та допомагати рідному краєві...

Голова верифікаційної комісії, Юліян Монастирський здає звідомлення, що на Конвенції присутних 316 повноправних делегатів та 18 членів уступаючого головного уряду — разом 554 голосів.

Вибір президії. Відбувається голосування, і вже наперед можна знати, хто буде провадити Зіздом. Се проф. Григорій Герман, з Вілкс Бері, Па, резервовий сотник американської армії, бувший довголітний голова ОДВУ. Він заявляє, що представляє собою, так мовити, два світи: приїхав в Америку дитиною і виніс з собою найкращі національні почування, а вихований в американській школі, він вповні причисляє себе до молоді генерации та старатиметься втягнути її до праці в користь нашої національної справи. Дальший склад президії також репрезентований двома світами: молодю і старшими, як пр. інж. Куропась (Шікаго), д-р А. Кібзей (Дітройт) та молоденька Марія Кіденюк з Елізабет, Н. Дж. Її вибрано другою секретаркою Конвенції. Вона пише т. зв. „шортгенд райтінг“ себто стенографічно по нашому.

Відтак звичайна процедура. Звіт голови *УНСоюзу* М. Мурашка. Делегати не потребуєть пильно слухати звіту, вони мають такі звіти всіх урядників видруковані в спеціальних брошурах. Се досить практичний спосіб. Так само зі звітами двох місто-голов, інж. Малевича та п-і Розуміло-Ольшаницької. Довше забирає часу головний рекордовий секретар *Союзу* Дмитро Галичин і фінансовий секретар (скарбник) Роман Слободян, який докладно представляє всі приходи й розходи *УНСоюзу*. Його звіт — се „Ахілева пята“, яку опісля безпардонно обстрілювала опозиція. Як відомо, *УНСоюз* — се запомогово-асекураційна організація, яка в своїх рядах має тисячі членів, робітників і професіоналістів. Його майно сягає тепер до 5 міліонів доларів. Головна екекутива *УНСоюзу* уповноважена конвенціями, амортизувала капітал в різного рода гіпотеках чи як тут звуть з французька „мортгедж“ (mortgage). В 1932-33 роках підчас відомої економічної депресії,

яка позначилася при кінці президентури Гувера, багато гіпотек примусово замкнено. На тих „форкльозюр“-ах (forclosure) стратив *УНСоюз* біля стоїадесять тисяч долярів. Про се головна екекутива подавала своєчасно до відома всім членам при місячних звітах, що їх друкується стало в *Свободі*. Рівнож фінансовий секретар Р. Слободян точно представив се в своєму звіті. Однак се стало основним атутом опозиції.

В розбурханій дискусії, яка тревала майже цілий день, перед ведуть три чолові фігури *УНСоюзу*: М. Мурашко, Д. Галичин та Р. Слободян. Опозиція дістала основну відправу, коли її чоловіий лідер вистріляв всі набої, і прийшлося йому опускати естраду „Вашінгтону“ серед не досить милих компліментів.

По „ліквідації“ лідера опозиції, всякі менші спроби атакувати *Союз* були нещадно критиковані та збивані. Ось прим. ню-йорський большевик Бартків закидає д-рові Мишузі, головному редакторові *Свободи* — ні менш ні більш — тільки „фашистівську“ лінію в *Свободі*, вичислюючи імена європейських кореспондентів та цитуючи цілі уступи та пассуси з союзового щоденника. В обороні стають редактори: д-р Мишуга та Омелян Ревюк. Перший з них прекрасно викладає ту політичну еволюцію, яку переходив *УНСоюз* і *Свобода*. Ціла саля гуде від оплесків

Звіт ред. Степана Шумейка, який видає при *Свободі* тижневик англійською мовою *Ukrainian Weekly*, приймають делегати з признанням.

Перший день нарад скінчився поразкою опозиції. Всі делегати прибираються на великий бенкет, а рівночасно спеціальні комітети підготовляються до завтрашніх т. зв. „праймері балотс“, себто до пробного голосування на новий уряд, взглядно управу *УНСоюзу*.

Сі „бальоти“ надзвичайно поширені в українському організаційному житті в Америці. Се живцем схоплено з американської, чи пак загально узнаної парляментарним режимом виборчої системи. Звичайно, перед першими виборами чи „праймері“, кандидати розсипають хмару летючок. Там виписують всі свої добрі прикмети, та ще більше, стараються винайти якнайбільше хиб противного кандидата... Потішна справа. З десятків різного рода розкидок можна зложити чудову мозаїку епітетів і „реверансів“. Є там також знимки й карикатури.

Голова і заступник голови Конвенції, проф. Герман і д-р Кібзей преголошують на переміну початок „бальотів“. Картки та лісти кандидатів пущено в рух..

Ось перед замкненням пополудневої сесії, відчитують вислід. Велику перевагу мають ті, що були вже в уряді як рівнож багато нових кандидатів, їх одностумців.

Кінцевий день нарад присвячений чисто організаційним справам, як зміна статуту, асекураційні проблеми, які треба

вирішувати відповідно до дуже еластичного американського законодавства про суспільне забезпечення і т. и. Важною справою до вирішення була така *Свобода*. Зїзд вирішує, що *Свобода* не буде власністю *УНСоюзу*, але буде видаватися спеціально до сього зорганізованою корпорацією (кооперативною) і буде перенесена до Нью Йорку.

Ще інші справи наради вирішували: запомоговий фонд, стіпендії, жертви на національні потреби старого краю, будова союзних домів по деяких містах як прим. Шікаго, чи культурних городів, як прим. Клівленд, де тамошні українці стараються поставити пам'ятник Шевченка, Франка та Володимира Великого. Бюсти вже вирізьблені О. Архипенком ждуть святого відкриття. Все се вимагає великих фондів. І тут стараються дістати матеріальну поміч від Союзу.

В суботу вечером відбулися остаточні вибори. Тут вже менше пасії та подернування. Передовсім вже по „праймерах“ можна було знати, хто має можливість бути вибраним, а хто прорізався.

Проголошення нового уряду, де увійшло також споре число нових людей, привитано з великим одушевленням.

По тижневих нарадах *УНСоюзу*, Конвенція скінчилася. Численні делегати розїхалися на всі сторони просторих Злучених Держав Америки. Вони зробили своє діло: виконали ролю, яку вложили на них місцеві відділи, а тепер їдуть здавати звіти та брати часом немилу критику за успіх чи неуспіх Конвенції.

На Конвенції *УНСоюзу*, як ніде ліпше, виказалося змагання двох ідей, які від давна нуртують серед українського громадянства в Америці: перша, такби мовити, анти-асиміляторська і сутоукраїнська, друга американсько-українська і матеріялістична. Перша плекає український ідеал, в якій то не булоби форми, пісні, музиці, школах, пресі, численних інституціях, церкві, та живе відгомонам рідних земель. Її поклонники дуже численні й за їх починами рідний край дістає безконечні жертви на національні цілі. Вона має рівнож політичний провід і кермує офіційно американською Україною, репрезентує її на зовні і пр. Ті всі здобутки, що їх мають українці в Америці, повстали в наслідок великих і довголітніх зусиль визнавців сеї, першої ідеї.

Поклонники другої ідеї, яку ми назвалиб конформістичною та опортуністичною, стоять на становищі, що американські українці, а головню нова генерація, яка не була ніколи на рідних землях — повинні дбати в першу чергу про свою близьку вітчину, себто Америку. Замість будувати народні доми в Монастирських, Букачівцях чи Перемишлі, будуймо — кажуть — в Пасейку, Дітройт чи Шікаго. Пощо маємо помагати студентській молоді у Львові, коли тут наші діти позбавлені матеріяльних засобів, не можуть кінчити шкіл та знайти відповідного заняття?

Такі аргументи можна дуже часто почути з уст тих, які йдуть по лінії найменшого опору в нашому житті в Америці та не хочуть бачити даліше від своєї, як тут кажуть, „стріт-и“ (вулиці). До речі, такі стремління можна завважити в останніх роках, і можна сміло ствердити, є вони витвором таки деяких старих наших діячів і політиків, які тепер усунені на бік, стараються вкарбуватися в національне життя, сідаючи притому на дуже опортуністичну та легкозапальну струю. (Мирослав Січинський, тепер голова Українського Союзу, напів большевицького в своїм проводі, з *Народною Волею* на чолі, Я. Чиж і другі), які проповідують, що всякі „старокраєві струї українські є вбивчі для українсько-американської молоді“.

Згадані опозиціонери на Конвенції *УНСоюза* також заслоновалися такими аргументами. А деякі делегати з молоді, необізнані зі справою, давалися водити їм, інші знову пасивно вичікували „чия візьме“, але більшість таки станула відразу по стороні ідеї, яка держить *УНСоюз* вже більше як сорок років. Аргументи останньої такі: „Коли ми йдемо до наших українських асекураційних організацій, то не тільки задля одної користі. Ми хочемо мати також душевне вдоволення, хочемо жити якоюсь ідеєю та працювати для нашої дальшої вітчизни!“

І фактично, ся молодь працює з таким запалом в українських організаціях, якби щойно приїхала з рідного краю та перейшла національну та суспільну українську школу. Проблема „старі-молоді“ є лекучим питанням українського життя в Америці, з тою тільки різницею, що тут чужий терен та хвиля асіміляції й американізму. Має вона також чисто політичний аспект і мусить ставати чолом до питання: націоналізм або ліберально-драгоманівський світ! В Америці, серед української молоді, під сучасний момент, зарисовуються чотири маркантні, ще недосить скристалізовані ідеологічні рухи:

1) націоналістичний, групує молодь, що організується у відділах МУН (Молоді Українські Націоналісти — *Young Ukrainian Nationalists*), ОДВУ та жіночих Українського Червоного Хреста. Має вона свій місячник *Тризуб* в Шкаго, і двотижневик *Націоналіст* в Нью-Йорку, оба видавані в англійській мові. 2) *Ліга Української Молоді Північної Америки* з щотижневим органом *Ukrainian Weekly*, що виходить при *Свободі*. Членство її схиляється до першого руху, а сам провід хитається і не може вийти з так відомих загальників, як „українська справа“, „українська культура“, і пр. Однак, є підстави думати, що з часом *Ліга* стане цілком на тому шляху, яким прямує перш згадана молодь. 3) *Ліга Української Католицької Молоді* з місячним органом *Ukrainian Youth* та вкінці *Ліга Української Православної Молоді*, яка друкує про свої справи в двох православних журналах *Український Вістник* і *Дніпро*. 4) Соціалісти мають для своєї молоді англійську сторінку в *Народній Волі*, а деколи *Українські Щоденні*

Вісти орган большевиків з Нью-Йорку видає рівнож англійську сторінку для нечисленних своїх поклонників з кругів молоді. Крім того, по більших містах видають місцеві клуби льокальні журнали чи часописи по англійськи, як у Філадельфії *Ukrainian Chronicle* (в Нью-Брітен, Конн) *Ukrainian Leader* (в Клівленд, Ог, і Дітройт, Міш).

З тих всіх груп і рухів тільки два перші мають майбутність. Правда, між першим і другим йде тиха ривалізація.

Ся молодь має перебрати велику будь-що-будь спадщину по старій еміграції в Америці. Томуто недиво, що і на Конвенції *УНСоюзу* всі галузки рухів молоді увидатнювалися дуже яскраво, і прихильники отих двох ідей, старалися позискати молодь. Нема й двох слів, що молодь, де вона не була б і яку вона школу не переходила б, все буде захоплюватися певним ідеалом, і тут також, вона станула по стороні чистої української національної ідеї. Так само на XIX Конвенції *УНСоюзу*.

На одному бенкеті, влаштованому українцями в Нью-Гейвен, Конн, посадник (мейор) того міста Мурфі, сам завзятий ірландський націоналіст сказав таке: „Ми американці тішимося, коли бачимо, як ви, українці плекаєте високо розвинений культ любови вашої вітчизни. Вірте, се для нас дає повну за поруку вашої льюальности, бо коли ви вмієте любити такі далекі ідеали, як ваша заморська вітчизна, то ви напевно будете любити й шанувати вашу другу вітчизну Америку, яка дала все, і певно, у хвилині депресії чи скрути, ви не піднесете легковажно на неї руку“.

По такій девізі йде американсько-українська молодь. Се важкий шлях, і він проти життєвої хвилі, бо тяжко людей, що ходять, живуть і працюють, живити далекими ідеалами. Однак, в такій атмосфері напруження впродовж кількох генераций жили тут в Америці інші народи, як ірландці, італійці й другі.

І молода американська Україна мусить йти тим тяжким, однак природним шляхом. (кінець буде)

Мирослав Гоца

Слово живе і мертве

(Продовження)

Емотивний чинник (групотворчий) приводить нас до генези всякої творчости. В творенню нації, в її досконаленню має сей чинник спеціальний орган: мистецтво.

Можемо обсервувати, як по кождім героїчнім моменті в національнім життю, по моментах радости, одушевлення чи пригноблення, що стрясають всім національним організмом, між народом родиться безліч пісень і верзій, що оспівують

сей момент. Просто на наших селі повстає масова „психоза“, мода на сі пісні, співають їх з якимсь містичним натхненням, і вони входять в народню скарбницю, як слово живе, в кість і кров грядучих поколінь.

Джон Раскін в однім з своїх відчитів в Королівській Військовій Академії у Вульвічі, ще в половині минулого століття кинув обосноване твердження, що велике мистецтво могло зродитися тільки у героїчних народів і в героїчних епохах, у народів войовничих (Єгипет, Греція).

Ся тенденція, се є підсвідоме, інстинктове стремління нації, щоби закріпити сей момент, який її створював, як гуртову єдність, як живий організм. Не є се припадок, що Володимир Великий став святим, якийсь гетьман — Великим, — що всі індивідуальности, які починали нову епоху життя нашого національного організму, вдували в нього свого духа й давали новий ідеал, стали канонізованими чи неканонізованими святыми, що річніці їх виступу стали святами, що похід Ігоря, зродив Слово о його полку. Се є фіксація творчого акту. Отже бачимо, що національна література, коли підходимо до її генези з платформи спільноти, се під тенденції до фіксації акту націотворчого (емотивного пережиття, яке має завсіди свої моменти інтелектуальні і волеві, т. зн. тенденцію до створювання понять, і до акту: впровадження сих понять в життя) — щоби при допоміг отого нового твору-вартости, отої фіксації, сей акт свого народжування, досконалення чи потужніння нація могла на будуче відновлювати, — практикувати.

В. Гельпах встановлює слідуючий закон, що до першої групотворчої сили: „Готовість даної одиниці (Geschöpf) перейматися психофізичним станом иншої, підноситься з емотивністю сеї одиниці, а обнижається з її розумовістю (Intellektualität)“.

Люди з великим інтелектом, коли вони є чулі натури, мають сю здібність сильну. Навпаки — люди з вузьким розумом, коли вони тупі з натури, дуже тяжко переймають („співчують“) стани инших. Сей закон має підставове значіння в уподібненню, свого рода „асиміляції“ людей, що живуть разом в родині, стані, нації, культурі. На сім головню спочиває творення і повстання нації (Volkswerdung¹).

Се творить тип групи і расу, радше расовість сього типу — гатунок.

Тут позволю собі на дігресію. Хочу звернути увагу на слово „раса“. Нині воно дуже модне. Особливо як спадщина досить спокусливої теорії Гобіно і Чемберлена. Одначе сі погляди з становища антропологии не вдержуються.

Твердження Гобіно, що, коли раса визша підбила низшу, — наставала епоха цивілізаційна, як нпр. вавилонська, єгипет-

¹) *Elementares Lehrbuch der Sozialpsychologie* von Dr. Dr. Willy Hellpach Berlin J. Springer 1933 стор. 19.

ська, грецька — можуть бути правдиві. Сю визшу расу він називає арійською. Є її мабуть, після його опису, раса нордійська. Останньою інвазією цієї визшої раси мав бути похід германів на Європу — і ера європейської цивілізації. Однак не є згідне з правдою, що ці завойовники були чистої раси. Радше була се мішанина різних рас, на що вказують антропологічні досліді. Що до творення цивілізації — вона майже все є вислідом завойовання низшого племені визшою групою. Однак часто завойовники стояли нижче і приймали культуру завойованих. Як прм. греки прийняли її від покорених пелазгів. Найбільш творчі і рухливі (колонізація) грецькі племена — ахайці і йонійці, були мабуть пелазгійського походження. Та завойовання не все йшло ззовні. В багатьох випадках було се внутрішнє „завойовання“, на що маємо стільки доказів сучасності (прм. у нинішній Німеччині чи Іспанії). Отже, коли йде про творення цивілізації, ближше правди буде теорія біологічної зглядности. Внутрі тої самої раси не всі одиниці є рівні. Різняться вони біологічно і характерами. Себто — природа продукує безліч різних типів. В одній родині (расової часті) можемо спостерігти великі розбіжности типів біологічно і морально. Сей факт допроваджує до зріжничкування в лоні даного організму. Одним припадає роля пастухів, иншим воїників, ще иншим — творців вартостей. На мою думку, тільки на сім факті можна оперти теорію повстання цивілізації і „поступу“. Серед муринського племені навіть находимо вождів, духовників-чарівників і винахідників. Погляди Гобіно можуть бути подекуди правдиві, коли ми расу потрактуємо як справу духову, психологічно-суспільний факт, і всеж таки ще відмінно від Гобіно.

Слова: раса, гатунок — мають реальні відповідники в дійсности, але їх зміст се скорше такий, який їм вкладав Ніцше. Се скорше справа світогляду і духовости, та біологічної свіжости, фізичного і душевного здоров'я, і буйности. В сім значінню можемо говорити хутчі про расовість одиниць, гатунку-групи і її „культури“ — об'єктивного духа. Таке поняття раси-гатунку є на європейському суходолі одиноким можливе. Історія вказує на мозаїку різних елементів серед найбільш суцільних націй (прм. англійської). Історія культури й не погоджується з німбом нордійської раси, бо її творили й такі ненордійці як Бетовен чи Гете; не були теж нордійцями Сократ, Цезар, Наполеон, Лютер, Бах.

Отже нації не повстали через „вмішання крові“, ані через „одноплемінність“, ані через гіпотезу „субстрату“ — тубильчої маси. Нація — се не біологічний, а культурно-духовий твір. Чи не всі глибокі дослідники за найвищий і істотний чинник нації вважають — на тлі всіх моментів статичних (вартостей) і психічних (симпатія, групова свідомість), зроджену віру і хотіння „бути нацією“ — волю. Се істотне і божеське у гатунку-нації, що й в одиниці.

Мова, культура, гатунковий тип в синтезі — се оті „обриси“; — душа, первень божеський і оживляючий — се хотіння, намагання бути нацією — воля. І добре, що так є, що стануть про нас ті моменти, які є у виключній нашій диспозиції. Се нас підносить понад мертві чинники, понад сили незалежні від нас — понад матерію. Дорогою отого психофізичного закону Гельпах витворюється те, що звемо расою-нацією.

Якої кляси се буде і якої високости раса, се залежить від отих, що „заражують“ собою, уподібнюють ближніх до себе, і тих, що творять групові вартости — від творців. Перенести всі англійські діти на Україну, а наші до Англії, з тих у нас виростуть українці, — з наших в Англії англійці. Се майже виключно залежить від тої атмосфери і людей, серед яких ростимуть: від комплексу вартостей групи, що запліднюють духа одиниць і від тих вогнищ зарази: живих носіїв цих вартостей і їх творців. Справді, сама раса в антропологічним значінні має тут вплив. Але в Європі — де нема ані муринів ані мулатів — лише філософії і духовости культур: ідеалістична і матеріалістична (якої носіями є жиди і москалі) — се справа духовости. Отже вовтузитися з Щербаківським в сім змислі, як се робить дехто з наших авторів, які не можуть дати собі раду з расою і з расізмом — є дешева псевдо-поезія.

Клич німців: Blut und Boden — не можна порівнювати з тою плутаниною, що в наших расістів. Є в соціології закон, що віра в якусь теорію, хочби вона була фальшива, коли прийметься між народом, діє так як правдива. Німці вірять в свою одну кров — нордійську. Се вистарчає. Але що до расісткості наших „епігонів“ расізму, — то сей епігонізм карикатурний. В яку віру нам вірити, в яку расу: „іберійську“, „тракійську“, „геленську“, „словянську“, і ще там яку „ійську“? що се спільного може мати з якою небуть вірою? — такі питання насуваються при читанні наших поетів-расістів. (Чит. Ю. Липа: *Українська раса*).

Суть справи не в тім, чи іберійський, чи татарський, чи теленський елемент застрикнув нашому організмові кров. Ми можемо себе охрестити расою Марса чи місяця, але хай се стане вірою, і хай сей Марс буде в нашій вірі дійсно символом римського бога.

Раз на все мусимо собі усвідомити, що українську націю не створив ніякий „субстрат“, ніякі „свинопаси“-маса, лише наші князі: Святослав, Володимир Великий, Ярослав, Данило король і їх бояни; що її воскресив Богдан і Вишенський; і знову викликав їхніх духів з Тартару і воскресив Шевченко; і знову його і її і їх духа ми мусіли наново воскресити. Вся важність у тім, щоб не було перерви в тягlosti і становленню її духа; щоб повторяти ці акти, якими творці її сотворили; щоб нищити всяких „рідних“ свинопасів, що з плебейського

розманіжнення („любви“) „розцілюючи“ її, — вбивають і розпорошують.

Тільки про расу. Тепер вертаю до перерваного: Якщо і чимбільше людина є перейнята емотивно даною справою, вона скоро захопить нею інших. Сеї прикмети не мають люди нездібні до емотивного переживання справ і чинностей неінтимних, небіологічних, нееогоїстичних (бо люди-вироди тільки до таких емоцій є способні), а тих, що відносяться до справ групи, до її змісту, якщо він займає якесь місце у психіці індивіда. Сей момент більше чим біологічно расовий рішає про те, хто є творцем групи, чи належить до надгрупи творців — тзв. еліти. Се є ті провідники, ся окричена еліта, зведена у нас до тзв. інтелігенції. Сі люди, які є більше перейняті справами своєї спільноти, се є оті „найліпші“ — провід, і фактично стають ним, коли вони з природного собі гону створять надгрупу, орден, аристократію чи иншу форму проводу. Певно, що чинник біологічно-расовий тут теж відіграє ролю, але не рішаючи. Не є се еліта найгеніяльніший гангстер, найздібніший добродій, який на першім пляні має особисте „я“.

Отже, одиниці експресивні, ті, що здібні всею своєю істотою обійняти і переживати те, що творять, коли вони живуть змістом нації — се еліта, творці найвисшої міри. Вони формують і впливають на народження або оживлення, динамізацію свого гурту, бо тільки емотивні одиниці впливають на окруження²⁾. Тимбільший і замітніший сей факт у провідника,

²⁾ Л. Крживіцький (*Studia socjologiczne* Warszawa Geberthner i Wolff) протиставляє вождя людям перечуленим, субтельним. Тому провідник у него се людина „тупа“. На тій площині одначе не можна протиставити собі сих типів. Нечулість не колідує з здібністю вчування і субтельністю. По боці типу організаторського є перевага „об'єктивного“ характеру.

Сі люди сприймають світ, як ми се бачили, не поверховно, візуально, не розумово. Вони сприймають все життя духово — ідеями, неконкретно. Є в тім сенс, що поняття, які мають захищати гатунок, є того характеру, є духовими радше поняттями, як розумовими абстрактами. Прм. поняття *Україна* або *нація*. Тому так тяжко погодитися науковцям, щодо дефініції слова „нація“. Годі сі слова логічно сконкретизувати. Ми їх відчуваємо як щось конкретного і живого, щось „понад“. Вони наладовані в наших душах духовим і емотивним змістом. Але сі поняття часто не є сприймані і відчувані як ідеї, а як логічні абстракти, з примітивним відповідником конкретним, до якого люди неуховнені їх зводять: прм. „трудова Україна“, „пролетарська“, „селянська“ і т. п. — (прикладі вульгаризовання поняття, і нищення гатунку). Тип організатора-творця, відчуваючи індивідуальні стани і долі, переймається станом гатунку-цілості, а не тими конкретними примірниками. Тому тип вождя є позірно, як річ брати поверхово, не чути й. Тип „милий“, навпаки, сприймає світ конкретно, не ідеями, і переймається чужими станами поодинок. Він бачить тільки „долю“ робітника, „трудящого“, „селянина“, „ближнього“, „брата“, — а не бачить і не відчує долі цілого гатунку. Се ті люди, про яких говориться, що вони „за деревами не бачуть ліса“. Се сліпі люди, здібні тільки до „лагоди“ і злагоди, не люблять конфліктів, „неприємних ситуацій“, і здібні лише до плачу над долею „брата“ — в найкрасшім і найобридливішій разі до філантропії. (Ст. Жеромський в *Борба з сатаною* протиставить рево-

фактичного творця сеї надгрупи, що кинув і дел-душу, яка єю надгрупу сцементувала. У випадку вождя, людини, що так скажу, все схвилюваної, зі сталим духовим напруженням, емотивним ладунком, сей вплив є великий і сталий. Так то талі-з у е т с я нації. Іншої дороги нема. Ніякі гістеричні вимахи і розмахи, ніякі маніякальності чи позерство, ніякі укази згори, ніякі наукові чи псевдонаукові теорії, поуки чи розважання нічого не вдіють.

Штуки володіння душами, володіння міліонами, нацією не навчить найгеніяльніший підручник стосованої соціології, як штуки писання правдивої поезії, не навчить найліпший підручник поетики. Тут треба творця, людини великого духа.

Творець своєму творові дає свого рода безсмертність. Ся безсмертність, як ми вже бачили, походить з істоти акту творення: замикання нашого духового образу, частини нашого духа в матерію, конкретизування того, що творець має в душі.

Певні ситуації, коли є творені рукою творця, є однакові, однакова в них атмосфера, дух. Ю. Клен згадує про Маланюкову схожість з пророками; табір Шілерівського *Валенштайна* характеризує таке твердження Першого Стрільця:

Es ist hier wie in den alten Zeiten (тут, як за старих часів,
wo die Klinge noch alles tät bedeuten... коли розрішав все меч)

Тут теж і Шілер кладе „вимогу“:

Der seltne Mann will seltnes Vertrauen.

Geht ihm den Raum, das Ziel wird er sich setzen.

Скажім се мовою нинішньої статті: До великого мужа можемо мати велике довіря, що коли має матеріал, створить великий чин, „мету сам найде“. Воплощеною отою „вимогою“ чи не може бути Мусоліні, який, коли йому повірено керму держави, зумів найти і простір і мету для італійського народу. І хто зна, чи в сій людині нашої цивілізації не віддизивається дух трибунів і цезарів старинної Роми, хто зна чи він не сягнув до тих архайчних покладів нашої псіхе, до її надр, де чи не міститься в певній формі залятий досвід цілого даного гатунку? Сі увязнені істини оживляються, відроджуються в напружених душах таких людей, і починає бути все wie in den alten Zeiten...

Вартости, якими вдержуються суспільні організми, чи дана порода людей, вдержуються часом цілі тисячеліття. Вони

люціонізмові милосердя, „Charitas“. Одначе сам вже несвідомо вбив свою ідею, вбиваючи героя повісті кулею комуністичної гололи). Еїда, коли сей тип запановує, бо тоді організоване життя обмежується до роздавання милостині і правного усанкціонування тзв. „суспільної опіки“, що є лише зміною вивіски charitas на тзв. „обов'язок“ — (се слово, — найбільша брехня і найобридливіша фраза устроїв демократичних). Сей тип — натурально егоцентричний. Такими плаксіями були і є наші „милі“ демократи і соціялісти. Не дивуймося, що коли вони стали „вождями“, порозбивали їм лоби інші, ті теж перейняті „чиєюсь долею“, але здібні для тоїж розторошувати поодинокі долі.

тим довше живуть, чим творець стихійніший, опанований отими емоціями — духово незалежний.

В певнім моменті, коли держава дорійців валилася, являється Лікурґ. Він не тільки вратував її від розвалу, але дав їй такі сильні і тревалі підстави, що ними ще жила довгі сотки років і була одною з найсильніших грецьких держав. Чи Лікурґ се історична особа, чи міт, се в сій матерії не грає ролі. Бо кожда історична постать стає свого рода мітом, вартостою — будууючою чи руйнуючою, залежно від того, який зміст вкладають в ню (який мають смак) носії міту. Сей Лікурґ, коли уложив нові норми і закони, яких придержуватися мали співплемінники, взяв від них присягу, що доти, доки він їх з тої присяги не звільнить, будуть її додержувати. А тяжкі і тверді се були норми. Кождий спартан мусів виректися особистого життя і приємностей на користь спільноти, гатунку. По сім Лікурґ зложив жертву богам і, щоби не звільнити земляків з присяги, заморив себе голодом. І тому держава спартан перетривала найдовше з усіх грецьких, і до моменту, коли перестала придержуватися законів Лікурґа.

І чим більше „нерозумний“, стихійний є отой творець, основоположник (Begründer), чим більше натхнений, тим установа є напrawdę розумніша, сильніша і доцільніша. Основник церкви — Христос. Що може сю правду більше підтвердити? Чи не найбільш „нерозумною“ річю є чоловікові між людьми довести їм, що є Богом? І Він се доказав, зовсім не запускаючись в логістику, ані не вимахуючи руками. Чи ви відчуваєте, скільки сили в Його словах: „истино глаголю вам: Не перейде рід сей, як усе тее станеться.

Небо й земля перейде, словаж мої не перейдуть“ (Мат. XXIV 34, 35).

Чи вже сама стилізація не відкидає сумніву в правдивість сеї правди? І довів сеї непонятної, „нерозумної“ речі так, що ніякий мудрець на світі не здібний її повалити, хоч вже майже на протязі двох тисячів літ найбільш „умні“ люди се роблять. Тому Христа ніхто не повалить, ніяка наука, ніякий ум, ніяка логіка. Хіба — начас — Антихрист, проти якого, колиб появився, теж булиб усі розуми.

В такій сугестивній здібности кожного творця, що міститься в його духовій незалежности, в емоції, яка напружує в нім кождий нерв до чину, до творення того, що має в душі, — в тій сугестивности лежить загадка отой сили потягання, сили поконування чужих воель, захоплювання і запалювання чужих душ. Шілер, що так вірно умів вчуватися в ситуації і людей-героїв своїх драм, характеризує Валенштайна словами Другого Стрільця, отого фанатика з Валенштайнівського табору:

Wer unter seinem Zeichen tut fechten,
Der steht unter besondern Mächten.
Denn das weiß ja die ganze Welt,

Daß der Friedländer einen Teufel
Aus der Hölle im Solde hält.

Се люди, які не лякаються пекельного демона, „він є їх наймитом“, вони володіють над ним, маючи свого даймона, що керує їх чинами і змушує інтелект служити даній справі. Тої сили розум сам не має. Найбільш геніальні його будови, софізмування і сильогізування, найбільш „правдиві“ теорії, проекти — се купа глиняних будівель, купа фраз не власних, а позичених. Таку силу має тільки наш дух і тільки він є творчий, тільки такі люди запрягають таємні сили, щоби їм помагали довершувати річей, перед якими на саму згадку здригається здоровий розум, як перед неможливими до здійснення, немислимыми, абсурдними, недьогічними і т. п.

(д. б.)

Дм. Донцов

Авіронове насіння

I

*І запалав Господь гнівом проти
Ізраїля, і допустив щоб він блукав
по степу сорок років, аж поки не ви-
мерло все кодро, що коїло ледарство.
(Мойсея кн. IV гол. 32, 13.)*

Болючі спогади збуджує в нас жовтень, і гарні. Спогади про силу, яка народилася в жовтні 1917, щоб пізніше збити з ніг революційну Україну. Але й спогади про сю останню, про пожежу, якої не згашено й досі, і яка — по стільки десятиліттях — знову навчила росіян вимовляти ім'я українця не з поблажливостю, а з злобою і страхом.

Демагогія, зла воля, боротьба за впливи різних груп, звели на манівці спір про великий рік. Тимчасом його проблематика глибша від питання — „хто винен?“ Справа йде про важніше: про боротьбу нового українства з старим, затрутим вщерть отрутою драгоманівського народництва. Справа йде не про „фашизм“ і „демократію“ чи „соціалізм“. Йде про те, чи нашим ідеалом має лишитися ідеал драгоманівства — „плебейська нація“, нація феллахів, — чи тим ідеалом має стати инший, окричаний як „зоологічний націоналізм“ несумлінними противниками.

Народництву не судилося випровадити народ в 1917 р. з „египетської неволі“, з якої рвалася Україна. Коли хочемо зрозуміти — чому?, загляньмо — для аналогії — до книжки, яка також говорить про египетську неволю; до старої, і вічно свіжої, а тепер несамовито актуальної книжки — до *Біблії*. До книг Мусія.

Ізраїльтяниж були плодючі і розросталися... і сповнилась ними земля. І перелякався фараон, настановив над ними приставників в роботі, щоб їх мучили панщиною своєю... І гірко було їм жити в тяжкій неволі, на глиницях, та цегельнях, та у всякій полевій роботі, що приганяли їх до неї під пригоном... І застогнав Ізраїль на панщині і знялось голосіння його до Бога.

В такий момент — як все — з'явилися пророки. З'явився міт. Як пізніше міт соціальної революції, міт царства Божого і багато інших.

Ухоронити Ізраїля від упадку — з'явилися пророки. Були се Мусій і Арон. Проповідували вони, що хоч фараон і не „дозволить“ на се, але по їх стороні, — по стороні слухної справи — стоятиме Єгова. Він „потужною рукою своєю“ „вдарить на Єгипет“, „зробить страшним“ Ізраїля і допоможе йому поконати всіх його ворогів: канаанів, і гетіїв, і аморів і фереїїв, і гевіїв і евузіїв... І виведе свій нарід „в землю текучу молоком і медом“.

В сій обширній програмі Мусія були наявні всі прикмети яскравої, запалюючої серця, пориваючої на великі чини — міта-легенди: віра в особливу протекцію вищої сили, її „потужної руки“, марево обігваної землі, і нарешті — образ „останнього бою“ з фараоном і з усякими канаанами, які посміють протиставитися великій місії вибраного народу... Зроджені в спраглий чудесного душі пророка, — такі гадки, засвоєні збірнотою, все пхали її до чогось очайдушного і величного.

Але не відразу зайнялося серце Ізраїля вогнем пророчих слів. На неплодний ґрунт упали ті слова, слабо відгукалась на них душа племені вимученого в неволі. Воно й не припустило, що треба піднести руку на фараона, не вірило в свою силу; властиво і проти панщини, як установи, не протестували ізраїльтяни. Лише що за багато фараонові посіпаки жадають від них денного виробу цегли. Нарікали не на режим, а на єгипетську стаханівщину, на темп праці, на „догнати і перегнати“. Ні соціальна, ні інша революція, з браку класової та національної свідомости, ізраїльтянам не була ані на гадці. Тим менше те, що їх інтереси, а інтереси Єгипта чи там фараона собі діаметрально суперечні. Все лихо було від фараонових посіпак, фараон жеж був рідний тато. Лише що не поінформований належно про терпіння свого люду, не знає його бажань і потреб. Треба лиш було йому здійснити полуду з очей, що її на них наклали його злі дорадники, і змякне серце фараонове... І приходили доглядачі з Ізраїля до фараона та й лебеділи, плачучи: *пощо знущавшися так із рабів твоїх?* Аджеж не лежить се ані в інтересах, ані в намірах батька єгипетських народів, культурного монарха, якого цілий світ подивляє за піраміди, за сфінкса, і т. п. Як реальні політики, висували вони лише свою програму-мінімум: *щоби не виробляли ізраїльтяни надміру цегли і щоб діставали більше соломи.*

Але „лебедіння“ і „плач“ не зворушили серця фараона.

Не злагодив він стаханівщини, ані нагрімав на своїх посіпак. З цілим гнівом натовісць скартав несумлінних жидівських агітаторів, що *відвертали людей його від їх праці. Йдітьже і працюйте!* — ось була рада, яку він дав представникам трудящого народу жидівського на всі їх жалі.

Тоді деякі змитикували, що як лебедітимуть лише та плакатимуть, то вийде з того одна компромітація. Тай наставили вуха на нашепти пророків про землю обіцяну, що тече молоком і медом, де не буде ні посіпак, ні фараона, про поміч Єгови, що обіцяв „вивести силою“ свій народ з неволі, навіть проти волі самого „егіптія“. На чолі нової антифараонської партії — в її центральнім комітеті — опинилися власне оті агітатори Мусій і Арон. Були се ізраїльські „сорелісти“, які тямили, що в житті панує не іділія, а відвічний закон боротьби за існування, де сильніший все нагорі, а слабший під сподом. Користаючи з „короткозорої“ політики єгипетського володаря, вони старалися розпалити дух протесту серед жидівських мас. Але стрінулися зі спротивом інших політиків, що вже добре „засмакували“ неволі і не *послухали Мусія від легководухости й тяжкої неволі*. Історія записала імена сих „легководухів“ і духових „невільників“, які не схотіли слухати пророка і вперлися: *Уперся Кораз, син Ізгара... а з ним Датан та Авірон Еліябенки, та Он Пелетієнко... та й встали вони проти Мусія, і з ними двісті п'ятдесят чоловіка..., князі громадські, покликані до ради громадської, люди знамениті*. Вони уважали, що якось дасться жити і під фараоном, що земля, текуча медом і молоком, — фантазія, що не витримує критики холодного розуму...

Тоді партія Мусія й Арона постановила перейти до *акції* *directe*. Так що в короткім часі *всі води єгипетські, всі ріки їх... взялися кровію... І риба в ріці вигинула, і засмерділася ріка, і не змогли єгиптяни пити води з рік, і була кров по всій землі єгипетській...* Прикра ситуація витворилася для фараона. Він змяк, він готовий був піти на уступки. Покликав до себе Мусія і Арона на конференцію і сказав їм, як колись подібним агітаторам царський міністр: „сперва успокоєніє, патом — реформи“... Поладнаймо справу по доброму, але перш приборкайте ваших бешкетників. Мусій згодився. Бешкети устали. Але зараз як небезпека минула, *закаменіло серце фараонове і не схотів відпустити людей з панщини...*

Тоді Мусій з своєю рухливою партією, знов зачав робити різні капости „егіптієві“: насилати на його країну жаб, песячих мух, сарану, пошести й хороби, град, дощ і громи. І на смерть перелякав фараона: знову закликав він Мусія з товаришами на конференцію округлого столу і обіцяв відпустити жидів з панщини. І знов Мусій повірив в слово володаря, але — *якже побачив фараон, що перестав дощ і град і громи, став согрішати ще та й закаменів він своє запекле серце і двірники його*. І знов не хотів відпустити народ жидівський з панщини. І так повторялося кількакратно... Тоді вже і сліпі побачили,

що фараон — „крутить“ та що його обіцянки-цяцянки такі певні, як жидівський „зараз“. І ще дужче вдарили Мусій з Ароном на Єгипет, аж нарешті, сплюндрувавши землю єгипетську, Ізраїль таки вирвався на свободу.

Пішов весь народ. Але з ними пішли і Датан, і Авірон Еліябенки, і Пелетієнко і багато їм подібних снобів, що чіплялися кожного популярного руху, щоби при першій невдачі зрадити його; пішли за вождями, на разі переможної ідеї, але не на верненні в душі. Пішли, щоб бути колодою в ногах сміливих вандрівників, пішли з трусливою думкою, з серцями, що лякалися труднощів походу до далекої мети, що боялися небезпеки, ризику і помсти фараона, не вірили в успішність великого задуму, вічно пасучи очима за привичними часами фараонові панщини.

Пішли ненавернені — і тут основна думка сеї статі.

Вже при першій спробі заломилися вони. Коли побачили військо „єгиптія“, що гонило за ними, і „цілу потугу його“. І як перше „лебеділи“ та „плакали“, так і тепер: *заквили ізраїльтяни до Господа та й гукали Мусієві: — хіба тім, що нема в Єгипті кладовищ, позабирав esi нас змирати в степу? Що се вкїв esi з нами, що вивів нас з Єгипту? Бо лүчше нам бути в неволі, ніж помирати в степу.*

Правда, коли своєю вірою Мусій обернув в нівець потугу фараонову, що гонила за Ізраїлем, — малодушні знову „увірували Господеві і слугі його Мусієві“. Але не надовго.

Хутко, стомлена мандрівкою, *нарікала вся громада ізраїльська, і задувала єгипетські часи, як седимо було круг казана з м'ясом, як їмо було хліба досхочу...* Були се люди „жадні води“ і мяса, не ідеалів. Були се мабуть соціялісти-інтернаціоналісти, яким розходилося передовсім про ту воду і мясо, про „економічний добробут“ і про „краще життя“, про яке забув жидівський Дон Кіхот для мрій про якесь „абстрактне“ визволення.

Зараза просякнула так глибоко, що підпав їй (нехай на годину) навіть сам Арон і відвернувся від „фірера“. „Показалися“ люди ізраїльські і *хутко звернули з дороги, вказаної про роком — сміновіхнулися і ублагали Арона вилити їм золотого бичка або, сказатиб по нашому, зробити їм з пенька панка, і припадали ниць перед ним, бо не любили замудрих провідників, і — як демократи — в сій ролі завше воліли пенька від панка.* Мусіяж і слухати не хотіли, особливо, коли довідалися, що заки здобудуть землю обіцяну, мусять наперед тяжку війну звести з ворогами: канаанами, і аморіями, і гетіями, і герузіями і взувіями... Чулися голоси: *не буде в нас сили увійти між сих людей, вонибо сильніші як ми. Хібаж не ліпше нам вернути в Єгипет, аніж полегти від меча?*

Партія Датана та Авірона Еліябенків забундючилася і просто зажадала абдикації „фірера“. Не він один файний,

але „вся громада свята“. Скиньмо Мусія — бунтували вони — виберемо собі голову над нами та й вернемося в Єгипет, до повних, як їм здавалося, казанів, до „общаго котелка“ і до доброго батька народів фараона. Для переконання „трудящого народу“ жили вони звичайної для всіх демократів хлополапської штучки. Обвинили Мусія та Арона, що вони *пнуться високо* — над громаду і хочуть царювати над нами... Що, одним словом, Мусій та Арон нарушили демократичну засаду свободи, рівності й народоправства і виявляють явні фашистсько-отаманські забаганки...

Проте Мусій не дався залякати. Інший на його місці, сторонник „єдиного фронту“, „обеднання“, чи там консолідації „всіх творчих сил нації“ — пішов би на угоду з прихильниками „казана з мясивом“ і „федерації“ з Єгиптом. Може визнав би за „фірера“ якогось „бичка“ з золотим чи мідяним чолом, та й повернув голоблі назад до Нілю. Але не з того тіста був зліплений Мусій... Він розумів, що робити єдиний фронт з Еліябенками та Пелетієнками, — значить згубити розпочату справу. Вірив не в них, ані в їх бичка, лише в свого Бога і його лише радився. Замість вшанувати засаду „національної солідарности“ і поблажливости до „рідних“ перевертнів — він просто рішив скінчити з ними. Доглупався, що причиною їх нарікань, прикритих високими демократичними кличами — було просто те, що *остогидла їм вже та нікчемна пожива* принципальности та вандри попід тинню, що просто *впав дух у людей в дорозі*. Тому, замість ліпити з ними „національне обеднання“, післяв на них „гадюки-сарафи“, від яких *багато людю вимерло з Ізраїлі*. Крім того зібрав довкола себе найпевніших — синів Левієвих, наказав їм підперезати меча при бедрі і *перейти сюди і назад по табору од брами до брами і побити браття своє*. І пішли левіти проти батьків своїх і синів своїх, що зрадили Бога. Пістряк витяго, і люд рушив далі.

Уживши з таким успіхом гітлерівську засаду „творчої меншости“, щоб заздалегідь унеможливити кириню, Мусій дав народові нову конституцію замість демократичної — явно пережитої. Він наказав сувору карність в таборі, що вирушив шукати обіцяної землі.

Він наказав *не поклонятися иншому Богові... руйнувати жертівники ворожі, і рубати священні діброви їх*. Він наказав, що *хто хулить імя Господнє, того вся громада мусить укалювати*, не дивлячись, що то „свій“ і „рідний“. Наказав *над противниками не мати милосердя, охороняти свій люд від просякнення визнаждів Ваала, забороняючи своячитись з ними, ані очима милувати їх, бо вони вчать синів Ізраїля, щоб иншим богам служили...*

Але міцне було насіння Авірона і при кожній нагоді розводило кириню.

Нераз люд ізраїлів готовий був на терпіння і вандри, не раз радісно гукав: *стане сили в нас дійти до мети*. Але щож

коли різні Сакурени, Хорієнки, Гемалієнки, Михайленки та інші люди, що були голови в синів Ізраїлевих — як їх перечисляв Біблія — жахалися і завертали з шляху...

Мусій тямив, що з такими провідниками — не увійти народів в обіцяну землю, і, вмираючи, дав їм останній заповіт: що коли не будуть „сильні й відважні“, коли зледацять і звернуть з дороги, що заповідав їм, коли не слухатимуть голосу Господа свого, а підуть слідами Авірона, то велика кара спаде на народ: врожай з поля твого і всю працю твою їстиме нарід, що не знаєш його, а над тобою будуть повсякчасно тільки знущатися і мучити тебе і служитимеш иншим богам і зробишся посміховиськом у всіх народів а приходені серед вас, підніметься вище і вище над тобою, а ти падатимеш низше і низше. Він буде головою а ти будеш хвостом. І положить він залізне ярмо на ший тобі. І спустошу святощі ваші і спустошу країну вашу так, що і вороги ваші зжаснуться, що пробують у ній. І опустіє земля ваша і городи ваші обернуться в руїну. А хто останеться з вас, на того серце наведу страх в землі ворога його: і гнатиме його шелест летючого листу і втікатиме як втікають від меча і падатиме, хоч ніхто не гнатиметься за ним і не буде в вас снаги, щоб остоятися перед ворогами вашими...

Ті п'ять книг Мусієвих — дійсна копальня для соціолога — приходять на думку, коли пригадується 1917 рік, як Велика Україна почала свої вандри в обіцяну землю...

Наша суспільність не зносить самокритики. Росіяни безпардону критикують керенщину. Поляки — своє минуле. Болеслав Лімановський в своїй *Історії польської демократії* закидає деяким провідникам національних повстань „зневіру у власні сили“, „поблажливість до громадських злочинів“; те, що через „пошановання свободи не були вони відповідні в грізні і небезпечні хвилини“, нездібні „до ламання всяких перешкод і до вжиття — без здригання — всяких засобів“; що деякі з них „не мали ніякої програми і не почувалися в силах захопити керівництво національної справи“. Деяким провідникам повстання 1830 р. закидає Лімановський, що „не хотіли революції, що її боялися і єдину надію клали на переговори з своїм королем, а московським царем“, що „змарнували перші хвилини запалу“. Набелякові закидає, що „був залагідний, як на добу революції і не мав достаточної сили характеру“¹⁾. В нас — „еліта“, що вела революцію проти Росії — неторкальна. Тимчасом чи не потребуємо якраз ми безпардонної критики тої „еліти“? Чи їй не можна закинути „лагідности“, нехиті до „ломання перешкод“, „браку програми“, звихненої психіки, що „не хотіла революції“, що „не мала достаточної сили характеру“, що „єдину надію клала на переговори“, що „змарнувала перше захоплення мас“? Чи дійсно серед неї не було Пелетієнок та Еліябенек?

¹⁾ B. Limanowski — *Historja demokracji polskiej* Warszawa-Kraków 1922, т. I стор. 39, 45, 48, 212, 225, т. II стор. 179.

Той, кого душить трагізм нашої революції, її глибока проблематика, кого мучить невияснена загадка неспівмірності між розмахом мас в 1917 — і непристосованістю „еліти“, той хто не хоче як струсь перед небезпечними питаннями заривати голову в пісок, замість старатися пошукати відповіді на них — того все переслідуватиме настирливе питання: як оминути трагічні помилки в майбутнім? Як зробити, щоби „князями громадськими“ не стали Авірони? Як змінити до ґрунту психіку „еліти“? Ходить тут не про суд над живими трупами, лише про боротьбу старого народницького, духово скаліченого українства з українством новим, — про безмірно важливу й дражливу проблему, про яку поняття не мають оборонці авіронівських „традіцій“. Вони кажуть: нема чого роздирати риз, обставини були несприятливі, тай маса наша темна і не-свідома. Тодішняж еліта — се все були Мазепи, стопроцентові самостійники. Причём якраз соціялісти, ті для яких маси є джерелом всякої премудрости, твердять, що ті маси були „темні і політично-безграмотні“; що „в обставинах 1917 р. зроблено максимум“; що „помилко не могло не бути“. Що Латвія та Естонія вибороли незалежність? А то тому, що там були сприятливіші обставини, невеличкі теріторії — їх „легше було опанувати адміністративно і політично“... Що і Росії — через те — було легше їх опанувати, про се наші самореkläмісти забувають. До тогож і їх самостійність „не була для нікого загрозою“. Не була загрозою для Росії самостійність країн, що підіпалися з тою самостійністю під сам Петербург! Яких порти могли стати морською базою для ворогів Росії! Але яких лиш дурниць не наговориться для самовибілювання...²⁾

Певно, ріжні „слабодухи і вузькогляди“, шукали „підтримки соціяльних бажань в червоній Москві“, а „підтримки державницьких бажань у реакційно-мілітаристичної Німеччини“. Але тих „слабодухів“ серед соціялістів не було: одні соціялісти відразу стали „на історичний ґрунт боротьби за державну і господарську самостійність“. Що в сій хвалькуватій тіраді кожде слово — удар в лице історичній правді; що саме соціялісти шукали порозуміння з большевицькою Москвою і підтримки від неї; що саме соціялістичний кабінет Голубовича і соціялістична Центральна Рада з соціялістом-головою М. Грушевським — запросила „реакційно-мілітаристичну Німеччину“ кайзера на Україну в 1918 році — про се ні згадки!

Певно, були „вузькогляди“, але соціялісти відразу „побачили в московській фальшивій демократії і в московським фальшивім соціялізмі своїх ворогів. Вони зрозуміли, що перемога української революції можлива тільки збройними засобами“; вониж, соціялісти „вивели українську політичну думку на шлях... самостійности“³⁾. Що й в сій несмачній реклямі

²⁾ Соціалъдемократ Прага ч. 19 б. р.

³⁾ Трудова Україна Прага ч. 3 б. р. Громадський Голос ч. 28 б. р.

кожде слово — удар в лице історичній правді; що якраз соціалісти бачили в московській демократії — правдиву демократію, а в московському соціалізмі — правдивий соціалізм; що якраз вони вірили в порозуміння між „обом демократіями“ — про се теж ні згадки.

Колиж сі їх „аргументи“ не дописують, коли їх фальш занадто кидається у вічі, вони оповідають, що відразу висувати гасло самостійності в ті часи — булоб божевільям і кроком шкідливим для... самостійності. І Росія була за сильна, і ми за слабі, ну і ті маси... Але не старалися вони вияснити собі, чи дійсно така сильна була розбита на фронті Росія, з розложеною армією, роздирана громадянською війною, зі знищеним державним апаратом, з цілим балаганом тимчасового уряду? Чи дійсно сильний був уряд Керенського... два чи три місяці перед своєю безславною смертю? Чи дійсно були такі сильні „меншости“ в Києві, де так гладко перейшов виступ полуботківців і де не вдалося грудневе повстання большевиків, які мали навіть артилерію? Чи старалися усвідомити собі, що маса — завжди є масою; що вся справа в тому, чи використалося її підйом і ту незалежницьку думку, що вже кільчилася в ній?

Інші опоненти шукають ратунку в неінтелігентній демагогії. Покажіть їм супліку б. голови Центр. Ради або б. прем'єра до Раковського чи Сталіна — і вони ляментують: — ви плюгавите революцію, ви нищите славні традиції, ви паскудите пам'ять героїв Крут і Базару! Як можна звертати увагу лише на „плями на героях і болото на чоботах бійців“⁽⁴⁾! Алеж ті, що плямили себе перекінчицтвом — не були ніякими „героями“ чи „бійцями“! „Не запишемо — кажуть демагоги — ані Грушевського, ані Вільсона до кондотерів... Їх місце серед шляхетних соціальних утопістів Фур'єрів чи Прудонів“⁽⁵⁾. Невже? Таж ні Фур'є, ні Вільсон, ні Прудон не служили — оскільки знаємо — ворогам своєї країни. І відколи треба називати „шляхетними утопістами“ нещасливих кльовнів від політики, які намагалися тягнути свою країну під пятикутну зізду?

Іноді вони кажуть: „великою несправедливістю для 1917-го є окреслювання його змісту на підставі партійних паперів, якто напр. зробив Христюк в своїй *Історії* або демагогічно роблять ще й тепер деякі дефетісти“⁽⁶⁾. Чудово! Отже — голову в пісок! Отже — коли хочете пізнати як правлячі в 1917 на Україні соціалістичні партії правили країною, яке становище займали до населення, до московського уряду, як організували революцію, які кличі давали масам і пр. — крий Боже, не вдавайтеся ніколи до історичних джерел, ні до заяв і маніфестів тих партій, удавайтеся до власної фантазії і до

^{4, 5, 6}) Ю. Липа — статті в *Новім Часі* 2, 5, 6 V б. р.

власного горячого бажання вибілити наших Авіронів і допомогти їм знову робити те, що вони робили. Очевидно, се булоби їм на руку, але чи також грядучим поколінням, які хотілиби знати як прийшло до катастрофи і як її уникнути в майбутнім?

Страх перед критикою — проповідь „засади толеранції, зрозуміння і виrozumіння“, приводить до страшних наслідків: до того, що з „бичків“ починають робити пророків, а з найбільших шкідників — „героїв“ і „бійців“. Навіть з Любченка. „Трагедія Любченків — читаємо в однім щоденнику — є трагедією української нації, яка не використала нагоди і не здобула собі волі тому, що мала за богато Любченків“. Добре, але далі? Далі так: „... нічого кидати каменем ще на одну свіжу могилу: тих каменів требаб вибірувати так богато, що руки охлялиб. Краще бажати собі, щоб при найближшій історичній нагоді не було ... Любченків“¹⁾. Ще трішки — і Любченко, прокуратор на процесі *Спільки визволення України*, активний погромник цілого національного українського життя, стане жовто-блакитним „героем“ і „бійцем“. Він же, мовляв, „наша кров“, як писало *Діло*, — „в жилах його текла все таки українська кров“. Поперше — українсько-жидівська, подруге — важна не кров, а душа. Пригадайте собі — коли знаєте традиції та історію нашу — що відповіли козаки смутної пам'яті воеводі Кисілеві, коли той чванився своїми „руськими кістками“... Кидати каменем на „свіжу могилу“ певно, нема чого, але Любченків треба каменувати коли не фізично, то морально ще за життя, а в кого „руки охлялиб“, той взагалі не має в сій справі нічого до говорення. „Бажаючи“, щоб в майбутнім не було Любченка? Треба не лише бажати, але робити так, щоб їх дійсно не було, а коли вони є — треба оточити їх, мов зачумлених, такою відразою, щоб їм нічого не лишилося в суспільстві, окрім осики і мотузка. Інакше се „кодло, що коїло ледарства“ ніколи не зникне з нашого середовища, і — без ліку множатимуться сторонники фараона.

Не той хто розглядає людей і факти без маски, „понижує 1917-ий“. Його понижують ті, що з тим яскравим, мерехтливим, гарним і величним зривом мільонів — ідентифікують Еліябенка, убогих думкою і ще убожших характером, таких дрібних на тлі велитенської доби.

„Що з того — закидають опоненти (*Новий Час* 2 V 6. р.) — що без кінця будемо стверджувати існування хиб людських в історії?“ Алеж не про „хиби людські“ ходить, ходить про хиби цілого покоління, вихованого в отруйнім повітрі народництва минулого віку, ходить про хиби, які тягнуть націю на дно, і які треба випалювати залізом.

Деякі з полемістів — безсилі супроти суворой мови фактів — беруть середню лінію. Вони кажуть: „се правда, що внутрі

¹⁾ *Діло* 1 V і 4 IX 6. р.

Центр. Ради діяли чинники протидержавницькі і протисамостійницькі". Але, мовляв, всеж ми перейшли великий шлях — „від бажання залишитися в межах всеросійської федерації... до IV універсалу, від вірності єдиному революційному фронтові і мрії про „дружну сім'ю народів" до збройної боротьби з Московщиною". Се вказує, що в психіці українства наступив „глибокий перелом"⁸⁾... Я тверджу якраз противне. Так, в українстві зайшов великий психічний перелом. Але він не торкнувся епігонів старого народництва, соціалістичного, радикального, чи ліберального, того, що тепер наспіх перемальовує шильд і стріється в націоналістичні пера... Не вхожду в питання — хто завинив чи що завинило, що революція скінчилася катастрофою. Не вхожду в те, хто перед війною був чи не був самостійником. Многі революціонери (Робеспієр, Марат, Хмельницький) в момент вибуху були монархістами, щоби, навчені фактами, аж пізніше змінити позиції. Ходить про інше: чи рідні Пелетієнки зробили максимум того, чого вимагав час? Чи зробили, як кажуть англійці *their best*? Чи дозріли до подій, чи виказали достаточо гостре політичне орієнтування, і волю (не „бажання") досягнути свою мету всякими способами? Чи — бодай в бігу подій — усвідомили собі виразно і маркантно мету, до якої треба прямувати? Чи закинули віру в добре серце фараона? Чи стали свідомі трагічності шляху, що — одиноко — до тої мети провадив? Чи зрозуміли, що світ не є світом іділії, „лебедіння і плачу", лише споконвічної боротьби за існування? Чи видаючи свої універсали і воюючи з Росією — давали вихід своєму горячому бажанню свідомо кермували подіями, чи просто давали себе, нераз проти волі, їм нести, не змінюючи своєї давньої психіки? Чи кристалізували нову політичну думку, що вже кільчилася під впливом подій в масах, чи навпаки, пленталися в хвості за нею? Чи роздмухували вогонь в серцях, чи гасили його? Инакше: чи тодішня еліта була еліта типу Мусія і Арона, чи типу — Авірона і Датана?

Я тверджу, що — назагал — була се „еліта" типу Датана і Авірона. Тверджу, що сей тип не вимер ще досі і що одно з головних завдань сучасности — той тип знищити серед нас. Тверджу, що злочинцем є той, хто думає, що не знищивши в душі авіронове насіння, можна увійти в землю обітовану. Ось для чого потрібна критика.

Демаскуючи Любченка, ми не „понижуємо традиції великого 1917-го", так само як поляки не понижують традицій славних для них 1832 і 1863 років, критикуючи їх деяких провідників.

Не маю заміру переходити хронологічно подій 1917 р. ні давати фотографії їх, ні їх діячів. Мені ходить про психіку

⁸⁾ *Тризуб* 18 IV 1937.

тих діячів. А часом одна риска в чийсь портреті, один жест або висказ — дадуть кращу уяву про психіку якоїсь особи, аніж її суха, хоч і детальна біографія або найточніша знимка сумлінного фотографа.

В 1917 здійснилася приповідь Шевченка: про бурю, яка надійде, яка „розторощить трон, подре порфіру й розтопче вашого куміра в смердючий гній“. Буря прийшла і росторощила і розтоптала куміра, але — в життю, не в серцях соціалістичної „еліти“. Шез царат, але Росія лишилася її куміром. Підчас коли все довкола валилося і падало, українська соціалъдемократія „рахуючись з домаганнями життя“ і висувуючи гасло автономії, заявляє, що рівночасно — „думає можливим взяти на себе право pozwoliти товаришам по партії піддержувати (ширший від автономії — Д. Д.) принцип федеративної будови російської демократичної республіки“⁹⁾. Правда як достроений отсей легесенький-тихесенький канцелярський стиль до цілого повітря великого зриву і до завдань кермуючої партії? Партія, що — мов вогнисті поліна — повинна була кидати яскраві, захоплючі і приказуючі гасла, — „думає... можливим... взяти на себе... право... pozwoliти... піддержувати“... Мовляв — як уважаєте, на вашу відповідальність, а ми — еліта — в разі чого умиваємо руки. В одній сій постанові — як в кроплі води — сонце, відбивається психіка тої обережної, нерішеної нінащо, що оглядається на всі боки — партії, якій судилося вести революцію.

Дальше в листі до російського органу *Кіевская Мысль*, писав тоді Винниченко: „самостійність я вважав тоді ідеєю, яка виходила з розпуки, з мрій, з емоцій її прихильників, а не з об'єктивних можливостей і необхідностей, тому для політичної діяльності того часу вона була з ай ва, а тим самим і шкідлива“¹⁰⁾. Чи знали філістри від соціалізму, що найшляхетніші рухи історії, рухи Парнелів, бельгійських патріотів в 1914, флямандців часів Уленшпігля, молодонімців 1813, гарібальдійців і пр. — родилися якраз „з розпуки, з мрій і з емоцій“? Здавалосяб з сеї заяви, що коли наступлять оті „об'єктивні можливості“, тоді треба прийняти і гасло самостійности? Навпаки! Бо дальше в тім листі стоїть: „Тепер, коли в демократично-федеративній республіці Росії розгорнулися перед кожною нацією такі широкі, такі захоплючі перспективи творчости..., ніякої орієнтації крім федеративно-республіканської Росії, серед більш або менш відповідального революційно-демократичного політичного громадянства українського нема і очевидно не може бути“¹¹⁾.

Нема „об'єктивних можливостей“ — самостійність шкідлива, є вони — вона непотрібна! Бо самостійники се були

⁹⁾ Павло Христюк — *Українська революція* т. I стор. 34.

¹⁰⁾ П. Христюк — *op. cit.* II стор. 189-90.

¹¹⁾ там-же.

„схолястики, чисті теоретики“ або „люди занадто хоробливо перейняті національним чувством“ — одним словом півголовки, які стреміли до цілі „смішної, абсурдальної і безглуздої“¹²⁾.

І оборонці „традіцій“ хочуть в нас вмовити, що провідники, які так промовляли, були укритими Вашінгтонами чи де Вале-рами, які аж палилися найскорше осягнути самостійність, лише — стримувалися з огляду на „об'єктивні можливості“ і „темноту мас“? Що могли видобути з себе і вщепити масі патос самостійницької думки? Голова другої соціалістичної партії — „ес-ерів“, М. Грушевський згідно вторував: для нього гасло самостійності було гаслом „гірших елементів“ нашої суспільності, „елементів бандитських, контрреволюційних, реакційних“¹³⁾. Чи люди з такою психікою могли організувати українську революцію, коли в самій її суті вони бачили — контрреволюцію!

В долах розливалася велика повінь, йшла мобілізація поневолених мас, в них кільчилася зухвала думка, а на горі — сиділи Авірони і гукали до неї: — тільки без мрій! Лише без емоцій! Не женіться за абсурдальною і безглуздою „зайвою і шкідливою“ метою самостійності! Не піддавайтеся хоробливому національному чувству... Чекайте на „об'єктивні можливості“! І нам ще радять: не оцінюйте 1917-ий „на підставі партійних паперів“. Алеж слова в тих „паперах“ надавали тон стихії, вказували їй напрям, були словами і гаслами відповідальних керманів революції! З них промовляла їх душа! Сі слова були поважним — на правду контрреволюційним — чинником тих часів. На якійже іншій підставі маємо оцінювати тих „провідників“?

Який хаос панує в головах наших противників, видно хочби з того, що вони безнастанно збиваються з такту: раз обурюються на нас за „нищення традицій“ та очернювання „великих діячів“ революції, раз — самі тим очернюванням займаються... Ті самі, які в однім числі свого „неперіодичного альманаху“ відсуджували нас від українства за критику Грушевського, в слідуєчій числі — самі нападають на Грушевського. Нападаючи на нас в однім числі за нищення традицій XIX віку, в другім стверджують, що „живемо під знаком реакції до найблизшого свого минулого, але під знаком повернення до дальших у часі, але ближших нам змістом традицій“ — думка — що до її змісту — живцем відписана з *Вістника*... Чому наші противники не накидаються на сих „крикоманів“? Коли вони стверджують як і ми, що ес-ерівська політика М. Грушевського — „на об'єктивного обсерватора робила гнітюче вражіння якогось політичного канкану, на який пустилася поважна та розважлива людина“¹⁴⁾. Або коли заки-

¹²⁾ В. Винниченко — *Відродження нації* I стор. 42-3.

¹³⁾ *Борітєся-Поборєте* Відень 1920 ч. I.

¹⁴⁾ О. Лотоцький — *Сторінки з минулого* т. ч. III стор. 353.

дають сивобородому голові Центр. Ради — „дрібне політиканство“ і „політичний кар'єризм“¹⁵⁾.

Чому не обрушуються на інших „критикоманів“, коли вони в тім самім числі часописі де бороняться „діячів“ 1917 як велитнів думки і чину, стверджують, що „тодішнє українство ще не доросло не тільки до розуміння потреби власної державности, але й самої її ідеї“¹⁶⁾.

Наївні оборонці авіронових традицій нічого не вдіють. Здоровий погляд на душевно скалічене наше народництво — мимо їх спротиву — просякає в наше покоління, яке з жалем і з здивуванням глядить на марксівських талмудистів, що мусіли продовжувати нескінчене діло Мазепи.

З психіки тих талмудистів льогічно випливала і їх політика.

Слова І-го універсалу — „нас приневолили, щоби ми самі творили нашу долю“ — символічні і трагічні. Бо так само пізніше провідників революції життя і обставини „приневолювали“ виступати проти „братнього народу“ російського, вести війну з ним — проти їх власної волі, не з їх власної охоти, не з їх свободного почину.

В літі 1917 нарада партії укр. „ес-ерів“ постановляє, що партія „бачить в створенні сталої української армії... небезпеку для визвольних змагань всесвітньої демократії“ — себто, що полк імені Дорошенка чи Хмельницького є поважною загрозою французькій чи еспанській демократії! І тому „ес-ери“ тих полків не хотіли. Але — „рахуючись з фактом існування українського війська, УПСР вважає“... потрібним організувати се військо, але партійне, ес-ерівське, вільне від шовінізму. Отже люди, які уважали армію за щось небажане, за „небезпеку“ для своїх святих принципів, — взялися за її організацію... Можна собі уявити, з яким захопленням вони се робили! Можна собі уявити, як скріплювала ту армію ес-ерівська боротьба з шовінізмом в тій армії! Як викорінювання „шовінізму“, ворожости до російського „трудового народу“, який з Муравьовим вдерся на Україну, помогало в боротьбі з ним! Не треба додавати, що в супереч пізнішим перекирчуванням фактів, яких допускалися партійні патріоти, УПСР, так само як і соціаль-демократія — не виступали з вибухом революції з ніякою самостійністю, лише з федерацією. Сю федерацію ухвалила партійна конференція в квітні 1917 р.¹⁷⁾, їїж партія тримається властиво і досі (Ліга Народів Сходу Європи). Бо — бачите — революція ще не досягла свого вершка, а маса була темна і неосвічена, що і розуміти великі задуми соціалістичних провідників, а тому „соціалісти-революціонери мусіли стримува-

¹⁵⁾ *Українська Трибуна* Варшава 16 X 1921 ч. 137, орган, до якого дуже близько стояв пок. С. Петлюра.

¹⁶⁾ *Новий Час* 5 IV б.р.

¹⁷⁾ *Революция и национальный вопрос* т. III стор. 137, 160-61.

тися (хоч як хотіли їх виявити! — Д. Д.) зі своїми самостійницькими симпатіями до часу більшого розгорнення національних сил¹⁸⁾. Того розгорнення, яке вони — як прояви „шовінізму“ всіма способами гальмували.

Серед таких настроїв на „верхівці“, яка знехтувала настроями численних селянських і військових зїздів, не дивно, що 2-м універсалом Центральна Рада ще раз підкреслила свою волю „не відділяти України від Росії“ і „рішучо відкинула спроби самочинного здійснення автономії України до всеросійських установчих зборів“¹⁹⁾.

О, вони, хотіли відділятися! Лише що — пишуть вони року Божого 1937 — „обставини були дужчі за них“, їм перешкаджала „українська темна несвідома маса, запаморочена... московською та почасти й українською пропагандою „марксівського талмуду“²⁰⁾. А сей марксівський талмуд, ширили серед наших мас, очевидно, фашисти, а в ніякім разі не „ес-ери“, ні „ес-деки“.

І навіть тоді, коли спроба консолідації імперії явно не вдавалася тимчасовому урядові (кн. Львова, потім Керенського), коли Росію шарпали з усіх боків — війна, внутрішні розрухи, фінансова криза, розклад армії, коли „Трішкін кафтан“ розлазився по всіх швах, — і тоді ідея самостійності була страшна для провідників революції. В постанові IV зїзду укр. соц. демократії — у вересні 1917 р. — читаємо, що „немає конечности в політичній відділенні України від Росії, а навпаки, тісний політично економічний зв'язок, що існує поміж обома країнами..., повинен бути збережений“²¹⁾. І навіть в листопаді, по упадку Керенського, коли властиво Московщина була без уряду, коли вступила в період отвертої громадянської війни, і тоді — Винниченко заявляв, що „українська демократія не змагає відірвати Україну від Росії“, а Генеральний Секретаріят повідомляв, що „всі чутки... про сепаратизм, про відділення України від Росії — се тільки контрреволюційна пропаганда“²²⁾.

Що більше, єдинеєділимський патріотизм діячів Центр. Ради не міг остигнути навіть тоді, коли вже фактично ніякого центрально-російського імперського уряду не існувало. Тоді ті діячі старалися — ліпити його наново. Тут наші соціялістичні революціонери показали „конструкторами“ — чужої імперії. І так, український уряд 6 грудня 1917 виступив супроти совнаркому (нового уряду Московщини), і краєвих урядів був. імперії, в ролі некликаного Івана Калита — „сбірателя руських земель“, звиваючи „утворити центральне ро-

¹⁸⁾ Н. Григорієв *Громадський Голос* ч. 17 б. р.

¹⁹⁾ *Революция и нац. вопрос* т. III стор. 166-7.

²⁰⁾ *Гром. Голос* ч. 22 б. р.

²¹⁾ *Революция и нац. вопрос* т. III стор. 182-7.

²²⁾ П. Христюк *ор. сіл.* т. II стор. 19, 50.

сійське правительство". Слушно тоді заявляв В. Винниченко, що „ми більше думаємо про інтереси всієї Росії“, ніж самі москалі. А 4 XII Мала Рада прийняла резолюцію ес-ерівського клубу про те, що треба „допомогти утворенню центрального правительства“, — і так допомогти відбудові розваленої імперії²³⁾. Важнішої журби керівники народу, що „пірвав кайдани“ — в той час не мали...

Своє голосіння і тугу за втраченим єгипетським раєм, за федеративною Росією — заносила наша „еліта“ навіть — „всім, всім, всім,“ — до цілої Європи. Генер. Секретаріат видав відозву до всіх держав, воюючих і нейтральних, в якій повідомляв, що — „УНР амагає до створення федеративної злуки всіх республік, які повстали на обшарі давньої російської імперії“²⁴⁾; що коли Україна і вступає на шлях самостійних міжнародних відносин, то лише до часу, аж не буде привернено сподіваної, вигляданої, довгожданої, невіджалованої памяті, єдиної федеративної Росії. До часу... Мовляв, нас примусили вступити на шлях самостійности навні, як нас „приневолили“ вступити на шлях самостійности внутрі (по I-м універсалі)... Поки не верне „хазяїн“ і правний господар, що забарився.

На тієї сїї заяви, якими білими нитками шитими виглядають „аргументи“, що „ми“ не проголошували самостійности тільки тому, що се булаб політика катастроф, політика війни з Росією, яка згубилаб Україну і пр. Росія фактично вже розпалася, ніякого звязку з Московщиною Україна вже не мала. Отже в сім федеративнім голосінні була не обережність, не страх рвати якийсь звязок, а просто горяче бажання — звязок вже розірваний — навіязати знову. І сі люди потім дивувалися, що Европа не хотіла вірити, що вони дійсно прагнули бути народом вільним і ні від кого незалежним; що „нас не визнавали“! Що Европа була тому винна? На зїзді 2-го інтернаціоналу в Берліні в квітні 1922, „провідники 2-го інтернаціоналу заявляли, що українці самі винні, що їх справа упадає, коли їх визначні діячі, як Грушевський, схилилися до примирення з пануючим на Україні (російським — Д. Д.) режимом“²⁵⁾.

Знову на соціалістичнім конгресі в Гамбурзі, в 1923 р., російські соціально-демократи (меньшевики) просто заявили, що окремої української нації нема, а „їх заява була можливою... тільки завдяки політичній невиразности і дезорієнтації офіційних представників деяких українських партій (ес-ерів М. Грушевського та галицьких ес-деків), які тим або иным способом піддержували експозитуру російської комун. партії на

²³⁾ тамже стор. 54, 83, 94.

²⁴⁾ П. Христюк — *op. cit.* т. II стор. 95.

²⁵⁾ Вільна Сілка (орган ес-ерів) Прага X 1923 стор. 192.

Україні — так зване „українське“ правительство Раковського²⁶⁾.

Соціалісти багато говорили про реакцію і про „чіж в спину революції“. Подібними заявами про бажання відбудувати розбиту Росію, і подібною політикою — вони самі фактично пхали ніж в спину української революції, компромітуючи українську справу за кордоном, не лише в очах буржуазії, але і в очах „братів-соціалістів“. З різних заяв тогочасних державних провідників, видно, що їм просто бракувало змислу для розуміння суті самого поняття держави. Славний учений ес-ер Н. Григорій, наступник ще славнішого ученого ес-ера М. Шаповала, пише: „в той час як російські і жидівські соціалісти...удосконалювали російську державу“, соціалісти українські „намагалися цілком усунути російську державність з своїх земель“. Якжеж вони думали досягти оте „цілковите усунення“ чужої державності? Вони думали — „створити натомість“ або „низку окремих самостійних національних держав“, або — „спілку держав“²⁷⁾. Отже се все одно! Отже „спілка держав“, з спільною армією, столицею, зовнішню політикою і пр. — се на думку ес-ерів — значило „цілком усунути“ російську державу з наших земель... Займаючись самі „удосконалюванням російської держави“, вони переконували, що стреміли до самостійності.

А на засіданні Малої Ради в жовтні 1917 голова Генер. Секретаріату Винниченко заявив, що він є „прихильник суверенності, але — не сепаратизму“, бо „ми“, українські соціал-демократи, „тепер не видвигаємо гасла самостійності“²⁸⁾. Отже, як мозок того державного мужа уявляв собі суверенність, коли вона не була ані самостійністю, ані сепаратизмом? Може як суверенність теперішньої Манджу-Куо? Також момент власновладства, неминучий для поняття власнодержавності і суверенності, був дивоглядом для тих державних мужів. Так міг в 1917 гордо заявляти той самий Винниченко, що „не влади добиваємося ми, а організації народних мас“²⁹⁾.

З такою психікою можна було організувати співочі товариства, союзи філіялістів, есперантистів, але не державу, і не розбурхані маси. Коли в травні 1919 російська навала залляла Україну, в одній місцевості питалися селяни: „де отаман Петлюра? Чому він раніше не пояснив нам, хто такі большевики?“³⁰⁾. Чому не пояснив? „Пояснили“ ес-ери, а тих „поясняялів“, от напр. „ес-ера Григорієва обвинувачували в тому, що він замість поборювати большевиків, своєю роботою в Інформаційнім Бюрі підбурював населення і військо до больше-

²⁶⁾ *Соціалістична Думка* (орган УСДРП) Прага 17 VI 1923.

²⁷⁾ *Громадський Голос* ч. 20 б. р.

²⁸⁾ П. Христюк *ор. сіт.* т. II стор. 19.

²⁹⁾ *Революція и нау.* *вопрос* т. III стор. 127.

³⁰⁾ Іс. Мазепа і П. Феденко — *З історії української революції* Прага 1930 стор. 76.

візму³¹⁾. Той сам Григорій перед повстанням Директорії робив заходи, щоби легалізувати в нашій республіці передову стежу большевицької армії в її наступі на Україну — комуністичну партію³²⁾.

І нас хочуть перекопати, що люди, які уважали незалежників за „гірші елементи“, за „елементи бандитські“ або несповна розуму; люди, які лише „приневолені“ вступали на шлях самостійництва, зітхаючи до повороту на лоно „спільної вітчизни“, готові кожної хвилини ліпити її наново — що ці люди аж рвалися здійснити свою давню мрію — самостійність, лише що кляті некультурні маси і несприятливі обставини їм перешкаждали! Все те булоб варта сміху, колиб не було таке страшне... Колиб не баламутило розворушеної маси, що оберталася в замотеличену отару і поволі, але певно тратила віру в своїх божків.

Нема нічого дивного, що сепаруючись від сих „гірших“ і „бандитських“ елементів, соціалісти дуже хутко впали в обійми большевиків — як всі оті „ліві“ ес-ери, потім ес-ери „центральної течії“, селянська спілка, „боротьбісти“ і „незалежні“ соціаль-демократи — відлами УСДРП і УПСР, що „в контакті з большевиками“ підіймали повстання проти армії Директорії. Нема нічого дивного, що напр. в березні 1919 — підчас рішучих боїв української армії з большевиками, в Кам'янці Подільській, з почину М. Грушевського скликали „трудовий конгрес“, а спеціальний „Комітет охорони республіки“ мав перевести в життя його постанови: спонукати Директорію, не виводити камінецької залоги на фронт, на „злочинну різанину“, припинити військові дії на всіх фронтах, розпочати негайно мирові переговори „з большевицькими правительствами Росії і України“, на основі можливої федерації і безпеки легального існування соціалістичних партій і українського характеру державности. Сей комітет зради оснували три соціалістичні партії, а відповідну відозву підписали: В. Чехівський (від укр. соц.-дем. незалежників), А. Степаненко (від ес-ерів) і Ісак Мазепа (від ес-деків³³⁾).

Суть заходів сього Комітету полягала отже на капітуляції — в найнебезпечніший для республіки момент — перед большевиками; бо колиб комітетовці думали лише про мир, затримуючи владу за Директорією, то нащо було домагатися легалізації діяльності соціалістичних партій і українського характеру державности України? Під Директорією ся діяльність була і так легальна і дозволена, і державність була українська. Сумнівне все було лише під большевицькою Росією.

³¹⁾ Христюк *op. cit.* III ст. 110.

³²⁾ *Вільна Спілка* X 1923 стор. 64.

³³⁾ П. Христюк *op. cit.* т. IV стор. 96-115. В книзі Іс. Мазепи і П. Феденка — *З історії укр. революції* Прага 1930 стор. 10 дуже коротко оповідається про сей комітет зради, а з його учасників називається лише Чехівський.

Отже висувуючи ці вимоги, комітетчики просто думали признати над собою російську владу, домагаючися від неї лише деяких національних концесій. Зрештою вони вже визнавали ту російську владу над Україною, бо готові були переговорювати з „радянським урядом України“; отже — банду пройдисвітів, яку більшовики призначили „радянським урядом“ — пп. Чеховські і Мазепи теж уважали за уряд. Та оказалось, що „ситуація була не цілком ясна і сприятлива“ і „щоб уникнути непотрібного розливу крові“, на засіданню 26 III Комітет рішив розв'язатися, заявивши, що далі його існування „створює двоєвластє, дезорганізує громадянство і армію“ і може „пошкодити визволенню українського народу“. Сей оперетковий комітет, що дав собі таку блискучу самохарактеристику, проіснував лише три чи чотири дні. А хутко по тім — один з його аранжерів — Іс. Мазепа, що хотів миритися з „радянським урядом України“ і припинити „братовбійчу“ і „злочинну“ війну з Московщиною — став міністром в кабінеті Директорії, що ту „злочинну“ війну з Москвою і з „українським радянським урядом“ — провадила.. В праязкїм *Соціал-демократі* (ч. 19 б. р.) Іс. Мазепа гордо заявляв, що „жменька... підняла прапор боротьби за волю України і сей прапор з честю неслася“. Чи все?

Вже по вибуху революції, підчас коли Міхновський клав перші підвалини під майбутнє українське військо, були деякі ес-ери, які радили „перекувати штики на плуги“, як пише в своїх споминах Євтимович (*Військо йде*). Натомість російські революціонери - більшовики ще перед революцією співали:

Всьо, чем їх держатса трони
Дела рабочей руки...
Самі набыом ми патрони,
К ружьям прівінтім штики!

Який відмінний погляд на „штики“. Яка инша психіка.

Певно, наші „князі громадські“, „приневолені“ творили державу, організували армію, і війну з Росією — все се вони робили. Але як? Чи люди з психікою отих ес-ерів або отих опереткових каменецьких замаховців — могли цілою душею віддатися обороні незалежності? Чи — на тлі сеї їх психіки — не стає ясным, чому змарновано перші спроби організації війська — Вільного Козацтва, 1-го укр. корпусу, спроби Міхновського, полуботківців, які зголосилися боронити Центр. Раду і вигнати агентів рос. уряду з Києва, — і яких на спілку з тим урядом Центр. Рада розіснала на чотири вітри? Чи не стане ясным, чому гас запал, а з мільонів лишилися тисячі? Чи могли ті люди з вічно хитливою думкою бути тою підвагою, тим магнетом, тою притягаючою силою, до якої — лише до сили — горнеться маса?

Можна булоб думати, що навчена кривавим досвідом царату, керенщини і більшовізму, — „еліта“, що робила рево-

люцію нарешті приліпиться духово до одної однісінької гадки — незалежності своєї країни; що всяку думку про якийбудь зв'язок з вампіром півночі — відкине з жахом. Але так не сталося. Цілий досвід революції сплив з Пелетівнок, мов з гуся вода. Вже сидючи „на ріках вавилонських“, на вигнанню — оті „самостійники“, соціалістичні і несоціалістичні, дальше голубили свою ідіотичну мрію про „федерацію“. Голова есерів, геніальний соціолог і ще геніальніший політик, М. Шаповал, той, що є джерелом мудрости для галицьких радикалів, що творців нашої стародавньої київської культури називав „хамми і розбійниками“, — цілком инакше ставився до російських хамів і розбійників. На вигнанню він клявся, що „колиб Росія відмовилася від великодержавництва (колиб тигр став травойдом — Д. Д.), вона може стати членом вільної спілки народів Сходу Європи і другого України“. Тоді „Україна лише Росії другові віддасть свою любов“³⁴). Такий старопаненській любовній гістерії віддавалися на еміграції бувші „вожді“ народу... Невже хтось може поважно думати, що ті старі баби від соціалізму могли тревало вести за собою народ? Вказувати революційній стихії її шлях, коли навіть на еміграції не могли без сліз згадувати фараона?

Тої самої думки лишився і другий соціаліст Бочковський, для якого суверенність національна в сучасній Європі перестаріла і який теж тужить за „наддержавною унією“ на сході Європи. І ще хоче нас впевнити, що та „унія“ є „обумовлена“ якимись там географічними чи економічними причинами, а не тугою евнухської душі за ярмом³⁵).

В лютім 1921 в Празі на IV-ій закордонній конференції УПСР, „закордонна делегація“ — М. Грушевський і ин., „визнали уряд Раковського фактичною владою українського народу і рішуче осудили всяку збройну боротьбу з нею“. А „закордонний комітет“ УПСР (з М. Шаповалом) також у тугу вдавався за „всесвітню федерацію“ і за військовим і економічним союзом з Московщиною і навіть конфедерацією з неюж³⁶), бо „в ніякім разі“ не може Україна „вести проти-російської політики“, як писав Шаповал³⁷).

А „Делегація УПСР“ за кордоном у виданій по французьки брошурі, не забула зазначити, що коли соціалісти стали на шлях самостійности, то не тому — крий Боже — щоб того прагнули, а лише тоді аж „всі зусилля завели“, щоб злучитися в одну державу з Росією, та що коли „на разі“ вони підтримують гасло незалежности, то тільки „як перехідний етап до світової федерації“³⁸). Так само „лебедів“ Боч-

³⁴) *Вільна Спілка* X 1923 стор. 115.

³⁵) *Вільна Спілка* X 1923 стор. 131.

³⁶) *тамже* стор. 179, 180, 187.

³⁷) *Die Ukraine* Будапешт 30 IX 1919.

³⁸) *Délégation du parti socialiste-revolutionnaire Ukrainien (partie central)* — *Le parti socialiste-revolutionnaire Ukrainien Prague 1919* p. 13.

ковський: соціалісти і радіби були не видвигати гасла самостійності, так щож робити, коли вже такі обставини були! Сеж „не окраїни відсепарувалися від Росії, але Росія в наслідок большевицького перевороту відпала від них. (А ми самі, мовляв, такого злочину ніколиб не зробили! — Д. Д.). Іншого виходу не було — через сепаратизм вела дорога до майбутньої відбудови та відродження Сходу Європи“, себто Росії...³⁹⁾

Хоч вийшли з Єгипту, але — таки вертаймо до нього!

І нас запевняють, що сі псіхопати, з головою замотеліченою федераціями, надуніями, лігами і союзами, мов де Валера боролися за самостійність; що виссали її з молоком матері і що тільки кляті обставини та недозріла до їх геніяльних ідей маса — не дали їм визволити рідної країни! А оборонці еліябенковських „традицій“ просять соромливо накинути серпанок забуття на сих адораторів фараона і поставити їм пам'ятник у вдячній пам'яті нащадків, як „благородним утопістам“. Про тойжеж Єгипет, в формі „союзу“ з шляхетним (вже не соціалістичним, а хліборобським) народом московським мавив весь час хлібороб-„державник“ В. Липинський...

Вони твердили, що в 1917 не дозріла ще Україна до самостійності; що ідеї наших соціалістів були занадто „націоналістичні“ для „малосвідомих українських мас“⁴⁰⁾. Припустім. Але чомуж вони, коли вже не здійснювали самостійності, то чому бодай не вели пропаганди тої ідеї? Таж пропаганду дорогої ідеї можна і треба вести навіть серед не-свідомої маси, як Євангелію серед поган. Чомуж вели вони пропаганду соціалізму серед — зовсім не-соціалістичних — мас? Тому що в ідею соціалізму вони вірили, в ідею незалежності — ні. Ся остання ідея була їм чужа і незрозуміла. Від неї їх полохлива думка, при кожній нагоді, тікала в бічну вуличку „федерації“, а коли ні — то хіба „приневолювана“ фактами життя і — тою самою „несвідомою“ масою. Ся ідея була їм до того чужа, що самий зміст, сама суть її, самий зміст української революції 1917 — „Україна для українців“, уважали вони навпаки, за контрреволюцію⁴¹⁾. Лякаючися шовіністичного гасла „Україна для українців“, вони дочекалися України для Катаєвичів, Постишевих, Косьорів і Менжинських...

Нема такого непочитального, на якогоб не приходили від часу до часу короткі хвилини просвітку. В одну з таких хвилин мабуть писав *Громад. Голос* (4 IX): „щоб державність остояти, щоб її здобути, зберігти, треба в першій мірі її душевно обстоювати. Діла посліднують самі тоді вже само-

³⁹⁾ *Вільна Спілка* X 1923 стор. 130.

⁴⁰⁾ *Соціалъ Демократ* Прага ч. 19 б. р.

⁴¹⁾ Записка делегації Центр. Ради до тимчасового російського уряду *Революция и национальный вопрос* ч. III стор. 143-9.

певно і без хитань. А так... "Власне! Хитлива душа, непевні діла. „Стихийний зріст українського руху“ приймав чимраз більші розміри. Але очолити його, надати йому пориваючу мету, — Пелетієнки вагалися. Вони цілий час потерпали, щоби той рух „не спрямовано в небажане річище“⁴²⁾ — в річище отвертої революції проти Росії, затримуючи його в царині договорів і переговорів. Навіть Костомарів — обговорюючи иншу тему, стверджував, „які брехливі, безплідні і безцільні є всякі договори, постанови і закони, коли вони складаються наперекір з всемогутною логікою подій і ходом розв'язання історичних завдань“. Тої „логіки подій“, що пишними штучними вогнями розприскувалася перед їх очима, того „історичного завдання“ — зламання потуги російської імперії, — не розуміли малоросійські Кошути...

Перед молебнем при відкриті 3-го військового зїзду в Києві, священник говорив про „синів славних батьків“, що „мов орли злетілися на козацьку раду“, про „благословення св. Лаври“, про „сонце волі української державности“... Що спільного, — панове „оборонці традицій“ — що спільного мали ті слова, які віддавали цілу душу повставшого народу, цілу його дійсну традицію, з тою марксієвсько-соціалістично-федеративно-„братненародною“ галімацією, що була на устах у Винниченка, Грушевського, Бочковського, Григорієва чи Шاپовала? В масах кїлчилася і кріпла нова думка, свідомість великого історичного завдання народу, — і ся думка, в маси як все в маси — хаотична не знайшла свого крісталізаційного осередку, не знайшла магнету, до якогоб тягнулася її воля. Тодішні „князі громадські“ — були поколінням розідженим пістряком народництва, поколінням, яке — за Драгомановим — пишалося своїм рабським тавром, називаючи себе „плебейською нацією“.

Той бурхливий зрив, на Україні в 1917 викликав спочатку жах і респект у самого противника. *Кієвская Мысль* писала в червні 1917 про присягу вояків-членів військового зїзду на Софійським майдані:

Сильно гудів з дзвіниці Софійського Собору дзвін „Рафаїл“ і сквапливо сипав дзвінки і дрібні звуки збір менших дзвонів. Ціла площа, що вже потонула в сутінках вечера, представляла незвичайний вигляд. Десятки тисяч народу заповнили її — від Софійського Собору до Михайлівського монастиря. У самого пам'ятника Хмельницького відслужено панахиду. Український полк гетьмана Богдана, як одна людина, упав на коліна. Стала навколїшки і публіка. В сутінках блищала сталава щетина багнетів над головами вояків...

А потім почулися пристрастні промови.

Промови і заклики — присягнути — не опускає рук, поки не вибореться свободи своїй країні.

— „Присягаємо!“ — повітря затряслася від однодушного оклику, що вирвався з грудей...

⁴²⁾ *Революция и нац. вопрос* т. III стор. 124-5.

Гучно встали на ноги. Почулася в темноті команда, й гучно стало переходити вояцтво. Поллялася пісня:

„І покажем, що ми браття козацького роду...“

На темнім небі засвітилися великі ясні зорі. Виразно відбився темною бронзовою брилою Богдан на коні з піднесеною булавою...

І здавалося, що тисячолітні київські вулиці смутно згадують якийсь давній-давній сон...

Але не розгадали того сну, не зробили його зі смутного ясным — гіпербореїські Датани й Авірони.

(далі буде)

О. В.

Мертвецький Великдень

(від червоної зізди до чорної сотні)

Недавно писала совітська *Правда*: „в Суздалі, на території бувшого Спасо-Єфимівського монастиря поховано славного російського полководця князя Д. М. Пожарського¹⁾... В 1885 йому поставлено там пам'ятника. Роки три тому, невідомо чому, пам'ятник Пожарського знищено“.

Невідомо чому? Но, мабуть тому, що в пролетарській республіці не повинні стояти пам'ятники князям і царям. Тому, що герої імперіялістичної Росії не є героями нової Росії. Тому, що... Таких „тому, що“ можна булоб навести без кінця. Але — не в теперішній стадії „великої російської революції“.

„Духмяна епоха“ (бідний Хвильовий!) — відшуміла. Віддзвеніла романтика. „Зіли сукини сини революцію“ — зіли на приказ „улюбленого вождя народів“. Зачинається „будівництво“, а з ним воскресення мертвих. „Ночной смотр“: „із гроба встайот барабанщик“ — старий довбуш Петра, Катерини і Миколи І-го. І під гуркіт бубна воскресают мерці: князь Пожарський, фельдмаршал Кутузов, якому ставляється пам'ятник на полі Бородини і якого наказують славити майже на рівні з Леніном; встає Петро І, бо він жеж робив „спроби цивілізувати тогочасну Росію“; встає Іван Калита, бо — „великою помилкою є недоцінювати поступове значіння збирання російських земель“; встає великий князь Олександр Невський, що на Чудськім Озері відкинув „від російської границі німецьких лицарів-„прохвостів“. Встають отці пустельники, що сіяли „дурман для народу“, встають Гермогени і Филипи, бо християнство колись теж було „елементом поступу“ і принесло Росії „високу візантійську культуру“; встає „тишайший“ цар Олексій, теж заслужений для пролетарської вітчизни, бо за нього „перейшла Україна під владу Росії“²⁾. Встає „великий істо-

¹⁾ Що в „смутное время“, перед вибором першого Романова врятував незалежність Московщини.

²⁾ Постанови журі, урядової комісії для конкурсу на найкращий підручник історії СССР для серед. школи *Гудок* 22 VIII б. р.

рик" російський, звеличник князів і царів — Ключевський, якого „Курс“, „яскравий вираз великодержавного націоналізму московської буржуазії“, удостоївся за се поновного видання в ССРСР в 25.000 примірників³⁾. А за Ключевським — вже мерехтить тінь незабутнього Іловайського, другого цареславного історика, який затрує душу не одного покоління росиян та „інородців“, тромтадрацькою ідеологією московського імперіялізму. Встають мерці — контрреволюціонери, буржуї, графи, князі — прості, „светлейшіє“, і великі, „царі й попи“ і їх слуги; примари давнини вилізають з усіх закутин кремлівського палацу — і на помах чудодійної палиці Сталіна — громадається довкола старого трону нового деспота.

Genius loci старого Кремля без решти полонив мозок „геніяльного вождя пролетаріату“, тягнучи на старі шляхи...

А до порожніх трун — складаються трупи нових мерців: старих большевиків-ленінців, героїв громадянської війни, мрійників-інтернаціоналістів. Спускається тяжке віко над ними і над давніми революційними божками, яким задекретовано спати непробудним сном: над Стенькою Разіном, над Ємелькою Пугачовом, недавніми героями „рабочекрестянської революції“; і над стрільцями Петра, бо їх „реакційні рухи“ були направлені проти царату; над учасниками великих „неорганізованих визвольних рухів несвідомих селян“...

Революція вступила на нові тори. Регабілітується царська історія („сабіраніє земель“); регабілітується царський імперіялізм, („цівілізаційна місія“ Петра на Україні). Регабілітується царський націоналізм — під маскою „правдивого інтернаціоналізму“, основаного на „гордості за свій народ“. Регабілітується шовінізм російський і ксенофобія — тепер „священна ненависть до ворогів і палка любов до своєї батьківщини“, єдиної і неподільної. Регабілітується, „руський народ“, що, як „советський“, включає в себе всі інші „галузки“ — від молдованина до фіна; який „не корився нічим чужоземним силам і порядкам“, який „рос шібал і ат швирівал ворожі полки і орди“, який „жив всіма задумами передової людскости“, який в усе „вносив своє рідне, органічне: розмах і напор істості“⁴⁾ — народ над народами.

Регабілітується апокаліптичний звір, що показав був свою огидну пащеку в останні роки царату, колишня царська Чорна Сотня небіжчика Столипіна. Підла й цинічна в задумах, галасницька в звичаях, нікчемна в засобах, захланна в забаганках, нахабна в тактиці, самозакохана в ідеології, труслива і зла в душі, туподумна, заздра і облудна. Встає такою, якою вона з'явилася — як відтрутка на революцію 1905 — в поста-
тях Крушеванів, Пуришкевичів, в організаціях „Двухглавого

³⁾ Правда 15 VIII 6. р.

⁴⁾ Промова В. Вишневецького на II міжнар. Зїзді письменників. Известія 20 VII 6. р.

Орла". „Союза русскаво народа" і т. п. Лише „на червоно".

Неначе по довгій п'ятиці, большевики схаменулися, здивувано розглядаються по сплюндрованім льокалі і, зніяковілі, чухають потилицю. „Невідомо чому" — повалено пам'ятник Пожарському... „Невідомо чому" замість Пушкіна, поставили Маяковського. „Невідомо чому" — розторощено трон.. Запоморочення минуло і ось перед нами встає — наспіх змонтоване — марево миколаївської, гоголівської Росії, з її Сквозніками-Дмухановськими, Аракчевими і фельдгегерями, з „благоденствием" усіх язиків, з старим „вірую", що „нам доказиває ясно" — не конечність соціальної революції, а „необхідність самовластїя і прелесті кнута". Марево, здавалосяб, навки виригнute з себе „ноюю Росією". Тепер вертає пес на блювотини свої. „Смутное время" скінчилося. Росія знайшла нову форму правління, за якою тужила — нову чорносотенну конституцію, бо — „російський народ — писав Лермонтов — скорше знесе жорстокість і пиху свого володаря, ніж його слабість... Він згоден служити, але хоче пишатися своїм рабством", своїм тираном.

Та слабість, а не що инше, коштувала трона останньому цареві. Скріпити центральну владу, а не робити пролетарську революцію — гадали большевики з допомогою нових сил, нової ідеї, нового патосу.

Але патос виходя, ідея вивітрила. Не вдалося їй — як якобінцям чи гітлерівцям — надихати собою імперські партікуляризми, спрямувати знову до центру їх відосередкові сили. Поваливши Романових, большевики з жахом побачили, що повалили й їх діло — імперію. Прогнали її старі стовпи, думали її підперти новими. Прогнали нові, і ось, з історичного смітника знову витягають старі. Стинаючи голови учням Леніна, червоний сінедріон рішив завернути назад.

Але рахунок був кепський. Можна було тіранізувати, загодовувати людей і мільйони слати на страту в ім'я — ще в 1917-20 грізного своїм розмахом і ідеологією комунізму. Але мордувати мільйони чи тягти їх за собою, — особливо ж „іногородців", в ім'я князя Пожарського і Кутузова, в ім'я Іловайського, в ім'я остаточно скомпромітованої формули — „православ'є, самодержав'є і (російська) народність"? В ім'я голої „напористости", голих кличів — „расшібать" і „атшвирівать"? — се не могло удалися. Із зіджених молями реквізитів царату, що їх відсвіжує Сталін, не зробити плаща володареві, ні прапорів новій імперії. Се лиш матеріал на халати для блазнів або сорочки для божевільних.

Кожний обсерватор сього „ночного смотра", нічної дефіляди, мусить чути як нещасливий Квітчин Ничипір, що з п'яна попав на мертвецький Великдень у церкві, повній небіжчиків: „оглядається туди: і там мерці, озирається сюди — і тут мерці, куди не гляне — усе мерці, такі що недавно помирили і такі, що ще він тільки їх зазнав". І замість Ста-

ліна, Молотова, Кагановича — стирчать перед очима знані страхопуди — навіть не Кутузових, а героїв чорної сотні — Крушеванів, Савенок, Пуришкевичів, Столипінів. Ціле чесне товариство кричить, рухається, співає і кадить собі взаємно, робить віче, виголошує промови, відправляючи свою чорну мессу, але замість могутньої мельодії — чути лише, як голови мерців „риплять на кістках, наче хвіртка на завісах“.

Мертвецький Великдень кінчиться. Незабаром заспівають треті півні. А тоді — ніщо вже не стримає розпаду євразійського Китаю, що носить напушену назву — ССРСР.

Гнат Вовгур

Про тутешніх

Краківський *Il Kurjer Codzienny* рішуче стає найпопулярнішим серед українців часописом. Нема ніодного прояву нашого громадського життя, якимби не цікавився сей щоденник: шкільництвом, кооперацією, пресою, партіями, церквою, цікавиться заблудшими душами, лемками, хуцулами, Потєбнею, русинами, українцями і — тутешніми.

Ріжні були і є нації на світі. Але ані Льюїс Джордж з ірляндцями, ані небіжчик Франц Йосип з хорватами, ані віце-король Індії з ріжними факірами — не мали стільки клопоту, що *Кур'єр* з тутешніми. Є се племя, що споконвіку осіло по річках Припяти, Стиру й Горині, але за тисячу літ не встигло самоозначитися, так зрештою як і споріднені йому племена волиняків, хуцулів і лемків. В тім не булоб ще нічого лихого — ліпше пізно як ніколи, а живемо ж у віці самовизначення народів, проклямованого небіжчиком президентом Вільсоном. Лихо в чім иншим. В тім, що — всупереч конституції — (як твердить *Кур'єр*), яка гварантує право самоозначення, українці на гвалт реклямують для себе тих тутешніх. Силомиць їх українізують.

Властиво, нема чого вже так дуже дивуватися. Конституція, конституція, але й вона не можеж всього передбачити. Добре, нехай собі будуть тутешні. Але чи така національна приналежність горинян і стирян обіймає територію чи населення? Чи напр. тутешній, що переселився під Дубно, має вже право називатися волиняком чи мусить залишитися тутешнім? Або — скажім, лучанин, що перенісся до Пінська — стає чи не стає тутешнім? Так само що до подружжя і потомства. Чи тутешня, що спроводила собі за чоловіка напр. лемка, — тратить свою національність чи лишається тутешнею? А їх діти? Чи йдуть за батьком, чи за матерю чи за територією? От з сих неясностей, я думаю, і користають українці. Для боротьби з їх захланністю *Кур'єр* — разом з славновісним автором Гертихом — винайшов один, але певний спосіб. Він рішив, що спараліжувати захланність українців, можна лише

усунувши се рухливе і безлічне плем'я від всяких впливів на автохтонів-тутешніх (до яких зрештою зачисляє лемків і бойків так само, як і властиво — тутешніх — горинян); треба, щоби не сміли українці накидати автохтонам своєї національності: ані в шкільництві, ані в церкві, ані в кооперації, ані в пресі; треба щоби в тих ділянках суспільного життя було їх якнайменше; та й абетку українську треба змінити — де є написано, що якраз її прагнуть мати напр. полішуки чи подоляки? А головне — раз на все скінчити з дикими претензіями українців давати всім отим племенам — свою — ще до того видуману назву.

Безнастанна пропаганда сього чудесного ліку на шпальтах *Кур'єра* випровадала з рівноваги українців.

Але я гадаю, що ані *Кур'єр* не має чого багато обіцяти собі з свого чудесного ліку, ані українці не мають чого журитися. Навело мене на сю думку старе латинське прислів'я про історію, велику вчительку життя.

Пригадалися мені інші *Кур'єри*. Пригадалася їх пропаганда і — що з неї вийшло.

Як відомо на території, що тепер зветься УССР — себто українська совіська соціалістична республіка, де тепер рей водять Бондаренки, денщики Шельменки, Фішери, Кагановичі і ин. — про українців перед війною ледві було чути. Населення тої країни — в супереч асиміляторським зусиллям нечисленних гуртків українофілів — також розбивалося на ряд племен: малоросів, югоросів, хохлів, дядків, руських, мазеп і т. п. Але ось українці заворушилися і зачали виключно для своєї „національності“ — реклямувати оті племена. Тоді то власне різні часописи російські, як *Русская Рьч*, *Кієвлянин*, *Московскій Вѣдомости* і пр. — постановили покласти край тим зазіханням. А в тій цілі пропонували: на учителів призначати виключно росіян, по школах вчити, що ніякої української мови нема, лиш є діалект російської мови*). Пропонували припинити всі часописи, що пропагували культурну окремішність якоїсь української нації; а деякі радили не дуже панькатися й з т. зв. українською кооперацією, бо українофіли „мали на увазі взяти (тутешнє, хохлацьке) селянство в свої руки шляхом організації дрібного кредиту“. *Кієвлянин* жадав замкнення „всєвазможних „книгарень“ і різних „невінних“ обществ, даже утверждѣнных в установленном порядкѣ“. *Русская Рьч* — перестерігала українців, щоб „перестали іграти с агньом“, і радила „пазакривать всякія „ковбасні“, „книгарні“, „крамниці“ і асталъную чєлуху і не „гавкать“ на русскіх деятєлєй“.

На їх точку погляду став і сам Столипін, який — як і стало на великого державного мужа, — признаючи хахлів, ма-

*) Дані беру з цікавого зіставлення в книзі проф. О. Лотоцького — *Сторінки минулого* Праці Укр. Наук. Інституту.

лоросів і югоросів за окремі галузки одного російського народу, українців, натомість, в обіжнику від 20 І 1910 визнав за „інородців“ (чим деяких з них немало засмутив), а їх культурно-просвітні товариства — рішив замкнути, „незавісімо ат преследуемых імі целей“, хочби в них лише в дурня грали. Бо поблажливість в данім випадку — „протіворечілаби всім начінаніям, которія правітельство праводіт па атнашенію к бившей Україні“.

Але невжеж таки українцям ніяких прав та преса не признавала? Чому ні, *Московскія Ведамасті* писали; „нікто не мешаєт малоросам іграть на бандуре, плясать гопака, єсть пампушкі і галушкі, но саздават ь із етаво какой то національ-ний язик і культуру“ — до сього вже зась!

Ну і щож? Ну і нічого. Нічого з старань тої преси не вийшло. Думали *Києвланини*, що українці просто наставилися — як та баба Палажка — „скоропостижно вмерти“. А тимчасом, не минуло й десять літ, а з столипинівської „бувшої України“, стала Україна теперішня, столипинівська Росія натомість — стала бувшою Росією, а всі оті хохли і малороси — стали українцями, з своїми часописами, товариствами і мовою. Такими українцями, що їх і совіти переробити не втнули, хоч і обтинали їм голови на право й на ліво.

Така мала сторінка історії. Тому — не треба собі близько брати до серця плянів і проєктів *Курієра*. Ані йому вони не допоможуть, ані українцям так дуже не пошкодять. Бо мабуть то така нація, що її і в ступі не влучиш..

Г. Р.

Індуські чуда

(з французького)

Як Мекка є святим місцем мусульман, так Бенарес, що лежить 1.500 км. від Бомбею, є святинєю індусів. Се велике місто на лівім березі Гангу, числить 300000 мешканців і гостить рік річно біля міліона прочан. Після браманської теології Ганг є всесильний. Він очищає душу й тіло, лікує недуги, затыає найгидкіші рани та найобридливіші боляки. Бенарес — се „майдан чудес“.

Перед святинями на вулицях та на лівім березі Гангу, всюди безліч калік та хворих. Ані безконечні мандрівки, ані нужда і голод не стримують їх; приходять у святе місто де сподіваються облегшити свої моральні та фізичні болі.

Безсумнівно Бенарес є одно з найкращих міст сходу. Палати, святині та мавзолеї розкинені по лівім боці Гангу,

куди кожного дня до схід сонця тисячі вірних приходять на молитви, виглядають неначе з казки.

Всякий шануючий себе індус обов'язаний відбутися хоч раз в життю прощу до Бенаресу та скупатися в мутних водах Гангу.

По смерті індуси повинні бути спалені на вогнищах з дерева, але найбільшим релігійним щастям є вмерти в Бенаресі і бути спаленим на берегах Гангу і як попіл викиненим у святу ріку. Тут, над берегами Гангу видно численні „bathing ghats“ неначе пляжі, куди сходяться величезними сходами і де прочани йдуть купатися, і недалеко них „burning ghats“ великі вогнища з дерева, де палять трупи.

В самім місті навколо гидота. На вулицях біля святинь та мавзолеїв, навколо святих місць браманів безліч вуждарів та калік, що напів голі не криють під перев'язкою своїх відкритих ран. Досвідчене око лікаря без труду ставить діагнозу: тут проказа або сухоти, там пранці чи пістряк...

Хто подасться яких чотири кілометри в гору ріки повздовж лівого берега, той побачить побожні обмивання вірних, всіх вкупі чоловіків, жінок та дітей, одні з них наполовину одягнені, другі зовсім голі. На поблизьким „Ггати“ палять мерця. На ватрі, більш або менш щедрій, відповідно до майна родичів чи друзів небіжчика кладуть мертве тіло; вздовж берега стоять цілі ряди ватр. Сказавби хто величезна пекарня: тріщать кости, розприскуються черепи, а товщі повільними струмками спливає до ріки... Коли тіло на три чверти згорить, церемонія скінчена, „недоторкані“, індуси найнижчої касті, кидають у ріку недопалені рештки ватри й тіла, і вони пливають собі водою аж у море. Ся картина — одних проймає жахом, в інших просто викликає обридження.

Недалеко вогнищ лежать покорчені трупи, що там чекають, аж живі зберуть вистарчаючу суму грошей на ватру. Днями, а навіть тижнями, вони лежать на шляху в місто або до сусіднього „Ггату“, а ті, що проходять мимо, не звертають на них більше уваги як на здохлих псів.

„Купіль“ не робить кращого вражіння. Біля „Ггату“ порпаються в воді сотки прочан. Ритуальна купіль триває біля години. Поміж зануреними декотрі з вірних поклоняються сонцю, що на них світить, інші відмовляють молитву, яку їм дав за пару грошів священик, ще інші, що не вміють читати повторяють слова молитов поблизького бонзи. Час від часу ковтають з долоней смердючу, гнилу воду, що її не рушивби й пес, а котра несе з собою всіляку гниль, здохлі звірята, нічого й казати про недопалені рештки мертвих тіл. Побожність тих всіх обрядів зворушує та бентежить... І се повторюється сотки літ.

Під солом'яними парасолями священики виставляють та затверджують свідоцтва, що прочаним дійсно був в Бенаресі,

купався у Гангу та що вода таки з Гангу походить. Нераз годі собі уявити декотрі акти „побожности“.

Всякий знає, що в Індії є „святі“ звірята. Браманська теологія вчить, що вони мають таємну владу і що тому їх треба шанувати як божества. Особливо святі є корови та малпи...

Дуже багато коров. Вони живуть або в малих святинях, куди вірні приносять жертви і хоч пальцем доторкаються їхньої рожевої морди, тоді коли вони спокійно румигають, прикрашені стяжками та вінцями з квітів. Але більшість живе свободно по вулицях міст та сіл. Нікому не вільно спиняти їх на їхній дорозі, і тому вони ходять де хочуть. Ходять по хідниках, лягають перед крамницями, а ніто не подумає противитися їхнім забаганкам. Коли приходить таке гарне сіре звіря до краму городника, пекаря або цукорника, перекупневі на гадку не спаде пробувати його віддалити. Він щасливий, що погодував святу тварину і спокійно дивиться, як вона поживає його шпараги, моркву, печиво чи тіста.

Взамін за таку щедрість корова не забуде віддячитися матеріальною пам'яткою зложеною біля порога. Сю масну і димлячу пам'ятку обережно збирають та випікають на повільним огни в спеціальній пекарні на паляницю, а потім за гроші продають проходячим. Вони її тутже з'їдають, переконані, що ся рослинна закуска запевнить їм дочасне і будуче щастя.

Є й гірше. Всяка жінка мусить до двох тижнів по злогах випити пів літри „сечі святої корови“. Сей лік з варварської фармакології має недопустити до породової горячки та запевнити добре здоров'я дитині.

Святі малпи замешкують окремі святини. Се огидливі маготи, гидкі на вид і не кращих звичаїв. Вони ходять та стрибають у кумирні та навколо неї, а побожні вірні щедро їх годують. Сі огидливі звірята лишають свої відходи всюди, але найрадіше в самім будинку, звідки цементованим рівчаком вони відпливають у збірник. Ся теч, смердюча як вода з Гангу випливає малим струмочком з рівчака і я сам бачив як побожні жінки чергою збирали сю гидь в горня чи філіжанку і випивали як найкращий аперітіф. Вонаж бо має очистити душу і запевнити вірним вічне щастя.

Трудно собі уявити, щоби в країні, що рахує себе культурною, люди, які довгі літа провели в Європі, вчилися в паризькій, лондонській чи берлінській університеті, щоби ті всі доктори філософії та медицини, учені природознавці після повороту в свою країну знова так підпадали під вплив своєї віри, як і їхні країни та віддавалися практикам, що збентежилиб африканських людодів. Але се факт. Індуси найвищих каст, магараджі, що рік річно їздять в Європу, займають в найбільших готелях люксові апартаменти, одягаються після останньої моди, їдять в найкращих ресторанах, лікуються у найкращих наших лікарів в купелевих місцевостях, як

лиш повертають у свою країну, їдять коров'ячі „пляшки“, купаються у гидоті Гангу і пють малп'ячі відходи, після приписів віри, якій про те не бракує ні поезії ні мудрости.

А що сказати про „факірів“ та „святих“, жebrучих аскетів, що в контемпляції та умертвленнях шукають святости?

Поруч факірів, що в умертвленню шукають святости, є ще ілюзіоністи або чудотворці.

Чуда факірів не змогли обдурити наукову критику. Вже давні обсерватори підозрівали, що в їхніх вчинках є багато жонглерства. Славновісні ілюзіоністи Донато, Діксон, Пікман та інші взялися повторити їхні штучки без помічі жадної вищої сили. Павлові Гезе вдалося повторити деякі феномени. Він доказав, що при холонокровности та відвазі, всякий може повторити ті будітмо чудеса, і що дива факіризму є звичайно найпростішим жонглюванням.

М. Л.

З пресового фільму

Нова Зоря (17 IX), що уважає православних схізматиками, дальше годує своїх католицьких читачів січкою з російських большевицьких авторів. На сей раз — оповідання совітського письменника Зошенка, в якім м. и. стрічаємо такі — з християнської точки погляду — будуючі моменти, як спільна купіль автора новелі в одній ванні з старухою в якімсь шпиталі і пр. Терпелива публіка — читачі *Нової Зорі!*

Нова Зоря висловлює нераз золоті думки. В ч. 62: „Кождий католик повинен знати, що навіть про свого ближнього, не духовного, а тим менше Епископа, не ялося говорити зле, хоч ближній на те навіть заслуговувавби. Тим більше про Епископа“... Поручаємо сі золоті слова, як мотто до кожної полемічної статті *Нової Зорі*.

Свобода (ч. 34) кінчить статтю (З. Пеленського-юніора): „Щойно ся українська політична група чи партія стане гегемоном і єдиним паном цілости нашого життя, яка матиме в своїх рядах сих наших найкращих організаторів, найкращих робітників, найбільш жертвенних і працюючих людей, — і буде мати як найменше крикливих але здебільша бездонно дурних „ідеологів“. Но, тоді мабуть ніодна партія, що її яко „ідеолог“ репрезентувавби автор статті в *Свободі* — не малаби виглядів стати „гегемоном“ нашого життя.

Українські Вісти (23 IX) в статті „Звідки се береться?“, навівши довшу цитату з одного тижневика, „який реклямує *Вістник*“ — натякають своїм читачам, що за думки того тижневика відповідає *Вістник*... З цитати, правда, неясно, хто кого реклямує — чи той тижневик *Вістник*, чи навпаки. Але на сім місці мусимо нап'ятувати „полемічну“ методу панів з фронту „народної“ єдности. Ото „реклямує“ — се просто звичайна собі вигадка *Укр. Вістей*, бо виміна оголошеннями — не є ніяка „рекляма“. *Вістник* вимінюється оголошеннями і з *Жіночою Долею*, і з *Нашою Хатою*, і з *Новим Часом*, і *Нашим Прапором*, і *Кожарем*. Але про журналіста, який всяку думку, одного з тих органів.

преси, — імпутовавби *Вістникові*, треба булоб сказати, що такий журналіст не сповна розуму. З деякими, тим способом „рекламованими“ у *Вістнику* часописями — *Вістник* не раз навіть полемізував. Отже нащо та глупа вихватка *Укр. Вістей*? Чи їм мало було тої компромітації (в квітні б. р.), коли вони мусіли виправдуватися „возьним“ з приводу такої самої не-сумлінної напасти на редактора *Вістника*?

В кождім разі, *Вістник* не „рекламує“ різних Ерліхгофів, Фішів чи Цісерів, від яких („свій до свого“) аж роїться в *Укр. Вістях*.

Громадський Голос (ч. 35) на гвалт вибілює совітську Росію, доводячи, що вона „взагалі не хотіла ані пальцем кивнути для допомоги мадридському урядові... Се просто не представляло для Москви ніякого реального інтересу“. Сталіна змусили зацікавитися Мадридом — чужо-земні комуністи. А зрештою „Совіти в Еспанії великої ролі не грають, і не гратимуть“... Совітські кораблі везуть в Еспанію зброю і збіжжа, виберте в нашого селянина, посилають Антонових і Розенбергів, щоб ті організували в Еспанії червону армію і Чека, — але для *Гром. Голосу* се все видумка „реакційної преси“... Чи не залишивби нарешті *Гром. Голос* невдячне завдання вибілювати совіти — самим совітам? Чи лицює займатися сим всеж таки українській часописі?

Chwila (ч. 303) журиться байдужністю світа: напала Японія на Манджурію, потім на північний Китай, напала Італія на Абіссинію, „збройною стопою вступили Італія та Німеччина до Еспанії“, і — „нікто не протестує“. Чому не протестує? *Chwila* і близькі їй круги протестують, але не протестували вони: коли напала Росія на Україну, на Грузію, на Монголію, на національну Еспанію. Трудно, світ поділився, а тому й одні протестують проти одного, другі — проти другого.

З приводу смерти був. президента Чехії проф. Масарика, цитує *Je Suis Partout* таке речення з книжки покійного *Воскресення одної держави* (написано підчас війни): „Нераз з тривогою питався я себе, чи війна треватиме так довго, як я сподівався... В разі скорої перемоги союзників, ми, боюся, вийдемо з порожніми руками. Нато-місць довша війна дасть нам більше часу для нашої пропаганди“. Цікаво, колиб подібну гадку висловив Мусоліні чи Гітлер, як поставилисяб до неї панове Бочковські, *Громадський Голос*, *Трудова Україна* і прочі?

Своєю кампанією проти фінансової господарки кабінету Ван-Зелянда, Дегрель дуже захитав становищем сього кабінету. З сього приводу бідається *Chwila* (17 IX), чому Ван-Зелянд не зробив „відважних посушень проти фашистів“, чому „не здобувся на енергійні кроки проти гітлерівської діяльності рексістів“ і чому „толерує мілітарну організацію Дегреля“. Діяльність партії Дегреля відбувається в рамках бельгійської конституції. Називати його діяльність гітлерівською, се звичайна денунціяція, а згадка про „мілітарну організацію“ Дегреля — теж вигадка. Все те потрібне „демократичній“ *Хвилі*, щоби, нарушуючи за-сади демократії, довести, що треба задусити легальну діяльність немилої партії... І се все лише тому, що Дегрель здема-кував кількох фінансових махерів — разом з жидами Барматом і Людвіком Франком... В сотий раз підтверджується правило, що панове де-мократи є демократи лише відносно себе, а не відносно противників.

Другий демократ Кабалеро — в розмові з кореспондентом *Matin* заявив, що великі демократичні держави повинні силою, себто війною, змусити Італію і Німеччину, не втручатися до еспанських справ (по-зволивши нзтомісць втручатися до них Росії). Колиж держави не схо-чуть воювати за справу Кабалеро, то сей останній — за вказівками Димітрова — грозить, що змобілізує проти них їхжеж пролетаріят, а той вже змусить європейські кабінети прийти на поміч червоній

Еспанії і її протекторці Москві... Отже: або війна поміж державами, або горожанська війна, така ділема Кабалера — того самого, якого наші радикали і соціалісти уважають гуманітаристом, паціфістом і добродієм „трудящого народу“...

Бібліографія

Др Євген Грицак — *Перемишль тому сто літ* Перемишль 1936 стор. 32 16⁰ Відбитка з Українського Бескиду 1936 чч. 22-26.

Др Е. Грицак написав в останньому часі кілька розвідок про давніші часи в Перемишлі. В нас майже облобом стоять чи не всі наші місцеві скарби давнини і щолиш в останніх роках зачинається праця над дослідями поодиноких частин краю. Маю на думці наші провінційно-нальні музеї та ту працю, що її вони започаткували. Праця Д-ра Е. Грицака описує як виглядала тоді перемиська княжа столиця, а для цікавості подає порівняння з нинішнім днем; мале культурний, освітний та господарський стан не тільки самого Перемишля, але й перемиської єпархії. За сто літ бачимо великий розвиток на полі шкільництва та культурних і господарських установ: в 1837 р. були в нас на тих ділянках тільки перші спроби.

Автор подає цікаву статистику церков і парохій в перемиській єпархії і тут бачимо дивне явище. Від 1910-1934 є о 69 церков більше в сій єпархії. Автор не вияснює, що се за церкви: чи зовсім нові будівлі в місцевостях, де раніше не було церков, або де були в меншій кількості, бо ніяк не хочеться вірити, щоб за 24 роки серед воєнного лихоліття прибуло в сій єпархії таке поважне число нових релігійних установ. Протівно, знаємо багато випадків, де валяться старі церкви і немає за що їх відбудувати.

Ще дивніші для нас дальші числа статистики за 1934-36: за сей час зникло в перемиській єпархії поважне число, бо аж 230 церков! Де вони ділися? Мабуть автор не узгяднив того факту, що з днем 11 XII 1934 відлучено від перемиської єпархії на 10 літ дев'ять деканатів і утворено з них т. зв. апостольську адміністрацію — і там якраз опинилися ці церкви. Те саме відноситься і до статистики парохій, бо від 1934-36 зменшилося їх число, на думку автора, на 120, а в апостольській адміністрації є саме 121 парохій — так подає *Шематизм* гр. кат. духовенства перемиської єпархії на 1937 рік.

Цікаві слова автора про національну свідомість нашої провідної, себто духовної, верстви в Перемишлі тому сто літ. На зовні не було ніякої національної свідомості. Та все таки наші духовники тоді дуже високо цінили історичну традицію, збираючи скупі навіть і непевні під історичним оглядом вістки, що виказували давність наших церков і зв'язок їх з українськими князями.

Л. Гранича

Атлас України й сусідніх країв — *Atlas of Ukraine and Adjoining Countries* — під загальною редакцією д-ра Володимира Кубійовича, доцента Ягйлонського Університету — Львів 1937 — Український Видавничий Інститут у Львові — 4⁰ XLVIII+(I) стор.+66 карт (таблиць).

Д-р Володимир Кубійович довершив монументального для української науки діла: зредагував і переважно опрацював великий атлас етнічно української території, що містить у собі 143 мапи й около 100 діаграмів на 66 таблицях. Технічне опрацювання карт перевів картограф Микола Кулицький, що є водночас співавтором деяких карт. Деякі карти опрацювали інші дослідники-спеціалісти різних ділянок: геолог д-р Ю. Полянський, агроном проф. В. Чередів, кліматолог м-р І. Тесля, фльорист проф. М. Мельник, дослідник фавни м-р Е. Жасський, лінгвіст проф. д-р І. Зілинський, лісознавець проф. інж. Б. Іваницький, дослідник корисних копалин і чж. С. Пастернак, дослідник енергетики й промисловости проф. інж. В. Іванис, еко-

номіст проф. В. Садовський, історики д-р Р. Зубик і проф. д-р І. Крип'якевич, бібліограф В. Дорошенко, статистик Л. Лукасевич, географ статистик д-р І. Федів та агроном інж. д-р Е. Храпливий.

У вступних поясненнях подає д-р Кубійович політичний і природний розподіл української етнографічної території; потім кожний автор докладно пояснює свої карти й діаграми та подає джерела, на основі яких вони виготовлені. Матеріал атласу поділений на відділи: I — природа; II — людність; III — сільське господарство; IV — інші економічні ділянки; V — історія; VI — сучасний український економічний й культурно-освітній стан у польській державі.

Карті: фізична (Кулицького), геологічна (Полянського), ґрунтів (Чередієва), підсоння (Теслі), рістні (Мельника) й звірні (Жарського) оперті на висновках найновіших дослідів. Богато труднощів мав д-р Кубійович при спорядженню демографічних карт; треба було опрацьовувати неоднотипні й порозпорошені статистичні матеріали не тільки з СРСР, Польщі, Румунії й Чехії, але також з Угорщини, якої частина представлена на карті. Саме ці статистичні матеріали отих держав з різних років і різних адміністративних одиниць, та опрацьовані різними методами д-р Кубійович провів і звів до одного часу й змісту.

З зіставлення карт густоти населення, національностей, відсотків і густоти української людності та відносних надвишок і недоборів останньої бачимо наглядно, де є найменше чужонаціональної людності, на Придніпрянщині є се менш-більш та територія, на якій російський Тимчасовий Уряд признав владу Центральної Ради; в Галичині тримаємося міцніше басейну Дністра, на зах. Волині верхньої Горині (Погорина). Знову ж карта віку людності стверджує дуже малий відсоток молодого покоління в Галичині.

Українська колонізація на південно-східних окраїнах української національної території, від Кубані в напрямі Каспійського моря, відділяє від росіян кавказькі народи. На окремій карті, що представляє відсоток українських поселенців в СРСР поза суцільною українською національною територією, бачимо, що ланка українських колоній в далеко-східному напрямі починається такі недалеко північно-східних окраїн України; середню течву ріки Хоперу, що на малому просторі творить межу української національної території на північному сході, охоплюють уже громади українських колоній: в області середньої течви ріки Медведиці, над Волгою; далі тягнеться ланка на Уральськ і Оренбург. А далі на схід українські колонії охоплюють область верхнього Тобола, Ішима, Іртиша і Оби.

Область українських колоній від р. Уралу до р. Іртиша й верхньої Оби та між озером Балкашом, верхньою течвою Сир-Дарії і Китаєм дістала українську назву „Сірий Клин“¹⁾. Сей Сірий Клин відділює від північної Росії тюркські народи, що займають простір від берегів ріки Уралу й Каспійського моря по північно-західні кордони Китаю.

Посуваючись від Сірого Клину в далеко-східному напрямі стрічаємо острови українських колоній в області верхнього Єнісея. Ці колонії се початки сухопутного українського мосту між Сірим Клином і Зеленим Клином на Далекому Сході. Окремі мапки ілюструють українські колонії в Північній Америці, Югославії та в Бразилії і Аргентині.

Карта українських говорів проф. Зілинського є підставою для можновнавчих дослідів.

На картах природного руху людності виказує д-р Кубійович малий відсоток народин у Галичині, а водночас у значній її частині велику смертність, при тому дітей; у висліді Галичина з сумежними околицями Холмщини, Буковини, Поділля (зазбручанського) й зах. Волині,

¹⁾ Спершу „Сірим Клином“ називалася тільки територія між оз. Балкашом, верхньою течвою Сир-Дарії і Китаєм (Семиріченська і Сир-Дарійська області).

як також на Придніпрянщині околиці Києва, Чернигова, Ніжина, Конотопу, Сумів і Охтирки, вказують у порівнянні з іншими сусідніми землями малий природний приріст населення. Проте київській окрузі негрозиє вилюднення, як бачимо з карти мандрівок на Придніпрянщині, Донщині й Кубанщині з Півкавказзям; такі округи як київська, харківська, одеська, криворізька, бахмутська, юзівська, луганська, кам'янська, ростівська, катеринодарська, армавірська, п'ятигірська, ба навіть кримська вказують велику іміграцію української людності, підчас коли у винницькій і дніпропетровській (катеринославській) іміграція покривається з еміграцією, а в кам'янській, житомирській, чернігівській, полтавській і запорізькій переважає еміграція. На загальних картах іміграції й еміграції на українських землях у СРСР відомий біляс і під оглядом іміграції і еміграції вказують головню західні прикордонні смуги.

На карті еміграції з Вел. України до Азії вказує д-р Кубійович, що українці проявляють між загалом населення найбільшу участь в іміграції.

На окремих картах ілюструє д-р Кубійович зміни в стані людності в часі 1897—1926, міську людність у 1897 р., зміни в стані урбанізації 1897—1932, та зміни в стані людності міст у 1897—1932 та 1927—32 рр. До всіх карт, що ілюструють рух людності, подані пояснення в діаграмах.

Крім демографічних опрацював д-р Кубійович також карти й діаграми, що представляють сільське господарство. На карті розміщення культур представляє він відсотки рілі, лісів і невжитків, а на окремій карті відсоток рілі в порівнянні з усією площею. 4 карти представляють розподіл засівної площі (під управу збіжжа, для технічних, кормових, для харчевих незбіжжових культур). Окремі карти ілюструють управу пшениці, жита, ячменю, вівса, кукурудзи, гречки, проса та картоплі. З технічних рослин представлено на окремих картах, де і в яких розмірах використовується засівну площу під управу цукрового буряка, лону, конопель, бавовни та соняшнику; в діаграмах порівняно український збір цих технічних рослин з світовим. Окремі карти ілюструють плекання домашніх тварин. Спільно з інж. Б. Іваницьким опрацював д-р Кубійович карту й діаграми заліснення.

Карту з визначенням копалин каоліну, фосфоритів, кам'яної соли, потасових солей, руд, заліза, мангану, оливоно-цинкових руд, живого срібла, міді, золота, срібла, опалю, антрациту, кам'яного й бурого вугілля, нафти, земного воску, графіту й алюміту злавив інж. С. Пастернак. Карті енергетики й різних галузей промисловости — паливної, рудної й хемічної, металургійної, машино- й транспорто-будівельної, металообробної й електротехнічної харчевої й тютюневої і будівельних матеріалів, керамічної, деревообробної, паперової, текстильної, шкіряної, соляної й потасово-соляної — опрацював інж. В. Іванис.

Заняття людности, а саме відсоток хліборобів і промисловців та гірників серед усього населення опрацював д-р Кубійович. Карті розміщення промислових робітників та їх розподілу за галузями праці — він спільно з проф. В. Садовським. На окремій карті представив Кубійович розміщення промислових робітників в УСРР. Подане в діаграмах число останних за 1929—35 рр. доповнює подекуди карту заняття людности, що є відносно території під совітською владою опрацьована ще на основі матеріалів з перепису людности в 1926 р.

Відділ економічних карт замикають опрацьовані редактором атласу 4 карти комунікації, карти надвишок і недоборів збіжжових продуктів у 1913 і 1927/8 рр., тваринних продуктів у 1913 р. та лісових продуктів у 1927/8 рр. Окремі карти ілюструють експорт хлібних продуктів, вугілля, цукру, залізної руди, чавуну, заліза й сталі з УСРР та Північного Кавказу в 1927/8 рр. Діаграмами з'являє д-р Кубійович гірництво, промисл і зовнішню торгівлю українських земель з ріжними державами.

Дві карти (на українській мові і на англійській) теперішнього адміністративного поділу розглядуваних земель, зладжені спільно Кубійовичем і Кулицьким, започатковують цикл історичних карт. Опра-

цьовані д-ром Р. Зубиком карти тих земель за княжих часів (XI—XIII в.) вповні вистарчалиби, тільки треба було подати границі Галицько-Волинської Держави в XIII ст., які не покривалися зовсім з границями давніших окремих галицьких і волинських князівств. Можна мати застереження щодо сміливого визначення автором границі Київської Держави (від пол. X до пол. XI вв.) на литовському відтинку; дані в I і II тт. *Історії України-Руси* та мапки пок. прсф М. Грушевського, на основі яких автор мав опрацювати свою карту, не говорять нічого про те, щоби територія нинішньої Виленщини належала до старої Києво-руської держави. Добре опрацьовані карти Зубика, що ілюструють політичний стан українських земель в XVI—XVIII ст.; проте стрічаємо такий дивогляд: на мапках про політичний стан тих земель в XVII в. московську державу названо Росією, якою то назвою почалася зватися ся держава шойно від часів Петра I.

До опрацьованої проф. І. Крип'якевичем карти, що відноситься до 1914—23 рр. мусимо висловити одну прикру заввагу: лінія фронтів українських армій в червні 1919 р., подана на сій карті, не відповідає дійсності ні на однім з тодішніх фронтів. Подання справжньої лінії українських фронтів у тому часі не представляє ніяких труднощів; адже фронтову лінію, яку досягнула УГА в часі червневої офензиви ген. Грекова подав О. Думін в „УЗЕ“ (III ст. 714) та своєму *Нарисі історії українсько-польської війни 1918—19* (Л. 1933 стор. 163); зновуж ген. М. Капустянський в додатку до свого нарису *Під українських армій на Київ—Одесу в 1919 р.* ч. I і II (Львів 1921) подає 11 схем становищ українських армій на протибольшевицькому фронті в червні 1919 р. (з д. 2, 5, 7, 12, 14, 15, 16, 18—19, 22—24, 20—30 і 30 червня).

Опрацьована д-ром Кубійовичом карта письменности населення виказує малий відсоток письменних на Поліссі та в малих смугах Закарпаття й Донеччини. 4 мапки та діяграми ілюструють стан українського шкільництва в різних роках XX ст. В. Дошогенко опрацював карти, що представляють осередки українського друку в 1875, 1894, 1913 і 1928 рр. Огнища української преси в 1913 і 1934 рр. представив на картах і в діяграмах Л. Лукасевич.

Наприкінці атласу подані мапи, що ілюструють українські економічні й культурно-освітні організації в межах теперішньої польської держави. 7 мапок, опрацьованих д-ром І. Федевом, подають стан української кооперації. На 2-ох мапках ілюструє д-р інж. Е. Храпливий стан „Сільського Господаря“. На 3-ох мапках представляє Федів стан „Просвіти“, на 3-ох мапках — стан шкільництва „Рідної Школи“. Дальше подає він мапку густоти українських організацій фізичного виховання; окремі додаткові мапки ілюструють густоту гнізд „Соколів“, „Лугів“, „Каменярів“ і спортивних організацій „Українського Спортивного Союзу“.

Зміст *Атласу України й суміжних країв* показує, що атлас є необхідною підручною книгою для дослідника з кожної ділянки українознавства. Також кожний український громадянин, що займається політичною, культурно-освітньою й економічною працею, має в атласі невичерпане джерело для поширення свого знання. Нарешті сей атлас являється добрим засобом пропаганди української справи серед чужинців. Крім самої праці для української науки проявив д-р Кубійович також підприємчивість у напрямі вишукування видавця й показав, що може вдіяти повна розмаху й оптимізму людина. *Микола Андрусак*

Groszen Bibliotek Chmielnicki
Warszawa Red. i wyd. M. Finkelstejn st. 64.

Книжка називається „Хмельницький і українські погроми“, і оповідає про долю й недолю жидівства на Україні під час повстання Богдана Хмельницького. Нового в книжці нема нічого, основана вона на старих — вже знаних — жидівських хроніках (Гановера і ин.). Щодо причин хмельниччини, то автор висвітлює їх досить правдиво, в неод-

ному місці неначе за Костомаровом. Є про панщину, є й про жидівських орендарів, які брали „щораз більший дохід з оренд“, чим очевидно не викликали великих симпатій серед українського населення. В оповіданні, як собі — „гордий і амбітний“ — Хмельницький шукав справедливості і пр., — автор теж досить правдивий; не повторяє він також і наївної помилки упереджених істориків, що — упрощуючи справу — пояснюють поступовання гетьмана чисто особистими мотивами. Але там, де йде про жидів, об'єктивність автора кінчиться. Тут чуємо лише про „козацькі орди“, про „диких запорожців“, про „здичілих бестій“, що йшли під проводом Хмельницького („нехай буде стерте його ім'я“). Пише також про „геройського князя Ярему Вишневецького“, і дуже хвалить татарів, які „не були такі кровожадні, як козаки“ і які зовсім „не поводитися эле з жидами“.

Ображати на автора нема чого: недавно можна було читати в жидівській *Хаїлі* (22 IX), що рівно 2000 літ тому, в день Йом Кіпура, „Помпесві орди вдерлися до нашої святині і урядили різню на вулицях Єрусалима“. Коли автор рівняє „орди Хмельницького“ до „срд Помпея“, то се лише комплімент для нас. В кождім разі, цікаво, які погляди на нас ширять в жаргоновій пресі жида. Ще цікавіше, з якої вузької точки погляду — мовби йшло про якийсь бердичівський погром — підходять вони до історичних подій, які змінили обличчя цілого сходу Європи.

P. O.

Від Адміністрації

Просимо всіх наших заступників і кольпортерів не затримувати довгий час у себе грошей заінкасованих у передплатників і за продаж книжок. Видавництво має платности, що не терплять проволоки.

Заступники, які не займаються кольпортажею найновіших книжок *Квартальника*, мусять підшукати на місцях відповідних кольпортерів, якіб стало занялися продажею книжок в своїх повітах і районах; адреси тих кольпортерів просимо найскорше подати.

Заступники і кольпортери мають підшукати відповідних людей, які в часі їхньої неприсутности будуть їх заступати і навяжуть звязок з Видавництвом.

В тих місцевостях, де не маємо ані заступників, ані кольпортерів, просимо наших прихильників на місцях порадити нам відповідну особу.

Потребуємо кольпортерів на міста: Белз, Бірча, Болахів, Большівці, Борина, Будзанів, Буківсько, Бурштин, Буск, Винники, Гусятин, Делятин, Дубецько, Жабе, Заболотів, Залізці, Золотий Потік, Комарно, Ліско, Кристинопіль, Космач, Куликів, Краковець, Любачів, Лопатин, Лютовиська, Мединичі, Мельниця н/Дн., Микулинці, Монастирська, Нижанковичі, Нове Село, Обертин, Підволочиська, Отинія, Солотвина, Товсте, Щирець к/Льв., Янів к/Льв.

Всім тим передплатникам *Вістника*, що користають зі знижок, не можемо книжок давати в борг.

Були випадки недоручення книжок: Надія Кулик-Науменко, Тамара Кобринівна Кремянець; Осип Ваньчицький Лежайськ; Олександр Довгало Олександрів; о. Ст. Мохнацький Теребовля. В справі частіших тепер недоручень книжок і зворотів з Зах. Волині ми написали до Люблинської Дирекції і Міністерства почт і телеграфів.

Всім кому не доручено книжок, просимо негайно реклямувати в місцевому поштовому уряді, бо інші реклямації не мають вартости.

Звороти непроданих книжок з Зах. Волині просимо обовязково пересилати пачками.

Вп. Осип Яхницький Чортків: Почта вертає нам книжки з написом „адресат змарл“, а заступниця нас інформує, що Ви живі і здо-

рові, просимо зарядити, щоб Вам почта в Чорткові доручувала книжки.

Приймемо в заміну за інші книжки, або розрахуємося за Х кн. 1924; I, II, III, IV, VI, X кн. 1926; I, II, III, IV, VI, VII, VIII, X, XII кн. 1927; X, XI кн. 1931 р. *Л. Н. Вістника*.

Хто знавби, просимо подати адреси таких осіб: М. Дзундза Львів; Мих. Мартинець, М. Семенів Богородчани; Ольга Кос Боберці; Волод. Швадчак Добровляни к Дрог.; Тарас Тарнюк Озеряни к Борщ.; Ольга Андрущенко Рівне; Павло Кудла Залужин; Омелян Осипович Коцюбиньчики; Олекса Головин Рубін; Петро Кушнірук Есесовчин; о. І. Ліщинський Венкіш Новий; Д-р Волод. Ткачук Яблонів; Евг. Голубович, Д-р К. Гнилич Варшава; Никиф. Лотоцький Колкі; Волод. Скрепович Кунашів; Ів. Микитюк Катовиці; Ром. Марчук Калуш; Степ. Купчик Залозці; Мир. Левицький Борщів; Лев Еосвідна Кнігичі; Марійка Тусевичівна Голін; Волод. Жук Коломия; Д-р Т. Томкевич Снятин; Д-р Годований Теребовля; Мих. Литвинець Лазорів; Д-р К. Гогож Борислав.

Передплатникам в Румунії вислано *Квартальник* ч. 1 і 2 за 1937 р., як дістанемо дозвіл дїшлемо ч. 3.

Вп. п. п. **Дм. Геродот** Букарешт: п. Г. Пороховський заплатив на Ваше conto зл. 3'95 — передплата за **М. Івашка** вирівнана до кінця 6. р. **Просвіта** Загреб: С. Снішкевич заплатив на conto висланих книжок зл. 25. **Укр. Нар. Дім** Вінніпег: дол. 9 одержали, з яких дол. 2 переслали на передплату *Укр. Музики* на р. Д-ра З. Лиска в Стрию. **Укр. Стр. Громада** Б. Айрес: 3 дол. одержали, книжки, рахунки, лист вислали. **О. Масікевич** Чернівці: зл. 50'63 одержали. **Дир. Л. Киселиця** Чернівці: Я. Мороз передав нам зл. 33. **Т-во „Зарево“** Берлін: С. Бук виплатив на Ваше conto зл. 10. о. **Л. Власів-Овдієнко** Югославія: Л. Панасій прислала зл. 6 **Б-ка ім. С. Петлюри** Париж: „Хортиця“ заплатила за вислані книжки зл. 4'70. **С. Дзера** Канада, о. **Д-р М. Братко** Рим, **М. Ригас** Франція, **Д-р Б. Заржицький, К. Мельник**, **Д-р А. Головка** Чехія: гроші одержали, книжки вислали.

Мимо кількакратного упіпнення не вирівнали за *Вістник і Квартальник*: М. Тарасюк 7'95; М. Куць Луцьк 2'10; **Дир. Ст. Галан** Глиняни 2'20. **За кольпортаж**: Олекса Думич Магерів 2'90; Богдан Мітрінга Петриків 4'80. (Далі буде).

Вже по видрукуванню їх імен вирівнали належитість: М. Богонюкова Катовиці; Д-р А. Головка Чехія; **Укр. Стр. Громада** Б. Айрес; І. Головацький Остріг; Ф. Пастушенко Павелче. **За кольпортаж**: М-гр Ю. Пелех Солотвина; В. Василевський Горбків; П. Чупляк Боркі В. (Далі буде).

Всіх, хто має залеглисти просимо вирівнати.

Errata:

в кн. IX стор. 674 зам. **Бйорнсом** має бути **Бйорнсоном**, стор. 635 з зам. **Г. Ф. Гофманстала** має бути **Г. ф. Гофманстала**, стор. 639 зам. до середновічча, — **Ренесансу й Реформації** має бути до **Середновічча, Ренесансу й Реформації**.

Нові книжки

Звідомлення української реальної гімназії в Ржевнях за 1936-37 шкільний рік Ржевніце у Праги 1937 ст. 19.

К. Студинський — Дявні зорі драматичні картини Львів 1937 накл. автора ст. 62.

Сорок літ праці ремісничо-промислової бурси у Львові ювілейний збірник Львів 1937 ст. 164.

Андрій Мирославич — Молоді люди драма накл. автора Тернопіль 1937 ст. 32.

Володислав Ковальчук — Інсценізації вибраних творів І. Франка вид. Т-ва „Просвіта“ Львів 1937 ст. 48.

В. Пачовський — Іван Мазепа вид. т-ва „Просвіта“ Львів 1937 ст. 48.

Марко Вовчок — Маруся Вид.

Т-ва Просвіта Львів 1937 стор. 103.

М. Вераун — Українське робітництво під Москвою. В-во Дешева Книжка Львів 1937 стор. 30.

Богдан Гомовський — Княжий Герод Пліснеськ Львів 1937 стор. 15.

Св. Стечик — Ідеологія і організація В-во Проміні Львів 1937 ст. 64.

М-р М. Топольницький — Як купувати, міняти, дарувати, наймати, арендувати і пр. Підручник нового закону про зобов'язання. Накл. Нової Бібліотеки Львів 1935 стор. 400.

Спадщинне право накл. Книги Львів 1935 стор. 160.

Запорука за продані речі накл. Нової Бібліотеки Львів 1936 стор. 36.

В чім сила народу? Вид. Бібліотеки Нар. Сорави, Львів 1937 ст. 64.

Торгівля Вид. Бібліотеки Нар. Справи Львів 1937, ст. 32.

Календар Червоної Калини на 1938 рік Львів 1937.

Календар-Альманах Дніпро на 1938 рік Львів 1937 стор. 128.

М. Голубець — Княжий Галич. Вид. Ів. Тиктор Львів 1937 стор. 32.

В. Перелазову — Пісня про минуле України Княжа Доба, накл. Я. Ткачука Львів 1937 стор. 32.

Іванна Блажкевич — Оповідання В-во Світ Дитини Львів 1937 стор. 68.

Модерна війна — Бібл. Перемоги Львів 1937 стор. 61.

В. Будзиновський — Нерозлучні, Українська Культурна Скарбниця Львів 1937 ч. I стор. 104 ч. II стор. 112

Б. Грінченко — Ясні Зорі Українська Культурна Скарбниця Львів 1937 стор. 96.

П. Романюшин — В гранатових горах Накл. Діла Львів 1937 стор. 132.

Надіслані журнали

Рідна Школа чч. 12—18.

Жіноча Доля ч. 17.

Український Івалід ч. 2.

Вісті з Лузу чч. 7—9.

На Сліді чч. 6—9.

Відродження чч. 6—9.

Дзвіночок чч. 68—71.

Шлях Молоді чч. 8—17.

Літопис Червоної Калини ч. 7-9.

Нова Хата чч. 13—18.

Наша Батьківщина чч. 7—9.

Місіонар Пресв. Серця Ісусового ч. 7—9.

Тризуб чч. 25—35.

Життя і Знання чч. 6—9.

Дзвони чч. 5—7.

Самоосвітник чч. 6—9.

Кооперативна Республіка чч. 6-9.

Світло й тінь чч. 5—6.

Назустріч чч. 11—17.

Неділя чч. 23—37.

Комар чч. 20—38.

Наша Культура чч. 6—7.

Українське Юнацтво ч. 9.

Голос чч. 35—36.

Стеж ч. 8.

Службовик ч. 9.

Шлях виховання і навчання чч. 2—3.

Учительське Слово ч. 7.

Будівничий України ч. 6

Українська Книга ч. VI.

Малі Друзі ч. 7—8.

Авангард чч. 6, 7.

Спорт ч. 10.

Гомін Басейну ч. 20.

Віра й наука чч. 7, 8, 9.

Polityka nr. 11—23

Biuletyn Polsko-Ukraiński nr. 22-34.

Prosto z mostu nr. 19—43.

Myśl Polska nr. 11—18.

Przegląd Współczesny nr. 6.

Tęcza nr. 6—9.

Myśl Narodowa nr. 22—38.

Mercuryusz Polski nr. 20—36.

Zaczyn nr. 21—37.

Sprawy Narodowościowe nr. 1—2.

Śmiali Kafkasya nr. 36.

Wschód nr. 4.

Oriens nr. 7—8.

Ukrainian Youth nr. 6—7.

Вольное Козачество ч. 223.

Sitzungsberichte d. Mathem.-Naturwissenschaftlich-ärztlichen Sektion d. Ukr. Shevchenko Gesellschaft der Wissenschaft in Lemberg Heft XXIV Lemberg 1937 s. 24.

ЖІНОЧА ДОЛЯ

ілюстрований тижневик

приносить статі на теми: громадські, національні, виховання дітей й дорослої молоді, відносини в родині. Повісти про жіноцтва чужих народів. Описи далеких країн, звіти з праці жіноцтва в краю і заграницею.

Річна передплата 7 зол. Адреса: КОЛОМІЯ, ЗАМКОВА 37.

В ж е вийшов роман

Уласа Самчука

КУЛАК

чч. I. і II. — Чернівці 1937 р. — Ст. 280.

Замовляти в книгарнях.

Передплатуйте! ЖУРНАЛ МОЛОДИХ ДОРОГА

Порушує найбільш пекучі справи наших днів; Розбуджує й гострить думку молодого покоління.

Адреса: „ДОРОГА” ЛЬВІВ,
Гродзкіх ч. 1 III. пов.

Число розрахунк. переказу 264.

Річна передплата 2 зол., півріч.
1*10 зл., одно число 20 сот., для
заграниці річно 3*50, для Аме-
рики і Канади 1 дол.

Від травня ц. р. виходить в
Коломії новий український
незалежний тижневик

„Авангард“

Часопис присвячений найпекучішим справам сучасного українського національного життя.

Адреса: КОЛОМІЯ

вул. Беднарська 9а

Передплата: річна 6 зол.,
півріч. 3*50 зол.

ГОЛОС

найкращий суспільно-громадський тижневик молодого українства

В кождім числі: вістки з Великої України, оригінальні кореспонденції з різних країн, відділи: з життя і преси, з поштових сторінок, вирізки, культурна хроніка, куток гумору і інші.

Передплата в краю в Чехії, Австрії й Румунії — річна — 5.50 зл., піврічна — 3 зл., чвертьрічна — 1.60 зл. В інших країнах — річна 2 ам. дол., піврічна — 1 ам. дол.

Адреса редакції й адміністрації

Голос, Львів Міцкевича 11. I.

Число розрах. переказів 249 (Львів 1).

З початком жовтня виходить
багато ілюстрований літер.-науковий і мистецький часопис

Напередодні

під редакцією БОГДАНА КРАВЦЕВА

Виходитиме 15 і 30 кожного місяця

Передплата річна — 5.50 зл., піврічна — 3 зл.

Адреса редакції і адміністрації

Львів Міцкевича 11

МАСОВА ОЩАДНІСТЬ

III
П 12531

1937 Р. 5 кн. 10

через

ПРОМ-БАНК

ЛЬВІВ, ГРОДЗИЦЬКИХ 1. І. п.

РОЗБУДУЄ РІДНИЙ ПРОМИСЛ

Книгозбірня Вістника

ч. 1	М. Острокерха:	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	М. Миклявель:	ВОПОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	М. Антонович:	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	Р. Бюшк:	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	Д. Варнак:	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	Л. Мосенді:	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	Д. Варнак:	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	В. Темляк:	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ полковник Ля Рок	ц. зл. 1'50
ч. 9	Д. Донцов:	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	Д. Варнак	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	Д. Донцов:	ДУРМАН СОЦІАЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	М. Антонович:	МАРШАЛ ВПЕРЕД (Бліхер)	ц. зл. 1'50
ч. 13	Б. Темляк:	ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	Р. Берч	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1'50
ч. 15	Богдан Горювич:	НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬГІЇ	ц. зл. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.